

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tamer DAĞAŞ

2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASI'NDA ÖZEL MÜLKİYET SORUNU

Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tamer DAĞAŞ

2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASI'NDA ÖZEL MÜLKİYET SORUNU

Danışman

Prof. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA

Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Tamer DAĞAŞ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Gönül DEMEZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tülin SEPETÇİ (İmza)

Tez Başlığı: 2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASI'NDA ÖZEL MÜLKİYET SORUNU
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 08/06/2020

Mezuniyet Tarihi : 09/07/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASI’NDA ÖZEL MÜLKİYET SORUNU” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Tamer DAĞAŞ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Tamer DAĞAŞ
Öğrenci Numarası	20175256001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Radyo, Televizyon ve Sinema
Programı	Radyo, Televizyon ve Sinema Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA
Tez Başlığı	2000 Sonrası Türkiye Sineması'nda Özel Mülkiyet Sorunu
Turnitin Ödev Numarası	1353036026

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 145 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 03/07/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil %8'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)
Prof. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA

İÇİNDEKİLER

GÖRSELLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	ix
TEŞEKKÜR.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜLKİYET KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. Mülkiyetin Tanımı	2
1.2. İlk Dönem Mülkiyet Anlayışı.....	4
1.2.1. İlkel Dönem Mülkiyet Anlayışı	4
1.2.2. Antik Yunan’da Mülkiyet Anlayışı.....	7
1.2.3. Eski Roma’da Mülkiyet Anlayışı.....	12
1.3. Orta Dönem Mülkiyet Anlayışı	14
1.3.1. Orta Çağ’da Mülkiyete Bakış.....	14
1.3.2. Rönesans ve Reform’un Mülkiyet Anlayışına Etkisi.....	18
1.3.3. Fransız Devrimi ve Mülkiyet Olgusunun Gelişimi	21
1.4. Modern Dönem Mülkiyet Anlayışı	24
1.4.1. Kapitalist Mülkiyet Anlayışı	24
1.4.2. Anarşist Mülkiyet Anlayışı	28
1.4.3. Marksist Mülkiyet Anlayışı.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ VE MÜLKİYET ANLAYIŞI

2.1.	Modernleşme Projesi Olarak Cumhuriyet	35
2.1.1.	Genel Hatlarıyla Modernizm.....	35
2.1.2.	Osmanlı’da Modernleşme Denemeleri.....	37
2.1.3.	Modernleşme Projesi Olarak Cumhuriyet.....	39
2.2.	Türkiye Cumhuriyeti’nde Mülkiyet Anlayışı	41
2.2.1.	Cumhuriyet Dönemi Liberalizm Denemeleri.....	44
2.2.2.	1950’ler Türkiye’si Demokrat Parti Dönemi	46
2.2.3.	Köyden Kente Göç Olgusu	48
2.3.	1960 Darbesi ve Sonrası Değişen Politikalar	52
2.3.1.	Hızlanan Kentleşme Olgusu ve Kalkınma Planları.....	55
2.3.2.	1971 Askeri Muhtırası ve Türkiye’nin Genel Durumu	57
2.3.3.	Çarpık Kentleşme Olarak Gecekondü Mahalleleri	60
2.4.	1980 Darbesi ve Türkiye’de Neo-Liberal Politikalar	62
2.4.1.	2000’li Yıllar ve Sonrası Türkiye’sinde Kentsel Dönüşüm	66
2.4.2.	Ulus-Ötesi Sermaye ve Günümüzde Mülkiyetin Yeni Boyutları.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ BÖLÜMÜ: 2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASINDA ÖZEL MÜLKİYET OLGUSU

3.1.	2000 Sonrası Türkiye Sinemasına Genel Bir Bakış	71
3.2.	Mülksüzlüğün Suç Hali: <i>Rıza</i>	74
3.2.1.	<i>Rıza</i> Film Özeti.....	74
3.2.2.	<i>Rıza</i> Filminde Özel Mülkiyet	74
3.2.3.	Egemen İdeoloji: Kolay Kazanç ve Sınıf Atlamak	77
3.2.4.	Mülksüzlerin Suçla İmtihanı	78

3.3.	Var Olmanın Dayanılmaz Olduğu An: <i>Şimdiki Zaman</i>	79
3.3.1.	<i>Şimdiki Zaman</i> Film Özeti	79
3.3.2.	<i>Şimdiki Zaman</i> Filminde Özel Mülkiyet	80
3.3.3.	İşsizlik ve Kira Sorunu	80
3.3.4.	Bürokrasi ile Gelen Çaresizlik	83
3.4.	<i>Zerre</i> : Onurlu Bir Yaşam İçin	84
3.4.1.	<i>Zerre</i> Film Özeti.....	84
3.4.2.	<i>Zerre</i> Filminde Özel Mülkiyet	84
3.4.3.	Güvencesiz İşçiler ve Yoksulluk.....	85
3.4.4.	Organlarını Satmak Zorunda Kalan Bir Anne: Zeynep	87
3.5.	Aydın ve Ailesinin Derin Uykusu: <i>Kış Uykusu</i>	88
3.5.1.	<i>Kış Uykusu</i> Film Özeti	88
3.5.2.	<i>Kış Uykusu</i> Filminde Özel Mülkiyet.....	89
3.5.3.	Taş Atan Çocuk ve Aydın'ın Korkusu.....	90
3.5.4.	Mağrur ya da Mağdur Olmak.....	90
3.6.	Mülkiyet ya da Yok Olmak: <i>Toz Bezi</i>	94
3.6.1.	<i>Toz Bezi</i> Film Özeti	94
3.6.2.	<i>Toz Bezi</i> Filminde Özel Mülkiyet	95
3.6.3.	Güvencesiz İş Hayatı: Gündelikçilik.....	96
3.6.4.	Nesrin'in Yok Oluşu	97
3.7.	<i>Nefesim Kesilene Kadar</i> : Bitmeyen Mücadele	99
3.7.1.	<i>Nefesim Kesilene Kadar</i> Film Özeti.....	99
3.7.2.	<i>Nefesim Kesilene Kadar</i> Filminde Özel Mülkiyet	99
3.7.3.	Asla Pes Etmeyen Karakter: Serap.....	100
3.7.4.	Bir Yöntem Olarak Dayanışma	100
3.7.5.	Çaresizlik ve Suç Arasındaki İlişki	102
3.8.	<i>Babamın Kanatları</i> : Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz.....	103
3.8.1.	<i>Babamın Kanatları</i> Film Özeti.....	103

3.8.2. <i>Babamın Kanatları</i> Filminde Özel Mülkiyet	104
3.8.3. İş Güvenliği, İşçi Ölümleri ve Adaletsiz Gelir Dağılımı	105
3.8.4. Mülksüzlerin İntiharı.....	107
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	118
ÖZGEÇMİŞ	129

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 3.1. Sokakta maç izleyen insanlar	76
Görsel 3.2. “Vicdan en büyük hapisanedir.”	79
Görsel 3.3. Ev boşaltma sahnesi.	81
Görsel 3.4. İmam Hamdi’nin çamurlu ayakkabıları.	92
Görsel 3.5. El öpme sahnesi.....	92
Görsel 3.6. Nesrin’in kirada yaşadığı ev.....	96
Görsel 3.7. Nesrin’in temizliğe gittiği ev.....	97
Görsel 3.8. Sofraya davet edilen Asmin	97

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AVM	Alışveriş Merkezi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
IMF	International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
M.S.	Milattan Sonra
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

ÖZET

Özel mülkiyet en basit anlamıyla bir insanın sahip olduğu taşınır ve taşınmaz malları ifade etmekte ve konunun geçmişi ise insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Ancak konunun bu kadar uzak geçmişe dayanıyor oluşu kavramsal boyutta mülkiyet üzerine herhangi bir uzlaşa sağlandığı anlamına gelmemektedir. Egemen ideoloji ve en yaygın paradigma olan liberal-paradigmada bir devletin tüm yurttaşlarının mülk edinme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bu önermede ileri sürülen herkesin mülk edinme hakkına sahip olması, gerçekten de herkesin mülk edilebileceği anlamına gelmekte midir, yoksa bu hak herkese tanınmış olmakla birlikte sadece toplumun ayrıcalıklı üst-orta ve üst sınıfına mı hitap etmektedir? Bu sorular ışığında bu tezin çıkış noktasını, herkesin mülkiyet hakkına sahip olmasının toplumsal yaşamdaki geçerliliği, geçersizliği ya da aksayan yanlarının sorgulanması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda incelenen filmlerden elde edilen veriler göre ise, her yurttaşın mülkiyet edinme hakkına sahip olmasının bu haktan herkesin eşit oranda faydalanamadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu nedenle bu tezde toplumda sıkça karşılaşılan evsiz kalma, sokağa atılma, barınma ihtiyacını karşılayabilmek adına suça yönelme ya da intihar gibi ciddi sorunların arkasında yatan temel nedeni bulabilmek adına; öncelikle özel mülkiyet kavramının hem evrensel hem de Türkiye'deki gelişim çizgisinin araştırılması hedeflenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda özel mülkiyet olgusunun Türkiye'de özellikle 2000 sonrası dönemde ne gibi sorunlar yarattığını bulabilmek adına toplumsal yaşamın bir yansıması olan sinema filmleri analiz edilmiştir. Bir diğer ifade ile bu tezde özel mülkiyet sorununun toplumsal yaşamdaki yansımalarının sinema filmleri aracılığıyla açığa çıkartılması amaçlanmıştır.

Toplumsal bir veri aracı olarak sinema filmleri ise bizlere mülkiyet olgusunun tartışılabilmesi için olanak sağlamaktadır. Bu nedenle tezin üçüncü bölümünde örneklem olarak seçilen filmler, verilerin günümüze yönelik bir değerlendirme imkânı sunması bakımından 2000 sonrası Türkiye sineması ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda özel mülkiyet temasını belirgin bir şekilde içeren *Rıza* (2007), *Şimdiki Zaman* (2012), *Zerre* (2012), *Kış Uykusu* (2014), *Toz Bezi* (2015), *Nefesim Kesilene Kadar* (2015), *Babamın Kanatları* (2016) olmak üzere yedi film amaca yönelik örneklem seçimi tekniği ile seçilmiştir. Mülkiyet kavramının tarihsel gelişimi ve kavram üzerine yürütülen tartışmalardan elde edilen veriler kapsamında; filmlerdeki mülkiyet sorunları niteliksel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2000 Sonrası Türkiye Sineması, Özel Mülkiyet Sorunu, Sinemada Mülkiyet, Mülkiyet

SUMMARY

PRIVATE PROPERTY PROBLEM IN TURKISH CINEMA AFTER 2000

Private ownership, in its simplest sense, refers to the movable and immovable property owned by a person and historically goes back as much as human history does. However, the fact that the subject has roots in such a distant past does not mean that there is any consensus on the concept of property. In liberal-paradigm which is the most common paradigm and the dominant ideology, it's stated that all citizens of a state have the right to acquire property. Does the proposition that everybody is entitled to own property mean it is so or does this right, although given to everyone, only address the privileged upper-middle and upper class of society? In the light of these questions, the inception of this thesis is based on the validity and the social facts that might have hindering effects on the concept of everyone being able to own property within the social structure. According to the movies that have been subject of this research, some findings have been observed to be amplifying the resolution that even though each member of the society has been given the right to own property is not a direct indicator that each member is able to exercise this right equally.

For this reason, this thesis will investigate the development of private ownership in an attempt to shed light over the main reasons behind serious problems such as homelessness, being thrown out on the street, turning to crime in order to meet the need for shelter or suicide in the context of both Turkey and worldwide. Considering the information therein, with the purpose of finding the sorts of problems that private ownership has led to especially during the period following the year 2000, acting as a mirror on the social life; movies have been chosen to be analyzed.

Films, as tools to gain data on social issues, allow us to discuss the concept of ownership. In order to have an assessment about current situation, Turkish Cinema after 2000 is decided to be the extent in the analysis part of the thesis; several films made after this year were taken into consideration and seven of them having serious findings about the problem of private ownership are chosen as samples. Especially problems that arise from private ownership being discussed in these seven films made after 2000 seem to indicate a serious problem about this period. In the light of historical development of the concept of property and the data obtained from the discussions on the concept; the problems that stem out of the notion of property in the films have been analyzed in detail by the method of qualitative content analysis.

Keywords: Turkish Cinema After 2000, Problem of Private Ownership, Property in Cinema, Property

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecinin bütün zorluklarını benimle birlikte yaşayan, yeri geldiğinde devam edebilmem için güç ve motivasyon veren yol arkadaşım Sevgili Zişane Tosun'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu süreçte benden desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA'ya ve her zaman yanımda olan küçük ve şirin aileme sonsuz teşekkür ederim.

Tamer DAĞAŞ

Antalya, 2020

ÖNSÖZ

Özellikle Yeni Türkiye Sinemasına yönelik duyduğum büyük bir merak ve ilgiden ortaya çıkan bu tezde, araştırmanın bir başlangıcı olması gerekliliği üzerine 2000 yılı örneklem filmleri seçimi için sınır kabul edilmiştir. Bu yıllardan itibaren ortaya çıkan gerçekçi bir sinema dilinin tercih edildiği, insana ve topluma dair söyleyecek sözleri olan Yeni Türkiye Sineması dönemi filmlerinde özellikle ilk etapta bir problem hissinin olduğu görülmektedir. Bunlar eserler, 1980 Askeri Darbesinin ardından yeniden şekillenen bir ülkenin sinemacılarının filmleri olduğu için, ortaya çıkan bu filmlerde mevcut siyasal, ekonomik ve kültürel koşullardan doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla bu dönem sinemacılarının filmleri izleyici üzerinde tuhaf bir rahatsızlık ve derin bir düşünme gereksinimi yaratıyorsa, bu filmlerden yola çıkarak, o dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarının değerlendirilmesi, hissedilen problemin ya da problemlerin olası nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. 2000 Sonrası Türkiye Sinemasında Özel Mülkiyet Sorunu isimli bu tezde de aslında yapılan tam olarak budur. Bu bağlamda örneklem olarak seçilen yedi filmde de doğrudan ya da dolaylı olarak günümüz koşullarında, özel mülkiyet anlayışından kaynaklanan, insan ve toplum yaşamını olumsuz yönde etkileyen birtakım sorunlar olduğu görülmüştür. Toplumsal gerçekçiliğe yakın olarak tarif edilebilecek bu örneklemelerde bu sorunların ortaya çıkış nedenleri araştırılmış, problemin temeline inilmeye çalışılarak olası çözüm önerileri ortaya konmuştur.

GİRİŞ

“Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip "bu bana aittir!" diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu.”

J. J. Rousseau

Mülkiyet kavramı üzerine günümüze kadar birçok düşünür ve teorisyen birbirlerine benzer ya da çok farklı şekillerde fikirler ileri sürmüşlerdir. Mülkiyet probleminin ortaya çıkışı ise insanın doğadaki diğer canlılardan evrimsel süreçte ayrılmasından sonrasına tekabül etmektedir. Bu aşamadan sonra insanın doğa ile ilişkisi değişmiş, insan artık doğada hayatta kalmak için çeşitli yöntemler geliştirmeye başlamış ve bu bağlamda alet yapmayı ve kullanmayı öğrenmiştir. Günümüzde bilinen anlamıyla mülkiyet olgusunun ortaya çıkışı ise tam olarak bu noktada olmuştur. Çünkü insanın alet kullanmaya başlaması, yani üretim faaliyetlerinin ortaya çıkması üretilen ürünlerin sahiplik sorununu ortaya çıkarmıştır.

İnsanın doğada hayatta kalmak için bireysel becerisinin yetersiz kalması, diğer bir ifade ile hayatta kalmak için mutlak surette diğer insanlarla iş birliği yapmaya mecbur olması; ilkel dönemde kendi doğal yapısı gereği kolektif bilinci doğurmaktadır. Bu durumun en basit örneği yeni doğan bir bebeğin hayatta kalabilmek ve dış tehditlerden korunabilmek için bakıma muhtaç olmasıdır. Aynı şekilde anne de doğumdan sonra diğer canlılardan farklı olarak bakıma ihtiyaç duyar. Yeni doğmuş bir bebeğin büyüme süreci, beslenme, hijyen bakımı, emikleme, yürüme ve konuşmaya kadar uzanan uzun bir dönemi ve dolayısıyla bu yetileri kazanması için aile üyelerinin desteği ve bakımına doğrudan ihtiyaç duyması söz konusudur. Yani insan doğadaki diğer canlılarla kıyaslandığında çok daha uzun bir süre ebeveynlerinin bakım ve desteğine ihtiyaç duyar. Dolayısıyla bu örnekten yola çıkarak insanın doğası gereği kolektif bir yaşam tarzına sahip olduğu ileri sürülebilir. Bir diğer ifadeyle insan ancak diğerleri ile hayatta kalabilmektedir.

Bununla birlikte insanın doğa ile mücadele içinde olduğu ilk dönemlerden itibaren üretilen araç-gereçlerin, bir süre sonra sahiplik sorununu ortaya çıkardığı da bir gerçektir. Bu tezin birinci bölümünde öncelikle bu sahiplik ilişkisinin ne şekilde ortaya çıktığı ve hangi koşullar altında değişime maruz kaldığı araştırılacaktır. Bu doğrultuda mülkiyet olgusunun gelişiminin sistematik bir şekilde incelenebilmesi adına, geçmişten günümüze kadar olan süreç tarihsel olarak İlk Dönem, Orta Dönem, Modern Dönem Mülkiyet Anlayışı olmak üzere üç bölümde ele alınacaktır. Buradaki temel yaklaşım mülkiyet olgusunun tarihsel ve toplumsal evrimine yönelik bilgiler elde etmek şeklinde olacaktır. Mülkiyet olgusunun tam olarak nasıl

ortaya çıktığı, zaman ilerledikçe ne şekilde ve kimler tarafından dönüştürüldüğü konusu literatüre dayalı olarak ortaya konulduktan sonra; günümüzde mülkiyetten kaynaklanan problem ya da problemlerin nedenleri ve olası çözüm yollarını tartışmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir. Burada mülkiyetin ortaya çıkışının nedenleri ve yaratmış olduğu sorunların çözümüne vurgu yapılmasının nedeni ise, özellikle bu çalışmanın temel konusu olan ve 2000 sonrası Türkiye sinemasında özel mülkiyetten kaynaklanan sorunların son dönemde gerçekçi bir yaklaşımla birçok sinema filmine yansımalarından kaynaklanmaktadır.

Mülkiyet ilişkisinin gelişimi kapsamında tezin ikinci bölümünde, mülkiyet kavramının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki evrimsel süreci araştırılacak, bu kavramla doğrudan ilişkili olan devletin ekonomi politikaları ve iç-göçlerin tarihsel süreçleri irdelenecektir. Özellikle 1950'lerden sonra artan kentleşme olgusunun iç-göçü hızlandırması ve bunun sonucunda da büyük şehirlerde ortaya çıkan problemlerin günümüze kadar nasıl şekil değiştirdiği incelenecektir.

Birinci ve ikinci bölümden elde edilen veriler doğrultusunda; özel mülkiyet sorunlarının filmlere nasıl yansıdığı, örneklem olarak seçilen filmlerin analizlerini kapsayan üçüncü bölümde değerlendirilecektir. 2000 sonrasını kapsayan *Rıza* (2007, Tayfun Pirseliimoğlu), *Şimdiki Zaman* (2012, Belmin Söylemez), *Zerre* (2012, Erdem Tepegöz), *Kış Uykusu* (2014, Nuri Bilge Ceylan), *Toz Bezi* (2015, Ahu Öztürk), *Nefesim Kesilene Kadar* (2015, Emine Emel Balcı), *Babamın Kanatları* (2016, Kıvanç Sezer) filmleri mülkiyet sorunlarından kaynaklanan içerikleri nedeniyle amaca yönelik örneklem tekniği ile seçilmiştir.

Tezin sınırlılıkları; Türkiye'deki 2000 sonrası dönemi merkezine alması ve örneklem olarak seçilen yedi filminden oluşmasıdır.

Tezin amacı; Türkiye'de mevcut mülkiyet anlayışının ne gibi sorunlar doğurduğunu, bu sorunların nedenlerini ve sonuçlarını 2000 sonrası dönemde yapılan film örnekleri üzerinden araştırmaktır.

Tezin yöntemini ise tarihsel olarak mülkiyet olgusunun gelişiminin literatür araştırması ve örneklem olarak seçilen filmlerin niteliksel içerik analizi yöntemi ile incelenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca alanda sinema ve mülkiyet ilişkisi bağlamında yapılmış herhangi bir çalışmanın bulunmamasından dolayı bu tezle alana katkı sağlanması planlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜLKİYET KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. Mülkiyetin Tanımı

Mülkiyet bir eşya, taşınır taşınmaz mal, bir fikir ya da olgu üzerindeki sahiplik anlamına gelmektedir. Etimolojik olarak Arapça “mulk” kökünden Türkçeye “mülk” olarak geçmiştir ve yine bu kökenle bağlantılı olarak mülkiyete sahip olan kişiye de “malik”, öz Türkçe “iyelik” denmiştir (Güriz, 2018: XI; Hançerlioğlu, 1992: 283). Yani bir şey üzerindeki iktidar, güç, hüküm, egemenlik olarak değerlendirilmektedir.

İnsanlık tarihi açısından mülkiyet olgusunun ortaya çıkması, kimi yazarlar tarafından büyük bir devrim olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda birçok düşünürün, akademisyenin ve teorisyenin konu üzerine fikir beyan etmeleri konunun insan yaşamındaki önemine işaret eder. Örneğin Hançerlioğlu insanlaşma sürecinin mülkiyet olgusu ile başladığını ileri sürmektedir (1993: 288). O’na göre insan bilinçli bir biçimde üretim sürecine başladığında ürettiği ürünün hak sahibi, yani maliki konumuna gelmektedir. Marx’a göre de insanı hayvandan ayıran temel nokta düşünebilmesi değil, emeğidir; yani O’na göre insan çalışan bir hayvandır, insan emektir (Han, 2018: 105). Bu durumda toprak üzerindeki mülkiyet olgusu ortaya çıkmaktadır. Eski toplumlarda kişi yaşamsal faaliyetlerinin devamı için toprağa bağımlı olduğundan üretimin ve dolayısıyla mülkiyetin amacı besin elde etmektir. Ancak bu tarz olguların insanın pratik yaşamıyla birlikte evrim geçirmesi sonucunda bu kavram da çağlar boyunca şekilden şekile girdiyse de nasıl olması gerektiği üzerinde herhangi bir uzlaş sağlanamamıştır. Bu yüzden mülkiyet olgusu halen büyük tartışmalara neden olmaktadır.

Kavram, ortaya çıkış itibarıyla ekonomik bir anlam barındırmakla birlikte, ilk ortaya çıktığı dönemden beri üzerinde çokça tartışıl原因mesinden dolayı felsefi, toplumu ilgilendiren ana meselelerden biri olması itibarı ile sosyolojik, insan yaşamında adalet olgusunun gelişimiyle birlikte hukuksal, yasalarla belirlenmiş olması sebebi ile de siyasal bir terimdir. Örneğin Roma Hukuku’na göre mülkiyet; sahip olunan bir şeyi iyi ya da kötü kullanma hakkı olarak tanımlanır (Challeye, 1969: 5). Kişi sahip olduğu mülkiyeti tüketme, değiştirme, saklama, satma, hibe etme ve hatta zarar verme ve yok etme haklarına sahiptir. Ancak mülkiyetle ilgili olarak kişiye bu kadar çok hakkın tanınmış olması, bu hakkın kullanımının sınırsız olduğu anlamına gelmez, kanunlar gereğince birtakım sınırlandırmaları mevcuttur (Uluslan, 1983: 971). Mülk sahibi olmak, çalışma ve satın alma ile gerçekleştirebildiği gibi bir de kişiye miras kalması yolu ile de sağlanabilmektedir. Ancak mülkiyet bir kişi ya da bir aile için

servete dönüştüğünde, bu durumdaki mülk sahiplerini üretimden alıkoyar. Bu noktadan sonrasındaysa insanlar arasındaki eşitsizlik tartışmalarının başlamasına neden olur.

Mülkiyet üzerine yürütülen tartışmalar gereğince konuya yönelik temel olarak üç ana yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. İlki özel mülkiyeti doğal bir hak olarak gören liberal yaklaşım, ikincisi kolektif mülkiyet anlayışını savunan sosyalist yaklaşım, üçüncüsü ise hem özel mülkiyeti kabul eden hem de kullanımının kamu yararınca sınırlandırılması gerektiğini düşünen sosyal devlet anlayışıdır (Bulut, 2006: 15). Günümüzde ise birkaç istisna dışında hemen hemen bütün dünya ülkelerince liberal mülkiyet anlayışı hakimdir, ancak bu anlayışın hâkim olması konu üzerine herhangi bir uzlaşa sağlandığı anlamına gelmemektedir. Liberal mülkiyeti anlayışını savunanlar, mülkiyeti doğal bir hak olarak görerek, bu anlayışa kutsallık ve dokunulmazlık atfederler. Adam Smith; mülkiyet hakkını vazgeçilmez ve Tanrısal bir hak olarak görerek temeline insan emeğini koymaktadır (Hançerlioğlu, 1993: 67). Ancak temel sorun ve günümüzde de çözüme kavuşamamış tartışmanın konusu; üretim araçlarının mülkiyeti üzerinedir. Çünkü bu durum insanın insan üzerindeki mülkiyetine dönüşerek, sosyal yapıdaki eşitlik ve adalet ilkesini zedelemektedir.

İnsanlığın üretim yapmaya başlaması ve bu üretim biçimlerini geliştirmesinden dolayı süregelen mülkiyet anlayışı da birtakım değişikliklerden geçmiştir. İlk olarak insan sadece kendi emeğine sahiptir, yani kendi varlığını doğada bulur. İkincisi, insanın emeğine sahip olabilmesine imkân tanıyan toprağa malik olmasıdır; insan kendi varlığı gibi toprağı da doğadan elde eder. Üçüncüsü, insanın üretim araçları üzerinde malik olması ki burada doğadan sıyrılıp kendi üretim aracını kendi üretmeye başlar. Dördüncüsü, üretim araçlarından sonra tüketim araçlarına sahip olmasıdır. Beşinci ise bu sayılan dört mülkiyet anlayışından sıyrılarak, yani mülksüzleşerek insanın başka insana sahip olmasıdır. Hançerlioğlu bütün aşamaların sonunda mülkiyet evriminin insanın kendine sahip olmasıyla sonuçlanacağını belirtir ve bilimsel ekonomi perspektifinde bütün insanların mülkiyete sahip olmasının amaçlandığını söyler (Hançerlioğlu, 1993: 289).

Bir başka görüşe göre; ortak mülkiyet anlayışı ilkel dönemlerde toprağın aileler arasında pay edilmesiyle ilk önce aile komünizmi olarak isimlendirilen bir hale dönüşür. Bu anlayışın da zaman içinde evrim geçirmesi ile bireysel mülkiyet ortaya çıkar. Bu bireysel mülkiyet anlayışının taşınır ve taşınmaz mallar üzerindeki yelpazesi genişledikçe toprak üzerindeki mülkiyet olan son haline evrilir (Güriz, 2018: 2). Bu anlayışa muhalif olan liberal düşünürler bu evrimsel süreci reddedip, ilk baştan itibaren özel mülkiyet anlayışının hâkim olduğunu savunurlar, çünkü kendi varsayımlarının onaylanmaması durumunda günümüzdeki özel mülkiyet anlayışı sarsılma tehlikesi gösterir.

1.2. İlk Dönem Mülkiyet Anlayışı

1.2.1. İlkel Dönem Mülkiyet Anlayışı

İlkel dönem mülkiyet anlayışı basit toplayıcılıkla başlamış, daha sonra toplayıcılık dönemin ekonomisinin belirleyici özelliği olmuştur. İnsanın geçirdiği evrime paralel olarak daha sonra avcılık gelişmiş, hayvanlarla kurulan bu bağlantı sonucu hayvan besiciliği gelişerek daha ileri aşamada tarım ekonomisinin başlamasıyla sonuçlanmıştır. Ancak dönem içinde özel mülkiyet anlayışının hâkim olup olmadığı herhangi bir kesinlik taşımamakla birlikte, (Diakov ve Kovalev, 2008: 11) insanların birlikte yaşamak ve çalışmak zorunda olmalarından dolayı üretim araçlarının mülkiyetinin ortak olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi olarak yaşam koşulları gereğince bildiğimiz anlamda mülkiyete konu olacak eşyaların çok az olması gösterilmektedir (Güriz, 2018: 3). Yani dönemin insanların birincil amacı hayatta kalmak olduğu için ve yaşam kültürlerinin taşınır eşyaya pek fazla imkân tanımamasından dolayı özel mülkiyet olgusu gelişim göstermez. İlkel kabile insanı hayatta kalmanın ancak kolektif bir etkinlik mümkün olacağına inandığı için insanın insanı sömürmesini düşünemez.

İlkel dönem yaşam tarzında ilk ortaya çıkan mülkiyet biçiminin doğası gereği kolektif olduğu düşünülmektedir. Doğası gereğidir, çünkü insan henüz doğadan tam olarak ayrışmadığı ve basit toplayıcılık ve avcılıkla geçindiği için, bu koşullar yalnızca ortak mülkiyet anlayışına imkân tanımaktadır (Tanilli, 1994: 27). Sistemli bir üretim gerçekleştirilmediğinden, insanların birincil ihtiyacını besin kaynakları oluşturmaktadır. İnsanlar, gruplar ve kabileler halinde yaşadıklarından birbirlerine ve sahip oldukları şeylere mistik bir bağ ile bağlı bulunmaktadır. Gruplar halinde toplanan ve basit düzeyde de olsa üretilen gıdalar yine topluca tüketilmektedir. Yani yaşam kültürleri ve doğal koşulların etkisi, özellikle hayatta kalıp neslini devam ettirebilmek için kolektif mülkiyet anlayışını gerektirmektedir. Ayrıca bu dönem Laveleye, Engels, Morgan gibi yazarlar tarafından “altın çağ” olarak değerlendirilir (Güriz, 2018: 1). Çünkü bu dönemde mülkiyet ortaklığı sosyal yapıdaki adaleti sağlayan bir olgu olarak yorumlanır. Bu yüzden bu yazarlar günümüzdeki toprak üzerindeki mülkiyeti hırsızlık olarak gördükleri için, doğal mülkiyet ortaklığına dönüşmesi gerektiğini savunurlar.

Yukarıda bahsedilen kolektif mülkiyetin en önemli parçasını toprak oluşturmaktadır. Yani ilkel toplumlarda toprak hem ölülerini gömdükleri hem de üzerinde yaşadıkları için, toprak üzerinde ölülerin ve dirilerin hak sahipliği bulunduğu inanılmaktadır. Bu dönemdeki insanların toprakla olan bağını daha iyi algılayabilmemiz için toprakla aralarında kurdukları mistik bağ da hatırlatmakta fayda var. Challeye, bunu, Avusturya kabilelerinin toprağının sınırsız oluşu ve toprağa gömdükleri atalarının yeniden dirileceğine yönelik inançlarıyla açıklar (1969: 12). Afrika kabilelerinden Bakuluların inancına göreyse, kabile ile toprak ayrılmaz bir

bütün olarak mevcuttur. Bakulular kendilerini toprak üzerindeki tüm canlılarla birlikte o bölgenin sahibi olarak görseler de toprağın asıl sahibinin ölümler olduğunu düşünürler. Bu mistik inanışın bir sonucu olarak ilkel topluluklarda toprağın bir başkasına devri ise akla bile gelmemektedir. Challeye Brulh'dan aktardığı şu örnekle, beyaz insan ve siyah insan arasındaki çatışmanın kaynağına işaret eder: Bölgedeki ilkel halk toprağın satılabileceğini hiçbir zaman düşünmez ve beyaz adam da bu işlemin onlar tarafından nasıl algılanamaz olduğunu anlayamamaktadır –ki sonuç olarak bölge halkı beyazlar tarafından katledilerek toprakları ellerinden alınır (1969: 13).

Laveleye, Afrika, Avrupa ve Asya'da olduğu gibi Amerikan Kızılderililerinde, Cermenlerde ve Slavlarda da ortak mülkiyet anlayışının hâkim olduğu görüşünü savunmaktadır (Güriz, 2018: 4). Burada da kast edilen en büyük ortak mülk topraktır. Yani kabileler hayatta kalabilmek için doğa koşulları da gözetilerek toprağı aileler arasında dönem dönem dağıtmaktadırlar. Bu durum her ailenin geçinebilmesi ve yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesine olanak tanımakta, ayrıca belki de en önemlisi adil bir yaşam kültürü doğurmaktadır. Bu uygulamayla bir ailenin diğerlerinden daha zengin olması ve iktidar konumuna gelmesi önlenmekte, ayrıca miras olgusu barındırmadığı için eşitsiz gelir dağılımının oluşması ilk elden engellenmiş olmaktadır. Kızılderililerin yaşam felsefeleri hakkında bilgi veren; “Toprak insana değil, insan toprağı aittir” atasözü ise Laveleye'nin tespitlerini haklı çıkarır niteliktedir. Her ne kadar tarihsel bir sınıflandırma yapıldığında “ilkel kabile” olarak isimlendirilmiş olsalar da aslında ilkel dönemdeki insanların yaşadıkları doğal çevre ile uyum içinde olmaları ve doğaya büyük saygı duymaları onları modern dönemden ayıran en olumlu özellikleri gibi gözükmemektedir.

İlkel dönemdeki ortak mülkiyet anlayışının gelişmesi, gerçek varlığın birey olarak değil, toplum olarak algılanmasından ileri gelir, birey ancak bu grubun bir parçası olarak değerlendirilir (Challeye, 1969: 11). Bu düşünüş biçimine göre, bireyin kendi var oluşuna yönelik bilgisi de ancak grup aracılığıylaadır. Örneğin birey kendi emeğı ile elde etmiş olduğu herhangi bir eşyanın sadece kendisine ait olabileceğini aklına bile getirmez, çünkü mevcut koşullar içerisinde hemen hemen her şey herkesindir. Ancak buradan kişisel hiçbir şeye sahip olmadıkları anlamı çıkmaz, kendi emekleriyle kendileri için üretmiş oldukları birtakım eşyalarda kişisel hak sahibi konumundadırlar, ama bu durum bireysel mülkiyet anlayışına tam olarak dâhil olmamaktadır; çünkü henüz herhangi bir bireysellik söz konusu değildir. Bu durumda bu tarz ufak tefek mülkiyet sahipliğı yalnızca kişisel eşya olarak değerlendirilir ve bu şekilde sahiplik durumunda kişi sahip olduğu şeyle tanımlanır hale gelir. Bu tarz mülkiyete, vahşi bir hayvanla girişilen bir mücadelede, öldürülen hayvanın dişlerinden yapılan bir kolye

örnek verilebilir. Kabile üyesi kendi klanı içerisinde kişiselliğini bu şekilde kurmuş olur ve kabile için en geçerli kural, gelenekler olduğu için yine bu gelenekler aracılığıyla kişisel eşyalara kutsal gibi davranılır ve üzerine koyulan küçük bir işaretten sonra bu eşyaya kimse dokunmaz. Ölülerin de yaşamdayken kendilerine ait olan kişisel eşyaları her ne kadar pragmatik olarak mantıklı olmasa da ölülerle birlikte gömülür veya bazen de yakılır. Bu durumu kişisel mülkiyete duyulan bir saygı ibaresi olarak değerlendirmek de mümkündür. Ancak bazı kabileler ve özel durumlarda vefat eden ananın ya da babanın birtakım eşyalarını çocuklarına miras bıraktıkları görülür¹ (Challeye, 1969: 15-16).

Bahsi geçen bu kişisel mülk anlayışına evlilik temelinde bakıldığında, ataerkil yapı gereği evlenilen kadın artık kocasının malı konumuna gelir. Yalnız, evlilik öncesi kadının cinsel yaşamına herhangi bir yasak getirilmez, ancak evlilik gerçekleştikten sonra kadın diğer erkeklere yasak olur ve bu durum ölüme kadar sürdürülür. Erkeğin kadın üzerindeki bu sahipliği, erkeğin kadından önce ölmesi durumunda da etkisini devam ettirir. Yani kadın ya eşiyile birlikte kurban edilir ya da klan kuralları gereğince kadının kendini öldürmesi beklenir. Eğer ki hayatta kalırsa yaşamını zorlaştıracak bir sürü yaptırımla karşı karşıya kalır. Bu gelenek sadece uzak ilkel kabilelerde değil, yakın döneme kadar Çin’de ve Hindistan’da da uygulanmaktadır (Challeye, 1969: 16). İki cins arasında oluşan bu eşitsizlik durumu erkeğin evden uzaklaşarak üretim araçlarına hâkim olmasıyla ikiye katlanır. Kadın genelde evde kalarak çocuk bakmak ve basit ev işleriyle ilgili olduğundan zaman içerisinde erkeğe bağımlı konuma gelmiş, toplayıcılık dönemindeki görece eşit konumunu kaybetmiştir. Engels yaşanan bu gelişmeyi “*kadın cinsinin büyük tarihsel yenilgisi*” olarak yorumlamakta ve bu durumun günümüzde düzeltilmesi için, ne olursa olsun kadının üretim sürecine dâhil olması ve ev işleri adı altında kadına yüklenen görevlerin kadının sorumluluğundan çıkartılması gerektiğini belirtmektedir (1990: 62-167).

Engels aynı zamanda Morgan’ın çalışmalarından yararlanarak insanlık tarihini üç ana döneme ayırarak inceler. Bunlar sırasıyla; yabanilik, barbarlık ve uygarlık şeklindedir (1990: 27). Bahsi geçen bu dönemler arasındaki geçişler ise besin kaynaklarının aşırı gelişimi ile gerçekleşir ve her bir dönem de kendi içinde; aşağı, orta ve yukarı aşama olmak üzere üç alt bölüm halinde sınıflandırılır. Engels, çalışmasında bu tarihsel dönemleri baz alarak değişen ve gelişen aile kurumunu, devleti ve mülkiyet ilişkilerini analiz eder. Marx ve Engels mülkiyetten önce ilk iş bölümünün erkek ve kadının cinsel ilişkilerindeki konumlarında ortaya çıktığını iddia ederler. Bu aynı zamanda ilk sınıflar arası ayrılma ve ilk baskı altına alınma eylemi olarak

¹ Avcılıkta kullanılan önemli araç-gereçler bu tarz mirasa örnek verilebilir, çünkü yaşamsal olarak önem taşımaktadır ve ayrıyeten manevi bir değeri de vardır.

anılmaktadır (Engels, 1990: 70-71). İş bölümünün toplumsal aşaması ise hayvanların evcilleştirilmesi sonucunda çobanlığın meslek haline gelmesiyle gerçekleşir. İlk miras anlayışı ise yine ilkel dönemdeki kabile yaşantısında ortaya çıkar, ancak özel mülkiyet olgusunun yerleşmemiş olması ve ölenin eşyalarının sayıca az olmasından dolayı mirasın ölenin akrabalarına kalması uygun görülür. Engels de ilkel dönemdeki ortak mülkiyet olgusunun insanlık için daha olumlu bir yan barındırdığını savunarak yine bu tarz bir ortak mülkiyet anlayışının geliştirilmesi taraftarıdır; bu ise O'na göre ancak komünist toplumda mümkün olacaktır.

Marx ve Engels ilk mülkiyet biçiminin tıpkı iş bölümünde olduğu gibi, aile içinde başladığını, ataerkil kültür gereği babanın ailenin diğer üyeleri üzerindeki gizli bir köleliğe benzeyen iktidarından kaynaklandığını belirtir ve mülkiyet türlerini; kabile mülkiyeti, antik komün ya da devlet mülkiyeti ve feodal ya da zümre mülkiyeti olmak üzere üçe ayırırlar (2013: 31-39). İlk mülkiyet biçimi olan kabile mülkiyeti; insanların avcılık ve basit tarım ile uğraştıkları aşamayı betimler ve modern dönemde olduğu gibi taşınabilir eşyalarla başlar. Bu dönemde gerçekleştirilen iş bölümü ise aile içinde temeli atılan iş bölümünün biraz daha gelişmiş halinden ibarettir. Ancak özel mülkiyet ve iş bölümünün toplumda gerçekleştiği ilk aşamadan itibaren toplumsal ayrılma, sınıflar ve eşitsizlik oluşur. Örneğin bu aşamada kabile reisleri hiyerarşinin en üst tabakasında yer alırlar, kendilerinden sonra kabile üyeleri ve son sırada köleler yer almaktadır (Marx ve Engels, 2013: 31). Bu aşamadan sonra özel mülkiyetin korunması için birtakım kurallar gelişir ve devlet benzeri bir mekanizma kurulur. Ayrıca mülk sahibi bir sınıfın oluşması aynı zamanda mülk sahibi olamayan sınıfın oluşmasıyla paralel gelişir. Bundan sonraki aşamada mülkiyet zengini sınıf, mülkiyetsizler üzerinde egemenlik kurarak, bu egemenliği ve sömürüyü sürdürmek için devlet mekanizmasını geliştirir (Engels, 1990: 112). Nüfus artışı beraberinde savaşları getirir ve bu aşamada Marx ve Engels'in ikinci mülkiyet biçimi olarak gösterdikleri antik komün-devlet mülkiyeti birkaç kabilenin birleşmesi ve fetih yoluyla gerçekleşir. Bu aşamada sınıf ilişkileri gelişmeye başlar ve yurttaşlar köleler karşısında birleşerek özel mülkiyetlerini koruma safhasına geçerler. İkinci tip mülkiyet anlayışının evrimi ise özel mülkiyetin taşınır mallardan taşınmazlara geçmesi aracılığıyla olur. Üçüncü mülkiyet biçimi olan, feodal ya da zümre mülkiyeti ise ilk ikisi gibi bir topluluğa karşı gelişir, ancak bu sefer karşılarında köleleşmiş köylüler bulunmaktadır.

1.2.2. Antik Yunan'da Mülkiyet Anlayışı

Mülkiyet olgusunun ortaya çıktığı ilk andan itibaren, mülkiyetin aile ve dini inanışlarla bağı olduğu bilinmektedir. Antik Yunan döneminin mülkiyet anlayışında da ilkel dönemdeki

kolektif mülkiyet anlayışından aile mülkiyeti anlayışına geçilir ve dönemin mistik inancı gereğince ikinci belirleyeni din olur (Bulut, 2006: 16). Bu dönemdeki mistik inanışla kastedilen şey ölülerin hala yaşamakta olduğuna yönelik inanıştır; aile mülkiyeti de bu dini inanış üzerinde şekillenir. Yani bir bölgede yaşayan ailenin ölüleri kendi topraklarına gömülür ve bu yüzden o bölge aile için özel bir konuma gelir. İşte bu durumda hem aile hem dini inanışın oluşturduğu yeni mülkiyet anlayışı ortaya çıkmaya başlar. Ölülerin gömülü olduğu toprak tek bir ferde değil, o ailenin tamamına ait kabul edilir (Dalkılıç, 2011: 76). Aile mülkiyetindeki mistik inanış da tıpkı ilkel dönemde olduğu gibi ölülerin hala yaşadığını ve bu topraklar üzerinde hak sahibi olduklarını düşüncelerinden ileri gelir. Böylece toprak üzerindeki ailenin mülkiyeti ebedileşmektedir. Yani ölülerden devraldıkları toprak yeni doğacaklara aktarılır.

Antik Yunan’ın başlangıç evrelerinden itibaren geçerli olmaya başlayan aile mülkiyeti toprağa kurulan bir “ocak” üzerinde temellenir. Ocağın kurulduğu bölge daimî olarak burada yaşayacak olan ailenin mülkü kabul edilmektedir. Artık ailenin tüm ölüleri ve henüz doğmamış çocukları bu ocağın bulunduğu toprağın maliki olurlar. Bu durumun birincil sonucu miras olgusu üzerinde görülür. Aile reisinin ölümü durumunda, toprak ailenin en büyük oğluna kalır, kız evlatlarsa mirastan pay alamazlar; çünkü ileride evlenip başka bir ailenin ocağına taşınacaklardır. Bu durumda kadının evliliği aile mülkünün parçalanmaması için ya kabile içinden yapılırsa ya da kadın mirastan pay alamaz. İlkel dönemden başlayarak, özel mülkiyetin gelişmeye başlamasından itibaren kadınların konumlarında adım adım bir gerileme olduğu görülmektedir. Yani erkek ve kadın olarak iki cins arasındaki eşitlik durumu baba lehine değişim gösterdikçe ataerkil yapı giderek güç kazanmakta ve baba otoritesi kalıcı duruma gelmektedir. Dolayısıyla özel mülkiyet ve ataerkil yapı arasında doğrusal bir ilişki oluşmaktadır.

Engels “aile” kelimesinin etimolojik kökenini araştırdığında “*familia*” kelimesinin Latince “*Famulus*”tan türediğini ve bunun da “evcil köle” anlamına geldiğini belirtir (Engels, 1990: 63). Ataerkil yapı geliştikçe, ailenin yönetiminin tamamı babanın eline geçer ve artık ailenin üyeleri babanın iktidarı altına alınır. Ailedeki bu iktidarın arkasında yatan temel etmen ise, maddi birikimden ileri gelir; yani özel mülk baba tekelinde toplanmaya başladıkça, babanın konumunda ciddi bir güçlenme olduğu gözlemlenir. Kapitalist dönemde de değişmeyen bu durumun kökeni Antik Yunan’da atılmaktadır. Rousseau’nun ifadesinde olduğu gibi; medeni toplum baba otoritesini doğurmaktadır (2003: 87).

Antik Yunan miras anlayışında ortaya çıkan bir diğer mesele ise, köle mirasıdır. O dönemde köleler ya şahsa ait ya da toprağa ait olmaktadır. Bu durumda bir kişinin ölmesi durumunda köleler taşınır ve taşınmaz mal olarak miras bırakılabilmektedir (Challeye, 1969:

22). Özel mülkiyetin ve mirasın ortaya çıkmasıyla birlikte kölelik kurumunun da yasalaşmaya başladığı görülmektedir. Antik Yunan'daki bu köle mirasını günümüze uyarlarsak eğer, büyük bir fabrikatörün ölmesi durumunda, fabrika içinde çalışanlarla birlikte –eğer başka birisine bırakılmasını öngören bir vasiyet yoksa- evlatlarına kalacaktır. Modern dönemde de maaşlı işçiler tıpkı antik dönemdeki köleler gibi birincil derecedeki akrabalara devredilecektir. İşçiler bu miras yoluyla yeni patronlarına bağlanacak, üstelik hayatta kalmak için bu geçişe mecbur olacaklardır.

Antik Yunan'da M.Ö. VI. yüzyıllara gelinmesiyle birlikte mülkiyet olgusu köklü bir değişim geçirmeye başlar; dini inanışların zayıflamasıyla birlikte, toprak üzerinde kurulan aile mülkiyeti zayıflayarak yerini özel mülkiyete bırakır. Çünkü bu devirde kıymetli madenler kullanılmaya başlanmış, özellikle gümüş maddi ilişkilerde kullanılır olmuştur. Özel mülkiyetin yaygınlaşması ise bu değerli madenlerden üretilen mücevherler ve kıyafetler aracılığıyla yaygınlık kazanır. Miras bırakma hakkına eklenen vasiyet olgusu ile mülk aile dışında bireylere bırakılabilir olmuş ve böylece özel mülkiyetin şekillenmesinde önemli bir yol kat edilmiştir. Ekonomik olarak büyük bir kalkınmanın yaşandığı bu dönemde ticaretin gelişmesiyle birlikte taşınmaz mülkün önemi taşınır mallara geçmiştir (Challeye, 1969: 23-24). Engels babalık hukukunun iyice yerleşerek, özel mülkiyetin geliştiği bu dönemi ironik olarak “tatlı uygarlık güneşinin doğuşu” olarak isimlendirir (Engels, 1990: 116). Çünkü özel mülkiyet olgusunun ortaya çıkmasıyla birlikte; tefecilik, avans, borç ve ipotek gibi kavramlar da insan yaşamına dâhil olur ve topraktan geçinen çiftçiye zor durumda bırakmaya başlar. Eğer ki bir çiftçi borcunu ödeyemezse kendi çocuklarını başka zenginlere köle olarak satmakta, hatta kendisi bile köle olabilmektedir. Rousseau, meydana gelen bu değişimi; insanın doğal özgürlüğünü geri dönüşü olmayacak bir biçimde yok eden, birkaç hırslı bireyin kendi çıkarına diğerlerini ömür boyu çalışmaya ve köleliğe mahkûm ettiği toplumun doğuşu olarak tanımlar (2003: 81).

Bu dönemde zenginliğin ve ticaretin artmasıyla birlikte aile mülkiyetinden özel mülkiyete doğru ani bir değişimin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan zengin-fakir ayrımı yani sınıf farklılıkları, çıkan iç savaşların ve çatışmaların temel nedenini oluşturur (Güriz, 2018: 14). Özellikle ekonominin bozulduğu dönemlerde kölelerin gerçekleştirdiği ayaklanmalar, zenginliğin yağmalanması yönündedir. Hatta köleler çoğu zaman borçlarının silinmesi ve zenginlerin aşırı mülk birikimlerinin dağıtılması için devlete baskı yapmaktadırlar. Ortaya çıkan bu mülkiyet savaşları yüzünden büyük siteler harap olmakta ve yeni bir site kurulumuna yönelik fikirlerin doğmasına sebep olmaktadır (Challeye, 1969: 26). Yaşanan bu iç kargaşalar Yunanistan'ın Roma tarafından işgal edildiği döneme kadar sürer. Engels'e göre; Atina'yı

yıkan Avrupalıların iddia ettikleri gibi demokrasi değil, dönemde ortaya çıkan kölelik kurumudur (1990: 123)

Bu dönemde yaşamış, süregelen yozlaşmadan rahatsızlık duyan Platon –tiranlığın yaygınlaşması ve Sokrates’in ölümünden de etkilenerek- *Devlet* isimli eserinde bir devletin nasıl olması gerektiğini yazmıştır. Platon eserinde insanların tek başlarına yaşamlarını sürdürebilmelerinin olanaksızlığından hareketle öncelikle bir devlet ihtiyacını belirlemiş ve üç sınıflı bir toplum düzeni oluşturmuştur (Challeye, 1969: 27). O’na göre toplum, çiftçiler ile zanaatkârlar, savaşçılar ve hâkimlerin yer aldığı üç ayrı gruptan oluşmalıdır. Bu düzende çiftçiler ile zanaatkârlar üretimle ilişkilendirilmiş ve mirastan yoksun bırakılmıştır. Ancak hayatları boyunca mülklerinden özgürce faydalanabilme hakkı kazanmışlardır. Savaşçı-asker sınıfı ise ülkeyi dış güçlere karşı korumakla görevlendirmiş ve özel mülkiyete sahip olmaları yozlaşma yaratabileceği öngörüsüyle yasaklanmıştır. Platon, koruyucu sınıfın paraları, evleri yani herhangi bir mülkü olması durumunda zorbanın efendisi olabileceklerini belirtir (2007a: 114). Ayrıca bu sınıf belli bir yaşa geldikten sonra bir üst sınıfa, yani hâkimler sınıfına terfi ederek üçüncü sınıfı oluşturmakla görevlendirilmişlerdir. Hâkimler-yöneticiler sınıfının görevi ise toplumun mutluluğunu sağlamak, aşırı zenginleşmeyi ve yoksullaşmayı önlemek olarak belirlenmiştir (Güriz, 2018: 16). Bir yanıla aristokratik bir yanıla komünist olarak nitelenebilecek bu devlet sisteminde yaşanabilecek tüm çatışmalar engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca malların, kadınların ve çocukların ortak kabul edildiği bu sistemde, üreme devlet tarafından planlanarak çocukların yetiştirilmesi yine ortak mülkiyet anlayışınca gerçekleştirilmektedir. Platon’un buradaki amacı, hangi sınıftan olursa olsun doğan çocukları yetenekleri çerçevesinde eğitmek; yani asker bir sınıfta doğan, ama bu alana becerisi olmayan bir çocuğu alt sınıfa, alt sınıfta doğan bir çocuğun yeteneği doğrultusunda asker sınıfına dâhil edilmesi ve bu becerisi üzerinden yaşamını devam ettirmesidir (2007a: 120). Ancak Platon *Yasalar* isimli eserinde buradaki tarifinden daha farklı bir yönetim ve toplum anlayışı geliştirir. Mesela bu eserinde ortak mülkiyet anlayışından vazgeçmiş ve bu yönüyle Aristoteles’in *Politika* isimli eserine benzer bir yapı kurmuştur (Zencirkıran, 2015: 16). Yalnız yemeklerin ortaklaşa olması, sahip olunan özel mülkiyetin beş katını geçmemesi gibi birtakım şartlar da koyulmuştur. Platon bu eserinde de daha adil bir toplum düzeninin yerleşmesi için, paraya verilen değerin üçüncü sırada olması gerektiğini belirtir; bu sıralamada ikinci sırada beden, birinci sırada ise ruh yer almaktadır (Platon, 2007b: 208).

Aristoteles ise *Politika* isimli eserinde Platon’un ortak mülkiyet anlayışını eleştirir. Öncelikle ortak mülkiyet anlayışında çok çalışanla az çalışanın aynı kazanacağını ve bunun bir çatışma başlatacağını ileri sürer. Bugüne kadar süregelen çatışmalarda ise problemlili olanın özel

mülkiyet anlayışı olmadığına; bu çatışmalara bizzat insanın kötü doğasının sebep olduğuna inanır. Herkesin her şeye sahip olduğu bir toplumda, sahip olunan şeyin herkesçe paylaşılmasından dolayı o eşyanın değeri olmaz. Bu yüzden kişilerin özel mülke sahip olması gerektiğini belirtir, çünkü kişi kendine ait olan şeyler söz konusu olunca daha da özenli olmaktadır. Ayrıca mülkiyete dayalı bir eşitliğin insanlar arasında kurulmasının olanaksız olduğunu düşünür. Bir devlete ait olan topraklarınsa ikiye bölünmesini; bir kısmından üretilen ürünlerin vatandaşlar tarafından paylaşmasını ve dini giderler için harcanmasını, diğer yarısınınsa halka dağıtılmasını ve sahiplerin bu topraklar üzerinde kendi kölelerini çalıştırarak özel üretim yapmalarını önerir. Ancak her iki toprak parçasında da kölelerin çalıştırılması uygun görülür. Çünkü Aristoteles’e göre: “Kölelik zorunlu değildir, ama gereklidir” (Kantarcı, 2014: 25).

Aristoteles’in düşüncelerinden en tartışmalı olanı özel mülkiyet değil, kölelik kurumuna yönelik düşünceleridir. Çünkü O’na göre özgür insanların özgür bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmesi, kölelerin varlığına bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle; bazı barbar insanlar Yunanlılara hizmet etmek için vardırırlar ve varoluşlarının amacı köle olmaktır (Challeye, 1969: 31). Bu durumda devlet içindeki bütün üretim kölelere yaptırıldığı için özgür insanlara ise bolca boş vakit kalır, hatta (Han, 2018: 95) soylu bir aileden gelen bir birey bir gün çalışmak zorunda kalırsa bundan utanç duyar ve gizlemeye çalışır. Aristoteles bu toplum yapısında özel mülkiyete köleleri de dâhil eder; ancak kölelerin herhangi bir mülke sahip olamadıkları ise gayet açık bir durumdur. Dolayısıyla özel mülkiyet anlayışının gelişmesi ve özellikle Antik Yunan’daki filozoflarca eserlere konu olmasıyla birlikte insan yaşamındaki eşitlik olgusunda da adım adım bir gerileme olduğu görülür. Örneğin, Aristoteles eserinde kadın ile erkek arasında da bir ayırım yapar ve erkeği zekâca kadından üstün görür, ancak kadın ile kölenin bir tutulmasına da karşı çıkar (Aristoteles, 1975: 8). Kadın ve köleyi birbirinden ayırt edemeyen barbarları ise eleştirir ve bu tarz barbar toplulukların Hellenler tarafından yönetilmesi gerektiğinin altını çizer.

Platon ve Aristo’nun ileri sürdükleri fikirler etrafındaki tartışma halen sürmektedir; özel mülkiyet toplumda bir ayrışma ve karışıklık mı yaratmaktadır, yoksa ortaklaşa hayatın devamını garantileyen bir kurum mudur? Temel olarak Platon’un ilk dönem fikirlerinin mi yoksa Aristo’nun ortaya koymuş olduğu fikirlerinin mi haklılık payının yüksek olduğu meselesi ise tezin üçüncü bölümünde örnek filmler üzerinden detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Ancak her iki filozofun da kölelik kurumunun varlığını yadsımamaları, hatta Aristo’nun bu kuruma karşı duyduğu aşırı sempati, ikisinin de teorilerinin desteklenmesi konusunda kusurlu yerler olarak göze çarpmaktadır. Tezin ilerleyen bölümlerinde özel mülkiyet olgusunun gelişimine paralel olarak kölelik kurumunun da nasıl şekil değiştirdiği incelenecek ve kapitalist döneme

gelindiğinde Aristoteles'in fikirleri çerçevesinde efendi-köle ilişkisinin son hali sorgulanacaktır.

1.2.3. Eski Roma'da Mülkiyet Anlayışı

Eski Roma dönemindeki mülkiyet anlayışı Antik Yunan'da olduğu gibi ilk başlarda ortak aile mülkiyeti şeklindedir. Henüz şehir devleti şeklinde güçlü bir örgütlenmenin başlamadığı bu devirde, Romalıların ferdi mülkiyet kavramına yönelik bir fikirleri yoktur; aşiretler ve kabileler ortak mülkiyet anlayışı ile yaşamlarını sürdürmektedir (Levi, 2006: 26). Yalnız ailenin bağlı bulunduğu toprağın başkasına devredilip, satılması yasaklanmıştır. Çünkü ailenin ölen üyeleri bu evin altına gömüldüğü için o ruhların evi koruduğuna inanılmaktadır. Toprak, ancak ölüm durumunda çocuklara miras bırakılarak nesiller boyunca aktarılmaktadır. Zaman içerisinde artan nüfus, kalabalıklaşan aile ve köleler yüzünden ortak mülkiyet anlayışı özel mülkiyete dönüşmeye başlamıştır. Bu durumda yine Antik Yunan'dakine benzer bir şekilde iç karışıklıkların ortaya çıktığı bilinmektedir. Aynı dönemde Roma'nın topraklarının genişlemesi ve artan zenginlik; *patrici* ve *plebler* olmak üzere iki sınıf² meydana getirmiş ve pleblerin zaman içerisinde ticari faaliyetler aracılığıyla zenginleşmesiyle M.Ö. V. yüzyılda On İki Levha Kanunlarının³ yayınlanmasını sağlamışlardır. Bu tarihten itibaren Roma artık nüfusun çoğunluğu köylülerden oluşmayan, teşkilatlı bir şehir devleti (*civitas*) olmuş, siyasi iktidar güçlenmiş ve aile mülkiyeti yerini özel mülkiyete bırakmıştır; ancak On İki Levha Kanunları'yla ortaya çıkan ferdi mülkiyet, aile mülkiyetinden de derin izler taşımaktadır (Küçükbaşakçı, 2010: 20; Tahiroğlu, 2001: 16). Yine aynı dönemde mülkiyet olgusu hukuksal bir terim olarak Roma kaynaklarına geçmiştir. Tanilli Romalıların dünyaya egemen olmasında bahsi geçen siyasi ve hukuksal yeteneklerinin etkisinin büyük olduğunu belirtmektedir (2006: 42).

Bu gelişmelerin ardından Orta Çağ'da yaşamış hukukçular Roma'daki kaynaklardan yola çıkarak malikin üç yetkisi olduğunu belirtmişlerdir; bunlar kullanım hakkı, üründen yararlanma hakkı ve mal üstündeki tasarruf hakkıdır. Bir hayvandan tarla sürmede yararlanmak ya da bir konutta oturmak kullanım hakkını, bir hayvanın etinden, sütünden ve yününden faydalanmak üründen yararlanma hakkını, bir tarlayı ya da konutu bir başkasına satmak ya da bir hayvanı özgür bırakmak da tasarruf hakkını oluşturmaktadır (Küçükbaşakçı, 2010: 15). Toprak mülkiyeti konusunda ise devlete ait olan topraklarda “*ager publicus*” ve özel mülke ait topraklarda “*ager privatus*” olmak üzere bir ayrıma gidilmiştir, ancak bu ayrım imparatorluk

² Patrici, başlangıçta zengin bir zümreyi ifade eder, Plebler ise çalışan sıradan halkı ifade etmektedir.

³ On İki Levha Kanunları ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: <http://hukukbook.com/xii-levha-kanunlari/>. (Erişim Tarihi: 20.03.2019)

döneminde ortadan kalkmış, bu sefer de İtalya toprakları ve dışında kalan yerler şeklinde bir ayırım koyulmuştur. Bu uygulamaya göre bütün toprakların sahibi yine devlettir, ancak İtalya dışındaki topraklardan vergi alınır, İtalya içinde kalan topraklardan ise Justinianus dönemine kadar vergi alınmaz (Güriz, 2018: 29).

Yine bu dönemde ekonomi ve üretim köleler aracılığıyla gerçekleştirilmiş; temel ekonomik sistem geliştirilerek kölelik emeği üzerine kurulmuştur. Roma Devleti'nde zaman içerisinde çok güçlü bir ekonomi kurulmasına rağmen, Antik Yunan'daki kadar ekonomi teorisi üreten düşünür ortaya çıkmamıştır. Cicero, Seneca, Marcus Aurelius gibi dönemin ünlü düşünürleri ticaret, iş bölümü, vergi ve para üzerine düzensiz sayılabilecek birtakım fikirler üretmişlerse de Roma ekonomi teorisine ciddi bir katkıda bulunmamışlardır (Hançerlioğlu, 1993: 345). Ancak bu dönemdeki adaletsiz gelir dağılımı ve sistematikleşmiş kölelik kurumu Antik Yunan'dakinden daha ileri düzeydedir. Spartacus önderliğinde gerçekleşen kölelerin ayaklanması ve Catilina'nın başlattığı eşitlik mücadelesi Roma'daki eşitsizliğin en somut izleğidir (Güriz, 2018: 29-30). Özellikle Spartacus'un başlattığı isyan büyük bir yenilgiyle sonuçlanmış olsa da Roma tarihini derinden sarsan bir olgu olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Spartacus'un savaşı kaybetmesinden sonra isyana katılan birçok isyancı çarmıha gerilerek cezalandırılmıştır. Giderek yoksullaşan halkın karşısında katbekat zenginleşen sınıfın çatışması Roma tarihinde birçok defa karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluktan bıkan halkın başlattığı isyanların amacı ise o dönemlerden beri servetin eşit dağıtılmasına ve el değiştirmesine yöneliktir.

Bütün bu iç çatışmalar, artan zenginlik ve zenginlikle gelen yozlaşma sonrasında Roma Hukuku ortaya çıkmaktadır ve bu gelişmeyle mülkiyet hakkı açıklığa kavuşmaktadır. Challege ortaya çıkan Roma Hukuku'nu Romalıların medeniyete yaptıkları en büyük katkı olarak değerlendirmektedir (1969: 40). Çünkü Antik Yunan'ın bir devamı olarak aralarında bir bağ kurulmuş olsa da Roma felsefi ve bilimsel olarak çok fazla üretimde bulunmaz, sadece Antik Yunan'da uygulanan bilimlerin bir takipçisi olarak kalır. Yalnız, devlet yönetiminde elde ettikleri başarı ile bilinen dünyayı tek bir devlette toplamaya çalışırlar.

Düşünürler bazında bakıldığında M.Ö. I. yüzyıllarda yaşamış Cicero, fikirleriyle Roma dönemine damgasını vuran şahsiyetlerden birisi olarak karşımıza çıkar. Stoacıların ve Platon'un fikirlerinden etkilenen Cicero'ya göre evreni yöneten güç akıldır. Eserleri incelendiğinde ise Platon ile aralarında bir benzerlik bulunmakla birlikte bu benzerlik sadece şekilsel kalmaktadır. Mülkiyet konusunda ise işgal etme ile özel mülkiyet arasında bir bağlantı kurar, özel mülkiyeti bu bağlamda meşrulaştırır. Cicero Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki aristokrasi anlayışına geri dönülmesi gerektiğini savunan yazıları gerekçesiyle kimi yazarlar tarafından gerici olarak

sayılır. Demokrasilerde herkesin eşit söz söyleme hakkı olduğu için, bu yönetimin kolayca çoğunluğun tiranlığına dönüşebileceğini belirtir. Cesar'ın öldürülmesi üzerine ise, Cesar'ın tiranlığa doğru gittiğini, bu yüzden öldürülmesinin meşru olduğunu savunur; bundan sonra çıkan iç karışıklıkta Cesar destekçileri tarafından katledilir (Şenel, 1995: 195-199).

Roma döneminin bir diğer önemli ismi ise politikadan bilinçli bir şekilde uzak duran, özel mülkiyete karşı çıkan ve yalınlıktan yana olan Seneca'dır. İmparator Neron'un danışmanıyken Neron'a karşı girişilen bir suikasta karıştığı iddiasıyla idam cezasına çarptırılır, ancak devlete olan hizmetlerinden dolayı intihar etmesine izin verilir. Seneca'nın felsefesine göre; devlet öncesi doğa durumunda insanlar eşit ve mutlu bir yaşam sürmektedirler, ancak özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte bu doğa durumu bir daha tamir olmamacasına bozulur. İnsanların gözünü daha fazlaya sahip olma hırsı bürür ve bu yozlaşmış ortamdan devlet ortaya çıkar. Yani Seneca'nın düşüncesinde özel mülkiyet olgusunun doğal olmadığına ve insan yaşamındaki adaletsizliğin kaynağı olduğuna işaret edilir. Böyle bir devlet durumunda ise bilgelğin peşinden gidilerek siyasal yaşamdan uzak durmayı, felsefeyle uğraşarak insanlara yararlı olunması gerektiğini öğütler. Ancak Şenel, Seneca'yı köleliğe değil, kölelere kötü davranılmasına karşı olduğu gerekçesiyle ikiyüzlülükle suçlar ve kendisinin bu görüşleriyle Hristiyan düşüncesini etkilediğini belirtir (1995: 199-204).

Sonuç olarak, ortaya çıkan Roma Hukuku bütün dünyayı etkilemiş, artık olgunlaşmaya başlayan doğal mülkiyet anlayışı Hristiyan dünyasınca benimsenmiş ve burjuva dünyası için resmiyet kazanmıştır. Yani insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağını oluşturan özel mülkiyet olgusu doğal bir hak olarak Roma Hukukunca belgelenmiş olur.

1.3. Orta Dönem Mülkiyet Anlayışı

1.3.1. Orta Çağ'da Mülkiyete Bakış

Orta Çağ, Cermen istilaları sonucunda Batı Roma İmparatorluğunun M.S. V. yüzyılda çökmesiyle başlar ve XV. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğunun çökmesine kadar olan dönemi kapsar. Yaklaşık bin yıllık bir süreci kapsadığı için sosyal yapıda birçok değişiklik meydana gelir ve bu da dönemin sistematik bir şekilde analizini zorlaştırır. Dönemin en karakteristik özelliği ise feodal düzendir; bu düzen Orta Çağ'daki toprağa dayalı ekonomik ve siyasi işleyişi ifade eder. Merkezi otoritenin ve büyük devlet iktidarlarının olmadığı bu dönemde en yetkili sınıf feodal beyler yani "senyörlerdir." Bu dönemde senyörler bir nevi devlet otoritesi konumuna gelmekte; görevleri arasında pazarları yönetme, satış fiyatlarını belirleme, çıkan anlaşmazlıkları çözme gibi durumlar yer almaktadır. Bu dönemdeki sınıfları şu şekilde sıralamak mümkündür; toprağın çoğuna sahip olan feodal beyler-senyörler, din

adamları, burjuvalar, köylüler ve serfler (Aydemir ve Genç, 2012: 229). Hiyerarşik düzenin en başında bulunan senyör ile en altta yer alan serfler arasındaki tarım ilişkisi dönemim ticari işleyişini oluşturur ve haliyle temel üretim kaynağı topraktır. Bu sınıfların var oluşu ise dönemin sosyal yapısındaki eşitsizliğin kanıtı olarak değerlendirilir. Çünkü toprak senyörün elinde toplandıkça bütün siyasal iktidar da senyöre geçer (Göze, 2000: 64). Toprağın asıl sahibi köylüler olsa da kendilerini istilalardan korunmak için senyörün himayesi altına girmeyi istemeleri sonucunda toprak mülkiyetini senyöre devretmiş olurlar. Buna hibe veya hediye toprak denilmektedir. Senyörlerin dönemin toprak zengini olmaları; tüm gücü ellerinde toplamalarına ve istedikleri ailelerin topraklarına da kolayca el koyabilmelerine yol açmaktadır. Bu üretim biçimi ise tımar sistemi olarak ifade edilmektedir⁴ (Challeye, 1969: 55-56). Zaman içerisinde sistemin tam olarak oturmasıyla birlikte bu ticari yapıya bir de veraset sistemi eklenir; artık toprak herhangi bir ölüm durumunda miras yoluyla el değiştirebilmektedir.

Feodal mülkiyet anlayışının gelişim sürecinde, Roma İmparatorluğunun dağılması ile azalan merkezi iktidar, artan istilalar sonucunda ticaret yollarının tıkanması ve ticaretin büyük zarar görmesi, azalan nüfusun etkisi büyük olmuştur. Tüm bu yaşananlardan sonra tarıma dayalı feodal mülkiyet gelişmiş ve X. yüzyıldan itibaren sistematikleşmeye başlamıştır. Önceki çağlardan farklı olarak bu dönemdeki yönetici konumunda bulunan senyörlerin öldürme yetkisi yoktur ve serflerin cüzi bir miktarda da olsa mülkiyet hakları vardır. Feodal düzenin Orta Çağ'da bu şekilde ortaya çıkmış olmasında ise Roma İmparatorluğu döneminde gelişen kölelik uygulamasının büyük bir etkisi olduğu görülmektedir ve Batı'da ortaya çıkmış olmasından dolayı evrensel değil Avrupa'ya özgü bir durumdur (Kılıç ve Demirçelik, 2011: 181). Ortaya çıkış şekli itibari ise Antik Çağlardan farklıdır, çünkü kentten değil taşradan başlamıştır. Toprağa dayalı olduğu için de emek gücüne ihtiyaç duymaktadır; bunlar da diğer çağlardaki kölelerin yerine serfler aracılığıyla sağlanır. Kılıçbay toprağın işlenmesine dayalı bu sistemdeki tarım topraklarının üçe ayrıldığını belirtir; bunlardan birincisi doğrudan senyöre bağlı olan ve onun hesabına işlenen toprak, ikicisi serflere bağlı olan toprak ve üçüncüsü ise orman, mera gibi alanları kapsamaktadır (2005: 73). Kralın senyörlere toprakları işlemesi amacıyla devretmesi sonucunda senyör büyük bir otorite konumuna gelir. Toprakları ilk elden dağıtana süzeren, alıp işletenlere ise vasal denmektedir. Kurulan bu yeni sistemde Roma döneminde oluşturulan bölünmez toprak bütünlüğü etkisini yitirmiş, toprakların köylülerden senyöre geçmesi ya da ölüm yoluyla miras olarak başka ele geçmesi gibi yeni özellikler kazanmıştır.

Feodal beyliklerin otoritesinin oluşmasında köylülerin kendilerini istilalardan koruyacak bir himayeye ihtiyaç duyma alışkanlığı büyük rol oynamaktadır; çünkü köylüler bu

⁴ Latincesi Feodum'dur. Feodalite kelimesi de buradan türemektedir.

şekilde mutlu bir yaşam süreceklere inanırlar. Dolayısıyla köylülerin topraklarını kendi istekleriyle senyörlere vermeleri sonucunda bu mülkiyet biçimi doğallık kazanmaktadır. Ekonomik sistemin işleyişinde ise süzerenler ve vasallar arasındaki ticari ilişki belirleyici olmaktadır. Kral yani süzeren, işletmesi için toprağı senyörlere yani vasallara verir ve karşılığında üretilen ürünün yarısını talep eder. Vasal isterse toprağı başka bir vasala devredip süzeren konumuna da gelebilir. Bu topraklarda çalıştırılan serfler ise ürünlerden pay alamamaktadır ve toprakta çalışan kişiler bir süre sonra işleyiş gereğı serfleşmektedir. Yani bir çeşit toprak köleliği durumu hâkimdir. Üretimin tamamen emek üzerinden toprağına bağılı olması sebebiyle büyük bir tarım endüstrisi gelişim gösteremez. Senyörlerin varlığı bu topraklardan elde edilecek ürüne bağılı olduğu için; büyük bir emek gücüne ihtiyaç duyarlar ve herhangi bir vasalın ölümü durumunda işlerin aksamaması için geliştirilen veraset sistemi aracılığıyla; vasallık ailenin diğer üyelerine geçmektedir. Bu mübadele sürecinde ise serfler de miras olarak toprakla birlikte başka bir senyöre ya da vasalın bünyesine geçmektedirler, tercih hakları yoktur. “Topraksız senyör olmaz” deyimini ise Orta Çağ’daki ticari ilişkileri anlatan bir deyiş olarak kullanılmaktadır (Güriz, 2018: 77-81).

Orta Çağ’daki sosyal yapı incelendiğinde, bireysellik fikrinin henüz gelişmemiş olduğu görülmektedir; çünkü henüz bireysel özgürlük kavramı ortaya çıkmamıştır. Sınıflar arası sınırlar kesin bir şekilde belirlendiğı için insanların sınıf atlama gibi bir şansı da yoktur; köle olan köle olarak ölmek durumundadır. Ticaret yolları da kapalı olduğu için insanlar bulundukları coğrafyaya ömür boyu bağılı olarak kalmaktadır; ülkeler arası seyahat bile zar zor gerçekleşmektedir, o da yalnızca üst tabakadaki insanlar için geçerli bir durumdur. Orta Çağ’ın ikinci yarısına gelindiğindeyse şehirlerdeki ticari yaşama lonca adı verilen esnaf örgütlerinin dâhil olduğu görülür. Loncalar kendilerine bağılı olan esnafın ürünlerinin satış fiyatını, satış yapacağı yeri belirlemekte, ticari yaşama bir kota getirmektedir. Toplumsal olarak kapalı bir yapı olduğu için bu durum ticari yaşama da etki eder. Örneğın loncalar kendi loncasından olmayanlara üretimin püf noktalarını ve ucuz hammadde kaynaklarını göstermezler. Loncalardaki sosyal yapı ise usta, kalfa ve çıraktan oluşan hiyerarşik bir düzenden meydana gelmektedir. Eğer sağlıklı bir şekilde kazanç elde etmek istiyorlarsa işlerini en iyi şekilde yapmak zorundadırlar. Ayrıca bu loncalar; esnaflar arasında oluşabilecek rekabet ortamını engellemekte, hammadde alımı, üretim gibi konularda kendi aralarında işbirliğini sağlamaktadır. Yalnız lonca teşkilatı bazı düşünürler tarafından loncaların küçük bir zümreyi koruma altına aldığı, üretime yeni katılanları dışladığı ve tekerci bir yapı oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kimi yazarlar tarafından ticarete birtakım kurallar getirmesi ve görece bir güvenlik ortamı sağladıkları için önemine dikkat çekilir (Fromm, 1996: 49-57).

Bu ekonomik sistemde toprak bol, ama emek gücü azdır; bu yüzden serflerin toprağa sıkı sıkıya bağlanması büyük önem taşır. Üretilen artı değere ise el koyan sadece senyörler değildir, kiliseler de bu kardan pay almaktadır; çünkü kilise de toprak sahibidir ve feodal dönemin en büyük gücüdür. Hatta senyörlerin patronu konumundadır, senyörler içinse bu patronluk kilisenin elinde bulundurduğu dini güç sayesinde cazip bir anlaşmadır (Bulut, 2203: 38-39). Çünkü bu durum adaletsiz ilişkinin bozulmasını ve sistemin tartışılmasını engelleyebilmektedir. Kilise bu düzeni onaylayıp işlerliğini artırmakla birlikte; para hırsına kapılmaya, toplumun yararına olmayacak üretime de ironik biçimde karşıdır. Ayrıca bu ekonomik sistemin kilise tarafından onaylanmış olması özel mülkiyetin de dini kurumlar tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Görüleceği üzere Antik Yunan'dan itibaren özel mülkiyet olgusu her dönemin en güçlü kurumu tarafından onaylanmakta nesiller boyunca devam ettirilmektedir. Ayrıca kilisenin serflik karşısında da herhangi bir tepkisi yoktur; ancak serflere iyi davranılmasını salık verir. Serfin toprağından kaçması durumundaysa senyörün onu takip ettirip yakalatmaya hakkı vardır. Orta Çağ'daki dini inanış Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı dönemdeki ortak mülkiyet anlayışını bırakarak, dönemin önemli din adamı ve düşünürü Aquinolu Thomas'ın özel mülkiyet anlayışını savunur hale gelmiştir.

Aquinolu Thomas dönemin sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili birtakım incelemeler yapar; örneğin Aristoteles'ten beri bilinen adil fiyat fikrini ileri sürer ve döneminde öyle bir Aristoteles savunucusu hale gelir ki aydınların zihnine kutsal kitap ve kiliseden sonra Aristoteles'in felsefesi yerleşir (Yılmaz, 2015: 55; Russel, 1972: 264). Aquinolu Thomas'ın mülkiyet anlayışına göreyse gerçek mal sahibi yine tanrıdır, ancak insanların da yeryüzünde tanrının bu nimetlerinden sonuna kadar faydalanmasında herhangi bir sakınca görmez. Bu aşamada özel mülkiyetin savunulmasındaki mantık, kişinin kendine ait olan mala daha titiz davranacağı yönündeki fikirdir ki bu tutumun Aristoteles'in de özel mülkiyeti savunma sebebi ile aynıdır. Fakat zenginin elde ettiği mallardan yoksulları da faydalandırması gerektiği gibi birtakım şartlar da görülmektedir. Herkes kaderine razı olarak kendine düşen görev ne ise onu yerine getirmelidir; burada kast edilen şey, köle isen isyan etmeden çalışman, lord isen köleleri çalıştırman gerektiği yönündeki bir düşüncedir. Herkesin tanrının karşısında eşit olduğu bilinmekle birlikte, insanların güç, zekâ ve yetenek bakımından eşit olmamaları sınıf farklılıklarına bir gerekçe olarak kabul edilir.

Aziz Thomas'ın öğretisinde faiz ise yasaklanmıştır; bir kişi ihtiyacı olan ekmeği, şarabı ya da parayı aldığı miktarda geri ödemekle mükelleftir, bundan fazlasının istenmesi ise ilk dönem Hristiyan anlayışından ve Aristoteles'in fikirlerinden etkilenerek yasak kılınmıştır. Thomas kira meselesinde ise evin kullanım hakkı olarak kira alınmasında bir sakınca

görmemiştir; çünkü ev içinde oturularak tüketilir ve bunun karşılığın ev sahibine kira ödenmelidir. Ayrıca bu dönemde para biriktirme, faiz vb. uygulamalar yasaklanmıştır, ancak insan satışı ve köleliğe karşı herhangi bir olumsuz tutum sergilenmemiştir. Challeye'ye göre (1969: 62-64) Aziz Thomas'ın ortaya koymuş olduğu bu fikirler bundan sonraki muhafazakâr dünyayı bir hayli etkileyerek; özel mülkiyetin doğallığı ve sınıf farklarının meşruluğu konusunda hemfikir olunmasını sağlamıştır.

1.3.2. Rönesans ve Reform'un Mülkiyet Anlayışına Etkisi

Yaklaşık bin yıl süren Orta Çağ'ın ardından XV. ve XVII. yüzyıllar arasındaki İtalya'nın merkezinde başlayan bu döneme Rönesans (Yeniden Doğuş) denmektedir. Rönesans'la birlikte skolastik ve dini düşüncenin etkileri zayıflar ve Grekçe öğrenilerek Antik Yunan felsefesine dönüş yaşanır. Coğrafi keşiflerle birlikte ortaya çıkan yeni ticari sistemle kapitalizmin temelleri atılır ve özel mülkiyet anlayışında köklü bir değişiklik yaşanır. Rönesans döneminin ortaya çıkışında Türklerin İstanbul'un fethinin önemli bir rol oynadığı kabul edilir; çünkü bu işgalden sonra İstanbul'da yaşayan bilginler İtalya'ya kaçarak Rönesans döneminin başlamasında etkili olurlar (Cevizci, 2012: 375-376). Bir diğer görüşe göre ise Rönesans'ın başlangıcı Amerika'nın keşfi olan 1492 olarak kabul edilir. Ancak Rönesans'ı tüm Avrupa'ya ve dünyaya genellemek doğru değildir, çünkü ortaya çıkış itibarıyla yalnızca Batı Avrupa'ya özgü bir durumdur.

Bu dönemde coğrafi keşiflerin başlaması ile ticaret yolları genişler, o zamana kadar bilinmeyen kahve, kakao, çay ve tütün gibi mallar Avrupa'ya getirilir. Gidilen yeni bölgelerdeki halklar sömürgeleştirilir, bu bölgelerin insanları kırbaç altında çalıştırılır, köleleştirilir ve büyük bir esir ticareti başlar. Yine aynı dönemde Amerika'nın yerli halklarının bütün birikmiş hazinelerine el konulur, bu bölgelerdeki madenler Avrupa'ya taşınır ve böylece Avrupa büyük bir zenginliğe kavuşur. Bunun doğal bir sonucu olarak ise özellikle taşınabilir mülkiyet giderek önem kazanır ve kapitalizme giden yolun önü açılır. Artık malların değiş tokuş usulü yavaş yavaş kaybolarak yerini parasal ekonomiye bırakır. Devlet yöneticileri bu zenginlerle işbirliği yapmaya başlar ve onlardan faydalanabilmek için başarıları vesilesiyle devlet nişanları dağıtılır. Artan maddi birikim sayesinde ayrıcalıklı bir zenginler sınıfı doğar ve sermaye birikimi sayesinde burjuva sınıfı ortaya çıkar. Ancak bu dönemde yoksul sınıf daha da yoksullaşmakta, kıtaya yayılan zenginlikten bir pay alamamaktadır. Orta Çağ'da kapitalizmin gelişmesi kilise tarafından alınan kararlarla engellenirken, Rönesans'la birlikte kilise bu tutumunu değiştirmiş ve gelir getirmesi beklenen toprakların kiralamasına ve faiz alımına onay verir duruma gelmiştir (Challeye, 1969: 66-68). Bütün bu gelişmelerin ardından Yeni Çağ'a giden yol açılır,

Modernitenin başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemle birlikte modern bilimin ve sanatın da gelişimi başlar.

Yeniden doğan Avrupa’da sosyal olarak en önemli olay ise burjuvazinin ve şehirlerde yaşayan soylu olmayanların güçlenerek etkin bir sınıf haline gelmesidir. Orta Çağ’dan beri ayrıcalıklı bir konumu elinde bulunduran ruhban sınıfı ise Fransız Devrimi’ne kadar bu gücünü korur (İnalçık, 2013: 5-6). Kilisenin gücünü yitirmesiyle birlikte, güç merkezi olarak şehirlerde yükseliş gösterir. Dini kurumlar hızla güç kaybetmeye başlamış olmasına rağmen, kilise hala ideolojik olarak etkin güç merkezi konumunu bir süre daha sürdürür, ancak gelişen yeni ihtiyaçlara karşılık, yeni siyaset geliştirememesinden dolayı etkisini yitirmeye başlar (Coşkun, 2003: 60). Felsefi anlamda ise döneme akıl egemen olur, her şeyden kuşku duyulur. Descartes’in “Cogito ergo sum” yani “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesi çağı özetleyen bir replik olarak sunulur. Bilimin ilerlemesi özellikle Kopernik’in güneş merkezli evren teorisi, kutsal kitaptaki güneşin dünyanın etrafında döndüğü teorisini çürütüp atar. Bir yandan da çıkar peşinde koşan burjuva sınıfının etkisiyle çalışmaya yüklenen anlam güç kazanır, onur kırıcı sayılan çalışma eylemi artık kutsallaştırılır ve kapitalizmin yeni dönem pazar ekonomisi İtalya’da yeşermeye başlar. Ayrıca Orta Çağ boyunca ekonomik işleyişi belirleyen loncalar karşısında bireysel girişime dayalı kapitalist ekonomi zaferini ilan eder (Bloch, 2002: 8-11). Rönesans hemen hemen her alanda büyük bir değişiklik getirir; sanatsal olarak Yunan ve Roma sanatından etkilenilir ve perspektifin bulunmasıyla daha gerçekçi sanat eserleri üretilmeye başlar. Rönesans sanatçıları bilinçli bir şekilde antik dönemlerin ruhunu yansıtmaya çalışır. Sanatçı artık basit bir zanaatkâr olmaktan çıkıp toplum içinde önemli bir aydın ve bilgin konumuna gelir (Conti, 1982: 3-5).

Rönesans boyunca yaşanan tüm bu gelişmeler devletlerin otoritesinin güçlenmesine neden olmakta ve kral ile papa bir devlete iki otorite konuma gelmektedir. İşte reform hareketleri Rönesans görüşlerinin yeşerdiği bu ortamda dinde yenileşme amacıyla başlar. Bu dönemde gelişen burjuva sınıfı ise kilisenin feodal dönemin yapısını koruduğunu bildiği için bu güç savaşında kralın tarafında yer almaktadır. Bireysel özgürlük fikrinin ortaya çıkması ve bilimsel gelişmelerin dogmatik inançları çürütmesiyle birlikte; din adamlarının dünyevi ilişkilere karışmasına, kilisenin servet edinmesine ve endüljans⁵ satışına yönelik halkın tepkisi büyür. Krallıklar otoritelerini koruma amacıyla evrensel Hristiyanlık anlayışını ulusallaştırmaya ve kontrol altına almaya çalışır. Ne var ki kilisenin baskısından kurtulmaya çalışan halk, krallığın kiliseye baskın gelmesiyle bu sefer de devlet baskısı altına girmek durumunda kalacaktır (Çetin, 2002: 84-85).

⁵ Cennete girmek için kilisenin sattığı bir çeşit af belgesi.

Reform hareketi, XVI. yüzyılda ticari ilişkilerin gelişmesiyle matbaanın yaygınlaşması, kutsal kitabın birçok dile çevrilmesi sayesinde ve nihayetinde yozlaşmış kiliseye karşı başlatılan yenilenme hareketi olarak tanımlanabilir. Yani Rönesans'la başlayan büyük değişimin dini ayağı olarak da nitelemek mümkündür. Reform, dönemin din adamlarından Martin Luther'in kilisenin insanları sömürmesine, din adamlarının güç ve statü savaşı için girdikleri çatışmalara karşı doksan beş maddelik bir metin hazırlayıp Wüttemberg Kilisesi'nin duvarına asmasıyla patlak verir ve insanların bu bildiriye benimsemesiyle büyür ve yayılır. Luther'in bu protestocu tavrından dolayı, hareket Protestanlık adını alır ve daha sonra Fransa'da Calvin, İsviçre'de Zwingli'nin etkisiyle yayılmaya başlar (Hançerlioğlu, 2007: 168). Bu aynı zamanda burjuva sınıfının döneme ağırlığını koymasının en büyük belirtisidir. Sonuçları olarak, kilisenin insanla tanrı arasındaki zorunlu bir bağ olduğuna yönelik inanış yıkılır, insanların tanrıya aracısız bir şekilde yönelmesi sağlanır. Reform dönemini Luther'in kutsal kitaptaki “çalışmayan yemek yememelidir” önermesine dayanarak din adamlarının ve feodal beylerin asalaklığına karşı başlatılan bir savaş olarak da özetlemek mümkündür (Timuçin, 2002: 51-54). Reform hareketi ilk olarak mülkiyette büyük bir paylaşım meydana getirir; kilisenin elindeki toprak ve menkuller krallığın eline geçer, kral da bunları satar ya da müsadere ettirir (Heaton, 2005: 196). Sonuç olarak devlet mekanizmasında büyük bir güç toplanır, kiliselerin de ulusallaştırılmasıyla birlikte Avrupa'daki dini birlik bozulur ve böylece ulus devlete giden süreç başlamış olur.

Rönesans ve reform hareketlerini mülkiyet bağlamında değerlendirdiğimizde Luther ve Calvin'in görüşlerine bakmakta fayda vardır. Protestanlık hareketiyle özdeşleşen Luther ve Calvin ilk olarak ortak mülkiyet anlayışını reddetmiştir. Kutsal kitaptaki on emir arasında yer alan “hırsızlık yapmayacaksın” ilkesini ise özel mülkiyet hakkı ile özdeşleştirmişlerdir, çünkü onlara göre hırsızlığın yasaklanmış olması, özel mülkiyetin meşruluğudur. Luther ve Calvin'in görüşü kötümserdir, insan büyük bir günaha düşmüştür ve bu yüzden dünyada eşitlik ve mükemmel bir toplum düzeni imkânsızdır; işte bu yüzden özel mülkiyet kurumu gereklidir. Ancak her ikisi de mülkiyeti mutlak ve sınırsız bir hak olarak göstermekten ısrarla kaçınmışlardır. Yalnız Calvin, Luther'den farklı olarak faiz kurumunu, ticari faaliyetleri desteklemiş ve teşvik etmiştir. Bu çağdan sonra Calvin'in fikirleri o kadar yerleşir ki Kalvenizm olarak anılmaya başlar. Luther ise faize ve Katolik Kilisesine karşı bir savaş başlatmış, ancak köylü ayaklanmalarına destek olmadığı gibi bu ayaklanmaya katılanların öldürülmesi emrini de vermiştir (Güriz, 2018: 86-100). Weber, Protestanlıkla birlikte geliştirilen bu ekonomik hayatın, çalışmaya yapılan aşırı vurgunun, faiz uygulamasında herhangi bir sakınca görülmemesinin Kapitalizmin fikirselleşmesi olarak Avrupa'da ortaya çıkmasına vesile olduğunu ileri

sürer. Yani kapitalist sistem Reform hareketiyle birlikte ortaya çıkan Protestan ahlakı aracılığıyla somut bir şekilde hayat bulur, bunda da Kalvenist fikirlerin etkisi büyüktür (Weber, 1999). Yeni Çağ'dan itibaren artık çalışma ve para kazanma eylemi yaşam felsefesine dönüşür ve hemen hemen tüm dünyaya yayılacak olan kapitalizmin temel düsturunu oluşturur.

1.3.3. Fransız Devrimi ve Mülkiyet Olgusunun Gelişimi

Fransız Devrimi olarak bilinen tarihsel olay, 1788'de meclisin toplanmasına gerek duyulacak şekilde başlayan kriz, yine 1788, 14 Temmuz'da kraliyet hapishanesinin işgal edilmesi, 4 Ağustos 1789'da soylu sınıfın feodal dönemden kalma haklarını bırakmaları, Kurucu Meclis'in Ulusal Meclis'e dönüşmesi ve 1792-1794 arasındaki Jakoben Cumhuriyet dönemi gibi bir dizi olaydan meydana gelen ve neredeyse bütün dünyaya yayılan bir değişim hareketidir (Hobsbawm, 2009: 3-5). Aynı zamanda Rönesans'la başlayan büyük değişimin Avrupa'da çok başka boyutlara geldiğinin de bir göstergesidir. Özellikle reform süreciyle başlayan dini alandaki yeniliklerin Fransız Devrimi'yle devam ettiği görülür. Devrimciler –ki aynı zamanda hepsi iyi birer liberaldir- ilk başlarda dini hoşgörüyü dayalı bir sistem kurmayı denerler, lakin bu dönemde yaşanan mali bozulma ve eski tip alışkanlıklar yüzünden kilisenin tüm mallarına el konulur; yeni devlet yapılanması kiliseler, loncalar, köy cemaatleri gibi eski tip kurumlara karşı saldırıya geçerek bireysel haklar için yeni birtakım uzamlar yaratırlar (Hunt, 2008: 34). Dini kurumların reformasyon süreci ve laikleşme çabaları olarak değerlendirilebilecek bu değişimler sonucunda; artık piskoposlar da seçimle göreve gelecek ve dini kıyafetleri ile toplumda bulunmayacaklardır.

Fransız Devrimi'nden önce, devrimin neden Fransa'da gerçekleşmiş olabileceğine bakıldığında, devrime zemin hazırlayan birtakım bulgulara rastlanmaktadır. Öncelikle devrimin en büyük destekçisi olan sıradan halk ve köylü üzerindeki vergi yükünün giderek arttığı ve eski feodal düzenin çiftçiye rahat nefes aldırmadığı görülmektedir. Diğer yandan Rönesans'la başlayan ve coğrafi keşiflerle giderek artan sermaye birikimi burjuva sınıfını doğurmakta, ancak bu sınıf katı aristokrasi ve feodal düzen yüzünden toplumda ayrıcalıklı konumunu kullanamamaktadır. Kralın yetkileri parlamento tarafından giderek daraltılmakta, aydınlar monarşiye yönelik devrimci fikirleri her yerde yaymakta ve burjuvazi kendi çıkarına olacağı için bir ihtilalin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Tüm bu koşullar devletin ekonomik krize düşmesiyle birleştiğinde olaylar domino taşı gibi peşi sıra gerçekleşir.

Öncelikle Genel Meclis, Ulusal Meclis'e dönüştürülür ve bir anayasa hazırlama girişimi başlatılır. Kralın Ulusal Meclis'i ortadan kaldırmaya çalıştığı yönündeki söylentilerden sonra 14 Temmuz 1789'da kalabalık bir grup Bastille Hapishanesi Baskını olarak bilinen

ayaklanmayı gerçekleştirir ve Fransız Devrimi'nin başlangıç aşaması bu şekilde tamamlanır. 1789'un Ağustos'unda J. J. Rousseau'dan esinlenilerek *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi* kabul edilir, özgürlük ve eşitlik vurgusu yapılır. Orta Çağ'ı ve monarşiyi temsil eden bu eski kalenin (Bastille) halk kitlelerince zapt edilmesi daha sonraları Fransa'nın ulusal bayramı olarak tarihe geçer. Bu aşamadan sonra bir devrim hükümeti olan Komün kurulur ve iktidar, ayaklanmayı gerçekleştiren Paris halkına dayandırılır. Köylüler sırtlarındaki yükten kurtulmak için bu coşku ve değişim dönemini fırsat bilerek soyluların şatolarını yağmalar ve Ulusal Meclis feodal hakları kaldırarak köylülere destek olur. 1791'de yeni anayasa tamamlanır ve bu anayasa ile meşruti bir krallık kurulur. Hazırlanan bu yeni anayasa, ilk başlarda devrime sempati duymasına rağmen, daha sonradan bu ilgisini yitirerek Kral XVI. Louis'ye geniş yetkiler verir. Savaşlarda alınan yenilgi ve bozulan ekonomi Devrim'in ikinci ayağını başlatır; Fransa'nın bir Cumhuriyet olduğu ilan edilerek XVI. Louis idam edilir. Bu dönemde aynı zamanda birçok kişi halk düşmanı oldukları gerekçesiyle giyotinle idam edilir. 1799'da gerçekleşen bir darbe ile Napoleon iktidara gelir ve birçok mutlak yetkeden oluşan bir anayasa hazırlar. Bu gelişme ile Fransız Devrimi sona erer, kazanan burjuva sınıfı, kaybeden ise halk kitleleri olur (McNeil, 2002: 658-662; Tanilli, 2006: 113-114).

Fransız Devrimi dönemindeki mülkiyetle ilgili görüşleri belirleyen, insan yasasının doğal olarak oluşturulması gerektiğine inanan Fizyokratlar olmuştur. Tabii düzene, özel mülkiyete, özgürlüğe ve güvenliğine vurgu yaparak, mülkiyet hakkına bir hükümdarın el koymaya kalkışması durumunda, hükümdarın kendi varlık nedenini de yok ettiğini ileri sürerek, özel mülkiyeti dokunulmaz bir hak olarak değerlendirmişlerdir. Özel mülkiyetten kaynaklanan toplumsal eşitsizlik karşısında ise bu eşitsizliğin yararları üzerinde durmuşlardır. Örneğin Quesnay toprak köleliğine karşı çıkar, ama bunun nedeni bir kölenin serbest çalışması durumunda ticari olarak daha faydalı olacağına yönelik inancından ileri gelir. Onlara göre tabii düzenin temelini oluşturan özel mülkiyet üçe ayrılmaktadır: Kişisel mülkiyet, taşınır mülkiyet ve toprak mülkiyeti. Taşınır ve taşınmaz mal mülkiyetleri, kişisel mülkiyetin bir sonucudur. Toprağın bir elde birikmesi sonucunda oluşan aşırı zenginlik ve buna bağlı olarak bozulan eşitlik ilkesi ise doğal kabul edilir; ayrıca bir kişinin mülkiyetini kamu yararına kullanmaması durumunda dahi o mülke hiçbir şekilde dokunulamaz (Güriz, 2018: 174-178).

1789 *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* özelinde değerlendirildiğinde, mülkiyetle ilgili doğrudan iki madde olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki ikinci maddede yer alan; “Bütün siyasal birliğin amacı, insanın doğal ve daimî haklarını korumaktır. Bu haklar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarıdır” ibaresidir. İkincisi ise on yedinci ve son maddede yer alan “Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu için yasa ile belirlenen

kamu ihtiyacı açıkça gerekmedikçe, adil ve peşin bir tazminat ödenmedikçe kimse bu haktan yoksun bırakılamaz⁶” ibaresidir. Maddelerden de anlaşılacağı üzere ilkel dönemden itibaren tartışılmalı olan özel mülkiyet olgusu Fransız Devrimi vesilesiyle yasalaşarak güvence altına alınmaktadır. Ayrıca gerekli görülen kamu yararları ve herhangi bir el koyma durumunda tazminat ödenmesi şeklinde mülkiyet hakkının sınırlılıkları da belirlenmektedir. Bu bildirgeyle birlikte liberal burjuvaların galibiyeti de kesinleşmiştir.

Bu devre damgasını vuran isimlerin özel mülkiyetle ilgili görüşlerine bakıldığında Robespierre ve Babeuf’un özel mülkiyet anlayışına karşı görüşleri dikkat çekmektedir. İlk olarak Robespierre sözleşmede özgürlük hususundaki kısıtlamalarla ilgili maddelerin bulunduğunu, ancak mülkiyetle ilgili bir kısıtlama bulunmadığını dile getirerek, “demeciniz, insanlar için değil, zenginler, tekeller, spekülörler ve zalimler için hazırlanmış gibi gözüküyor” sözüyle, bu anlayışın eşitsizlik yaratacağını belirtir (Güriz, 2018: 194-195). Ne var ki Robespierre otuz altı yaşındayken Fransa’nın terör döneminde giyotinle idam edilir. Babeuf ise yayınladığı *Eşitler Manifestosu* ile gündemde olan eşitlik söylemlerinin sadece lafta kaldığını ve Fransız Devrimi’nin gerçek eşitliğin sağlanması sürecinde sadece küçük bir basamak olduğunu belirtir. Babeuf’a göre; beyin ve fiziki güçleri aracılığıyla üretim yapan emekçilerin ücretleri eşit olmalıdır ve bunun sağlanabilmesi ancak ortak mülkiyet anlayışıyla mümkündür (Odabaş, 2004: 17) Babeuf da hazırladığı ayaklanma girişiminde yakalanır, giyotinle idam edilir ve cesedi lağıma atılır.

XVIII. yüzyıla damgasını vuran belki de en önemli isimlerden birisi hiç kuşkusuz ki Jean Jacques Rousseau’dur. Rousseau fikirleriyle hem kendi dönemini hem de gelecekteki birçok düşünür ve aydını etkilemiştir. Onun temel mücadelesi özgürlük ve eşitlik olgularının toplumsal yaşama geçirilmesidir ve ilk dönem yazılarında (Wood, 2012: 222) güç eşitsizliğine dayalı özel mülkiyet anlayışının hâkim olduğu bir sistemde, özgürlük ve eşitlik ilkesinin olamayacağını belirtir. Özellikle *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* isimli eserinde, eşitsizliğin izleğini sürer ve özel mülkiyet olgusunun insanlar arasındaki eşitsizliğin temeli olduğunu şu meşhur sözleriyle belirtir: “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip "bu bana aittir!" diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu” (1990: 135). Ve eşitsizliği giderilebilme ihtimaline karşı verilmesi gereken cevabı da şu şekilde aktarır: “Bu haini sakın dinlemeyin, dünyanın nimetlerinin hepimize ait olduğunu ve toprağın ise hiç kimseye ait olmadığını aklınızdan çıkarırsanız, mahvolursunuz” (Rousseau, 2003: 64).

⁶ <https://www.insanokur.org/insan-yurttas-haklari-bildirisi-1789/>. (Erişim Tarihi: 26.03.2019)

Rousseau'ya göre insan yaşamında iki tip eşitsizlik vardır; birincisi doğal eşitsizlik –ki bu doğadan kaynaklı rastlantısal bir eşitsizliktir-, ikincisi ise siyasi eşitsizlik –ki bu da insan töresine dayanır. Yani insan ilk olarak tesadüf yasasıyla oluşan eşitsizliği bir adım daha öteye taşımaktadır. Rousseau insanlar arasındaki eşitsizliğin doğa yasaları örnek gösterilerek normalleştirilmesine ise şu sözlerle karşı çıkar: “...horozların dövüşme alışkanlığına bakarak, insan hakkında yargıda bulunamayız” (2003: 58). Rousseau kitabının sonlarına doğru bu düzenin; ahmakların bilgelere emirler vermesine ve büyük halk kitleleri açlık içinde yaşarken, bir avuç ayrıcalıklı insanın zenginlik içinde yaşamasına yol açtığından dolayı doğa kanunlarına ters olduğunu belirterek sözlerini bitirir.

Ancak Rousseau'nun fikirleri yaşamı boyunca kitabından kitabına birbiriyle çelişecek şekilde değişiklik gösterir. Örneğin, *Ekonomi Politik* isimli eserinde, medeni toplumların bir gerçek temeli olarak gördüğü özel mülkiyeti kutsallaştırmaktadır. Ancak devletin aşırı servet biriktirmeyi birtakım yaptırımlarla önlemesini önererek eşitlik fikrinden vazgeçmez ve malikin ölümü durumunda mirası devletin devralması gerektiğini düşünür (Güriz, 2018: 184-185). *Toplum Sözleşmesi* 'nde ise mülk edinmeyi ilk oturma hakkıyla yasallaştırır, ancak kişi kendine gerekli olanı aldığı anda geri kalanlar üzerinde bir hak talebinde bulunamaz ve bu ilk oturma hakkı için üç şart koşar. İlki seçilen toprakta o güne kadar kimsenin oturmamış olması –ki bu herhangi bir işgali önleyecektir, ikincisi kendi başına yetecek kadar yer tutmuş olması, yani ne eksik ne fazla olması gerekir, son olarak da toprağın çalışma amacıyla tutulmuş olması gerekmektedir (Rousseau, 2012: 19-20). Rousseau insanlar tarafından yapılacak bir sözleşme ile doğadan kaynaklanan tesadüfi eşitsizliğin giderilebileceğini ve bu yine bu sözleşme ile insanlar arasında eşitliğin sağlanabileceğini belirtir.

1.4. Modern Dönem Mülkiyet Anlayışı

1.4.1. Kapitalist Mülkiyet Anlayışı

Kapitalizm kelimesinin ilk olarak sosyalistlerce kullanıldığı bilinmektedir ve (Rand, 2005) insan dışındaki üretim araçlarına sahip olanlar (toprak, maden, fabrika vb. gibi) ile bu kurumlara emeğini satan sermayesiz işçiler arasındaki sistematik ilişki olarak tanımlanır. Kapitalizm, Sanayi Devrimi'nin ardından dünya genelinde yükselişe geçer. Kapitalizm bu bağlamda kendinden önceki sistemlerden taşıdığı özgürlükçü ruh ile ayrılma gösterir ve özel mülkiyete dayalı olduğu için bireysel haklar yüceltilir. Bu sistemde insanların taraf olma hakkı olduğu gibi karşı olma hakkı da mevcuttur. Erdoğan'a göreyse kapitalist üretim tarzı; ilkel dönemdeki kölelikten, feodal köleliğe ve ondan sonra da ücretli kölelik sisteminin hüküm sürdüğü içinde olduğumuz dönem olarak tanımlanır (2000: 48). Sosyo-ekonomik sistem ise

Üretim araçlarının sahipliği ve üretimde alınan konum gereği sınıflı bir yapı barındırır. Bu sınıflı yapının oluşması ve aynı kalması içinse servetin eşitsiz dağılımı ve el değiştirmemesi gerekir. Dolayısıyla özel mülkiyet olgusu kapitalist dönemde miras hakkı ile eşdeğer bir konumdadır; çünkü servetin hem aile dışına çıkmasını hem de başka sınıfa geçişini engeller.

Challeye süregelen eşitsizliği ve gelir dağılımındaki uçurumu, Birinci Dünya Savaşı dönemindeki şu istatistiki verilerle aktarmaktadır: Birinci Dünya Savaşı'nda 25.600.000 Fransız'ın öldüğünü ve arkalarında son derece az bir miras bıraktıklarını belirtiyor. Ayrıca milli gelirin %30'unun 12.700.000 kişiye ait olmasına karşın %70'lik birimininse 500.000 Fransız'a ait olduğunu belirterek eşitsizliğin boyutunu gözler önüne seriyor (1969: 98). Bu durumda Birinci Dünya Savaşı'nda ölen insanların hangi sınıftan olduğu ise gayet net biçimde ortaya çıkmaktadır.

Kapitalizm yaşanan ticaret ve Sanayi Devrimi'nden sonra Yakın ağ dönemi içerisinde giderek kurumlaşmaya başlamıştır. Bu gelişime paralel olarak mülkiyet hakkının doğuştan getirilen bir hak olduğunu ve bu hakkın istenildiği gibi kullanım yetkisi doğurduğunu ileri süren liberal mülkiyet anlayışı gelişmektedir (Bulut, 2006: 20-21). Yeni yerleşen bu anlayış çerçevesinde özel mülkiyet olgusu artık tamamen kutsallaştırılır ve ne sürülen rasyonel gerekçelerle kapitalist ideologlar tarafından savunusu yapılır. Onlara göre mülkiyet olgusu insanın mantıksız davranışlarına mani olarak akılcılığı teşvik eder ve serbest piyasa ekonomisinin temel yapı taşını oluşturur (Machan, 2004). Yani Fransız Devrimi ile yerleşmiş olan özgürlük hakkının bir devamı olarak mülkiyet edinme özgürlüğü, serbest ticaret olgusunu doğurmaktadır. Bundan sonraki dönemlerde ise özel mülkiyet anlayışının yasalarla korunması için özellikle devlet mdahaleciliğine karşı birtakım önlemler alınmaya başlanır ve kapitalist sistem özel mülkiyetin yasalarla korunduğu demokratik yönetim biçimleriyle eşdeğer olarak kabul edilir. Ancak bu durum mülkiyet haklarının sınırsız olduğu fikrini doğurmamalıdır, çünkü özel mülkiyet değişen derecelerde devlet denetimi altında tutulmaktadır (Dobb, 1965: 15). Bu sınırlamaların ülkeden ülkeye farklılık göstermesi gibi kapitalizmin gelişmesi de aynı şekilde ülkeden ülkeye farklılık gösterir.

Kapitalist sistem gereğince mülkiyet hakkının içgüdüsel ve dolayısıyla doğal bir hak olduğu ileri sürülmektedir. Kapitalist ideologlar bu anlayışı, insanın sahip olma içgüdüsü ile açıklar ve doğal yaşam bağlamında rasyonelleştirirler. Yani onlara göre ekonomik olarak eşit bir sistem insan doğasına aykırıdır. Bu durumda mülkiyet haklarının gaspını önlemek amacıyla bir devlet otoritesine ihtiyaç duyulmaktadır; devlete düşen görev ise özel mülkiyet hakkının yasalarca güvenceye alınması ve miras yoluyla ölümden sonra nasıl ve ne şekilde aktarılacağının düzenlenmesidir. Miras olgusu da tıpkı sahip olma arzusu gibi insanın

psikolojik olarak sahip olduğu bir olgudur. Kapitalist ideologlar tarafından miras olgusunun insana manevi doyum yaşattığı savunulur. Bu durumda özel mülkiyet doğrudan miras olgusu ile iç içedir. Biriktirilen maddi varlıkların ölüm durumunda evlatlara bağışlanmasıyla ortaya çıkan haz, kapitalist sistemde insanların yaşlılıklarına kadar çalışmalarını sağlar. Özetle mülkiyetin ve mirasın insan psikolojisi bağlamında rasyonelleştirilmesi ile doğal haktan çok doğal bir içgüdü olarak kabul edilmesi, özel mülkiyete yöneltlen adaletsizlik ve eşitsizlik eleştirilerine karşı bir kalkan olarak kullanılır.

Özel mülkiyet bağlamında kapitalizm savunusu yapanların ikinci olarak öne sürdükleri argüman ise, doğada diğer canlılar arasında süregelen vahşettir ki buna doğal seleksiyonu örnek gösterirler. Bu argüman Darwin'in hayvanların yaşamsal süreçlerini analiz ederken ortaya koyduğu teorisinin insan yaşamına uygulanmış bir versiyonu olarak da yorumlanabilir; çünkü rekabete dayalı kapitalist sistemde en üstün olan "doğal olarak" bütün sermayenin sahibi olur. Yani güçlü olanın güçsüz olanı, büyük balığın küçük balığı yemesi örnekleri üzerinden kapitalist sistem, insan doğasına en uygun sistem olarak tanımlamaktadır. Hayvanlar âlemindeki hemen hemen bütün türlerin bölgelerini savunduklarını, örneğin çakalların kendi bölgelerine sınırlar çizmesini örnek göstererek özel mülkiyet meşrulaştırılıp, herhangi bir mülkiyet ihlalinde ise çakalların kavgasından yola çıkarak kendi aralarında yaşanacak savaşın da kaçınılmazlığına vurgu yapılmaktadır. Aktan'a göre: "...insanoğlu; sırtlandan, çakaldan, kuştan, kurttan farklı bir yaratık değildir. İnsan, mülkiyet için yaşar ve onun için savaşır" (2018: 210). Görüldüğü üzere kapitalist sistemin doğurduğu ve gebe olduğu nice savaş, çatışma, yoksulluk, yolsuzluk, yozlaşma ve adaletsizlik gibi olgular bir kalemde normalleştirilmekte ve bunun insana en uygun düzen olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü kapitalist ideologlara göre yaşamın birinci amacı sahip olmaktır; bu durum insanı daha çok çalışmaya ve üretmeye yönelten itici kuvvet olarak değerlendirilir. İnsanın doğa karşısında zekasını kullanarak birçok şey üretmesi, teknolojik ilerlemeler sağlamasının motivasyon kaynağı mülkiyettir. Eğer ki kişi çalışmaz, üretmez ve sahip olmazsa, toplumsal yaşamda bir bozulma göstergesi olarak hırsızlık artış gösterme eğiliminde olur.

Kapitalist sistemin işlevselliğini arttıran üç temel ilkesi olduğu söylenebilir. Bunlar; kazanç ilkesi, rekabet ilkesi ve ekonomik rasyonelliktir. Kazanç ilkesi hep daha fazla kar elde etme isteğidir -ki bu tutum sistemin can damarını oluşturur. Rekabet ilkesi sınırsızca kazanabilmesinin önünü açan hukuk kurallarına dayanır ve kişi bütün diğer insanlarla yarış halindedir. Rasyonellik ilkesi ise her yatırımın rasyonel olması gerektiğini vurgular ve eğer uygulanamazsa -ki bu sıkça yaşanmıştır- büyük buhranlara ve krizlere yol açar. Ayrıca bu sistemin devamını sağlayan iki temel hukuk ilkesi bulunmaktadır; özel mülkiyetin

dokunulmazlığı ve üretim araçları üzerindeki mülkiyet hürriyeti (Güriz, 2018: 249-250). Buraya kadar olan ilkeleri başarılı bir şekilde uygulayabilen doğal olarak büyük bir sermaye sahibi olmakta ve sermaye sahibi olamayan diğer kitlenin emek gücünü metaya dönüştürüp satın almakta, yani onları ücretli köleler haline getirmektedir.

Kapitalist sistemin sosyal yaşamı düzenleyişinin daha net analiz edilebilmesi için insanı nasıl tanımladığına bakmakta fayda vardır. Kapitalist ideolojide insan üretim ve ticaretle ilgili bir varlık olarak tanımlanır. İnsan yaşamının en zorlaştığı küresel çaptaki ekonomik krizlere ise bu sistemin değil, devletlerin serbest piyasa ekonomisine yaptığı müdahalelerin neden olduğu ileri sürülür. Aydınlanma ile başlayan hümanizm anlayışı gereği insan evrendeki diğer varlıklardan akli aracılığıyla ayrı bir konuma yerleştirilir; yani insan aklına yapılan yüceltme halen devam etmektedir. Yine bu anlayış doğrultusunda kapitalist uygarlığın zekâ olarak diğerlerinden daha ileri düzeyde olan insanları, birtakım icatlarda bulunurlar ve ortaya koydukları icat karşılığında bu ürünün bir kısmından pay alırlar, ama fabrika işçileri ise hiçbir zihinsel çaba göstermeden sadece emek gücü ile maaş alırlar. İnsanların konumları ise bir piramit ile sembolize edilir ve entelektüel olarak zirvede olanların alt tabakadakilere çok büyük katkılar sundukları iddia edilir. Bu piramidin alt tabakasında konumlandırılan insanlar ise üst tabakadakilere hiçbir katkıda bulunmadığı gibi, eğer üst tabakadaki insanlar olmasa alt tabakanın açlıktan öleceği ileri sürülür. Rand bu durumu güçlü ve zayıf arasındaki rekabetin doğası olarak açıklar (Rand, 2005). Challey ise alt sınıftaki insanların açlıktan ölme tehlikesine neden olan şeyin, toprak mülkiyetinin ve üretim araçlarının tek bir elde toplanmış olmasından ileri geldiğini belirtir ve bu durumda alt sınıftaki insanlara dayatılan ağır çalışma şartlarına karşı gelme hakkı bulunmadığını, sırf açlıktan ölmek için bu şartları kabul etmek zorunda kaldıklarının altını çizer (1969: 96).

Bir diğer kapitalist ideolog Machan'a göre, yoksulların ve işçilerin içinde bulundukları sefalet Marksistler tarafından abartılmaktadır. Machan'a göre kapitalizme yöneltilen bir başka yanlış eleştiri ise işçilerin sömürülmesi meselesidir; çünkü hem kapitalizm işçileri sömürmekten son derece uzaktır hem de böyle bir düşünce alt sınıfı "zavallı yaratıklar" olarak göstermektedir. Machan son olarak yeteneklerini geliştirmeyen "vasıfsızların" bir de sınırlı sayıdaki işten pay almaya çalıştıklarını; bu haldeyken kendilerine iş fırsatı sağlayan birileri varsa onlara müteşekkir olup şikâyet etmemeleri gerektiğini tavsiye eder (Machan, 2004). Ancak özellikle endüstrileşmenin başlarında fabrika çalışanlarının çoğunu kadınlar ve çocukların olduğu ve onlara dayatılan gayri insani şartlar hemen hemen herkes tarafından bilinmektedir. Daha sonradan işçi sendikaları aracılığıyla çalışma şartlarının iyileştirilmesi ise

yine kendi mücadeleleri aracılığıyla olmuşsa da ne derecede bir iyileşme sağlandığı hala tartışmaya açık bir konudur.

Kapitalizm kelimesini hiç sarf etmemesine rağmen, kapitalist teorinin kurucularından sayılan Adam Smith insanın hayatını devam ettirebilmesinin tek yolunun onun bencilliği ile mümkün olduğunu ileri sürer ve “bırakınız yapsınlar” ilkesi ile ülkelerin ekonomik potansiyelini arttıracaklarını düşünür. Smith’in düşüncesinde bencilliğin karşılığı ticarettir; yani “bana istediğimi ver, sen de istediğini al” tarzında bir mantık (Smith, 2006: 16). Ancak O’na göre insan davranışları yalnızca menfaatçiliğe dayanmaz, diğerlerinin yargıları da belirleyici bir durumdur. Serbest piyasa ekonomisi her ulusun zenginliğini artırır ve bu zenginliği yaratacak temel güç; iş bölümü ve emektir. Smith’in düşüncesine göre faiz oranlarının devlet tarafından sınırlandırılması olumsuz bir durumdur, çünkü paranın değerini ancak paraya sahip olan kişiler bilebilir. Ayrıca devlet, sınıf çatışmasında herhangi bir taraftan yana olmamalıdır, çünkü bu tutum adalet ve eşitlik ilkesine aykırı bir durumdur (Güriz, 2010: 111-115). Smith kişinin yalnızca kendi çıkarını güderek sermayesini kullanacağını ileri sürer, kendi çıkarı dışında işleri yapabilmesi içinse “görünmez bir el” tarafından yönlendirileceğine inanır. Yani toplumsal yaşamdaki adaletin sağlanması bu görünmez elin yönlendirmesini beklemek zorundadır. Birey devletin müdahalesine gerek duymadan kendi çıkarına olacak üretimi en iyi kendisi tahsis edebilir, çünkü devletin müdahalesi çeşitli bürokratik işlemlerden dolayı tehlikelidir (Smith, 2003: 58). Smith, uygar devletler zenginleşme için başka barbar bir ulusun mülkiyetindeki toprakları işgal ettiğinde, oradaki halkların yüzyıllar geçse bile kendi kendilerine öğrenemeyecekleri şeyleri öğrendikleri ve kolonicilerin onları geliştirdiğini ileri sürer (Smith, 2011: 146).

1.4.2. Anarşist Mülkiyet Anlayışı

Anarşizm, insana dayatılan her türlü otoriteye karşı çıkan siyasal düşünce akımıdır. Daha çok Proudhon, Bakunin ve Stirner gibi düşünürlerin fikirleri etrafında gelişim göstermiş, 19. yy. Avrupası’nda yaygınlık kazanmış, Marx ve Engels’in eserlerinde eleştirilmiştir (Frolov, 1997: 20). Anarşistler ve Marksistler arasındaki bu çatışma daha çok devrimin şekli üzerinden yürütülür. Marksistler, komünist bir topluma giden yolda ilk olarak örgütlü proletaryanın burjuva devletini ele geçirerek proletarya diktatörlüğü kurması gerektiğini düşünürler, oysa anarşist düşüncede bu durum yıkılan devlet otoritesinin yerine yenisinin kurulmasından dolayı sakıncalı bulunur. Sosyalistlerin ilk etapta bir devlet olması gerektiği fikri anarşistlerce kabul edilmez ve eleştirilir.

Anarşizmdeki temel amaç insanın birey olarak bütün kurumlardan sıyrılarak özerkleşmesi ve özgürleşmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi yolunda düşünürler arasından belli başlı farklılıklar olmakla birlikte genel olarak anarşistler, öncelikle sınıf farkını yaratan özel mülkiyete, daha sonra insanın köle olarak kullanılmasına olanak tanıyan devlete ve dini kurumlara savaş açarlar; çünkü insanlar bu kurumlardan kurtarılabilirse; mutlak özgürlüğün ve adaletin sağlandığı bir toplum yaratılabilir (Güriz, 2018: 263). Anarşist düşünceye göre iyi ve kötünün savaşında, iyiler galip gelecektir.

Anarşist düşünürler içinde, özel mülkiyet olgusunu en başarılı bir şekilde eleştiren ve anarşizmi bir terim olarak ilk defa kullanan kişi Proudhon'dur. Ancak özel mülkiyeti tamamen reddetmediği gibi üretim araçlarının tamamen ortak olduğu bir düzeni de savunmamaktadır. Proudhon'a göre, mülkiyetin doğal ve dokunulmaz bir hak olarak öne sürülmesi temelsiz bir iddiadır ve (2010: 164) O'na göre mülkiyet başkasının emeğine el koymaktır, yani hırsızlıktır. Bir mülke sahip olmak için özellikle bir toprağın işgali, mülkiyeti meşru yapmaya yetmez; eğer böyle bir hak olacaksa diğer insanların da aynı şeyden aynı oranda pay almaları gerekmektedir. Belli nesnelere emek verilmesi durumunda o nesnenin mülkiyetinin edinilmesi belli oranda kabul edilebilir olmakla birlikte, bu emek verme kişinin ödevidir dolayısıyla bir nesneye emek verilmesi ile o şeyin mülkiyetine sahip olma arasında doğrudan bir ilişki kurulmamalıdır. Nasıl ki bir kişinin diğerlerinden daha fazla çalışıp ve bireysel yetenekleri doğrultusunda daha fazla balık tutmuş olması, kişiyi suyun maliki yapmıyorsa aynı şey üretim araçları için de geçerli olmalıdır. Kapitalist sistemde değeri yaratan işçidir; bu yüzden kapitalist, işçinin emeğini para ile karşılarsa bile artı değeri asıl yaratan işçilerle paylaşmadığı için bu adil bir tutum değildir. Yani burada üretim araçlarının kolektif olması gerektiğine işaret edilir, bu kolektif mülkiyet ise mutlak bir hakka işaret etmez, ancak üretim devam ettiği müddetçe yararlanma hakkı sağlar. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların üretim sürecinde herhangi bir emek sarf etmeyerek artı değere sahip olmaları adil değildir. Özel mülkiyetin büyük bir çoğunluğunun kaldırıldığı, ancak sınırlı bir oranda zilyet hakkının olduğu bir toplumda insan yaşamındaki kötülük bertaraf edilebilir ve toplumun tüm üyelerinin eşit çalıştığı bir sistemde sömürü de ortadan kaldırılır. Ancak, Proudhon mülkiyet hakkının devlete karşı korunması gerektiğini de göz ardı etmez; çünkü mülkiyet devlete karşı kuvvet ayrılığını, yasa önünde eşitliği, basın özgürlüğü gibi birtakım olumlu haklar da sağlamaktadır. Bu düşüncesi Proudhon'un devlete karşı olan anarşist fikirlerinden ileri gelmektedir. Miras anlayışını ise şartlı olarak kabul etmektedir. Çünkü bu durum ailenin korunmasını sağlar; özel şartı ise sadece yararlanma hakkı ile sınırlı olmasıdır (Güriz, 2018: 269-277).

Anarşist düşüncenin ikinci önemli ismi olan Bakunin, Çarlık Rusya devrinde soylu bir aileden gelir, ancak kendi iç bunalımları ve içinde bulunduğu ortama başkaldırması onu anarşizm düşüncesine yaklaştıran etmenler olur. Bakunin'e göre bir toplumda herkes özgür olursa birey ancak o şekilde özgür olabilir, dolayısıyla toplumun kolektif düşünce etrafında örgütlenmesi gerekmektedir. Özgürlükçü bir anarşist olarak nitelendirilen Bakunin, evrenin anarşiye eğilimi olduğunu düşünür ve O'na göre insanlık hiçbir kurumun baskısı altında bulunamaz. Hatta Bakunin'e göre eğer tanrı varsa bile, onu yok etmek gerekir. Mülkiyet konusundaki fikirleri ise Proudhon'un kine benzer, çünkü toplumsal adaletsizliğin ana kaynağı özel mülkiyettir ve devletin hem temeli hem de sonucudur. Ancak Bakunin, köylülerin sahip olduğu küçük çaplı mülkiyetlere ise karşı çıkmaz, çünkü bu üreticinin elinde bulunması gereken kadardır. Bu anlayış Bakunin'in devlete karşı ve halka yakın anarşist fikirlerinden ileri gelir. O'na göre ortak mülkiyet anlayışı tabandan başlayarak yukarıya doğru yayılmalıdır (Sarica, 1983: 151-152).

Bakunin bir gün devletin yıkılacağını ve özel mülkiyetin yerini kolektif mülkiyete bırakacağını düşünür. O'na göre modern burjuva devletinin yıkılması kaçınılmazdır, ancak çöküşünü önlemek için tanrıdan, papadan, kiliseden, polisten ve ordudan yararlanılmaktadır (Bakunin, 1998: 50). Özel mülkiyet yok olmalıdır, çünkü toplumda iki zıt kutbun oluşmasına neden olur. Bir tarafta milyonlarca emekçinin emeğini sömürüp zenginlik, rahat ve konfor içinde yaşayanlar, diğer tarafta ise hayatlarını kas gücüyle kazanmaya mecbur bırakılan yoksul proleter sınıf bulunmaktadır. Bakunin teknolojinin ilerlemesi ile kalkındığını iddia eden devletlerin bu iddialarına da karşı çıkar, çünkü O'na göre bu ülkelerde zenginlik küçük bir zümrenin elinde toplanmış, bununla ters orantılı olarak yoksul sınıf ise daha çok yoksullaşmıştır. Ayrıca Bakunin mevcut düzenin insanın en doğal düzeni olduğu fikrini sert bir şekilde eleştirir, çünkü O'na göre insanın insanı sömürmesi asla doğal bir durum olamaz.

Anarşist düşünceye katkı sunan bir diğer isimse, Max Stirner'dır. Ancak anarşist düşünürler içerisinde fikirleri bakımından en çok tartışılan kişi de kendisidir. Stirner'ın felsefesinde bütün anarşistler gibi devlet otoritesi yıkılması gereken bir kurum olarak yorumlanır, ancak Stirner'ın tartışma yaratan düşüncesi ego ve ben üzerine ileri sürdüğü bireyci ve egoist fikirleridir. Stirner tanrının aslında kendine hayran bir egoist olduğunu, insanlığın bu konuda tanrıdan farksız olduğunu düşünür. O'na göre tanrı kendinden başkasını düşünmez, insanlık da kendinden başkasını düşünmez. Bireyler "yüce davalar" uğruna cephelerde savaştırılır ve öldürülür, geride kalan halk ise ölenlerin ardından biraz üzülür ve sonra kendi dünyalarına geri döner. Stirner aslında süregelen ideolojilerin, inançların ve tüm toplumsal davaların aslında bencilce olduğunu ileri sürer ve böyle bir yaşamsal alanda kendini biricik

değer olarak görerek bir egoist olmayı yeğler. Çünkü insan diğerleri için bir hiçtir, ancak kendisi için biriciktir, bu fikrini “Benim için benden daha önemlisi yoktur” diyerek ifade eder (Stirner, 2016: 16-18).

Stirner liberalizme ve komünizme de eşit oranda karşı çıkmaktadır, çünkü liberalizmde zengin yoksulun işgücüne, yoksul zenginin parasına muhtaçtır; bu yüzden herhangi bir eşitlik söz konusu olamaz. Komünizmde ise aşırı toplumsallığın bireysel değerleri yok etmesi ve insanın kendini genele adaması durumlarına karşı çıkar. Toplum bireylerin toplamından oluşan bir olgudur, dolayısıyla cismani bir varlığı söz konusu olamaz, bu yüzden mülkiyet ortaklığı denilen şey de aslında herkesin mülksüz olmasıdır. Komünizmde herkesin eşit olacağı fikri de Stirner’a göre kusurludur; çünkü bu sistemde birey mülk sahibi olamaz, devlet bu hakkı elinden almıştır, efendiler ise yerini topluma bırakmış; bireyin yeni efendisi toplum olmuştur. Daha açık bir ifadeyle bireysellik tamamen yok olup, kişinin varlık nedeni toplum, yani başkaları olmuştur. Toprak mülkiyeti konusundaysa komünist sistemdeki toprağın toprağı işleyene ait olmasına karşı çıkar, O’na göre toprak, toprağı elinde bulundurmasını bilene aittir. Bu fikri aynı zamanda mülkiyet olgusu karşısındaki fikirlerini özetler. Bilinen anlamda mülkiyet hakkı hukuka dayanmaktadır, yani bir varsayımdır, gerçek değildir. Bu yüzden bir şeyin mülkünün kişide olması, yalnızca güç iledir, eşyayı elinde tutabildiği sürece o eşyanın mülkiyeti o kişide sayılır. Stirner’a göre mülkiyet hakkını belirleyen şey güçtür ve devlet mutlak güce sahip olduğu için aslında mülkiyetin gerçek sahibi de devlet olmaktadır (Akt. Yetkin, 2012: 1068-1070). Bu durumda halk, sadece devlet izin verdiği için toprağın tımar sahibi konumundadır. Stirner eşitlik karşısında da kötümserdir, çünkü güçlü her zaman malik olacaktır. Proletaryanın bu düzeni değiştirmesinin, mülkiyete ve özgürlüğe sahip olabilmesinin yolu ya isyan etmesi ya da hukuka dayalı mülkiyet anlayışını reddetmesidir.

1.4.3. Marksist Mülkiyet Anlayışı

Marx’ın mülkiyet anlayışına göre toplumsal yaşamdaki insanlar arasındaki eşitsizliğin ve adaletsizliğin kaynağı özel mülkiyettir. Marx’ın fikirleri bu yönüyle Rousseau’nun ilk dönemindeki fikirleriyle benzerlikler göstermektedir. Yalnız Rousseau’dan farklı olarak Marx bu eşitsizliğin giderilmesi yönünde sistematik bir teori ortaya koyar -ki bu fikirler toplamı günümüze Marksizm olarak bilinir. Bu teoriye göre bilinen insanlık tarihi sınıf mücadelelerinden meydana gelmektedir; sınıflar ise üretim araçlarını ve dolayısıyla zenginlikleri elinde bulunduran sınıf olan burjuvalar ile mülksüzler yani proletaryadan oluşmaktadır. Engels bir sınıfın diğer sınıfı sömürmesini uygarlığın temeli olarak görür ve bu yüzden insanlığın gelişimi olarak nitelendirilen olayların büyük bir çelişki barındırdığına dikkat

çeker (1990: 182). Marksist teoride burjuva toplumu özel mülkiyetten bağımsız düşünülemez, çünkü sahip olunan mülkiyete göre toplumsal sınıflar ve bu sınıflara bağlı olarak yönetim biçimleri, hukuk kuralları, üretim ve iktisadi yaşam şekillenmektedir. Marx teorisinde üretim ve emek kavramlarına vurgu yapar; çünkü üretimi belirleyen temel güç emektir ve bu da burjuva toplumunda proletaryayı işaret eder. Proletarya sınıfı, burjuva sınıfının sahip olduğu üretim araçlarına kendi emeğini satar ve üretimi gerçekleştirir. Burjuva bu üretimi serbest pazarda dolaşıma sokar ve kar, yani artı değer elde eder. Bu artı değer ise proletarya ile paylaşılmadığı için üst sınıf hâlihazırda bulunan servetine servet katar ve sınıflar arası uçurum giderek daha da açılır. Alt sınıf ise burjuva toplumunun belirlediği ücret karşılığında karın tokluğuna çalışmaya razı olur. Marx bu artı değerın asıl üreticisi olan proletarya sınıfı ile paylaşılmamasına karşı çıkar; çünkü O'na göre ücreti belirleyen emek olmalıdır. Yani burjuva sadece üretim araçlarına sahip olduğu için, işçileri ücretli köleler haline getirir ve işçi sınıfıyla kıyaslandığında hiçbir emek sarf etmemesine karşın artı değere sahip olur. Burjuva ve proletarya arasındaki bu negatif diyalektiğin ortadan kaldırılması için ise tek bir yol vardır: Devrim. Marx ve Engels, proletarya devriminin gerçekleştirilmesine yönelik ise şu ünlü sözleri söylemişlerdir: “Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır. Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!” (2014: 78).

Marx modern burjuva ekonomistlerinin üretimin temeli olarak gördükleri mülkiyet ve mülkiyet hakkının korunması yasalarını kısaca analiz eder. İlkinde mülkiyet, üretim amacıyla doğaya el koyulmasıyla oluşur ki bu da üretimin ilk adımını oluşturur. Ancak bu aşamadan sonra doğrudan özel mülkiyet anlayışına geçiş olamaz, çünkü tarihin bize gösterdiği mülkiyet ortaklığı dönemi vardır. Mülkiyetin korunmasında ise Marx derinde yatan anlamı sorgular ve her üretim biçiminin kendi hukuk ve hükümet ilişkilerini doğurduğu sonucuna ulaşır (1979: 251-252). Ancak mülkiyetin korunması ilkesinde modern iktisatçıların gözden kaçırdığı bir nokta vardır ki en güçlü olanın gücünden kaynaklanan kendi koydukları hukuksal düzenlemelerin üzerine çıkmasıdır. Anlaşıldığı üzere Marx kendi eleştirel teorisini ortaya koymadan önce kapitalist sistemin nasıl çalıştığını çözümler ve bunun üzerine sistematik bir şekilde kendi tezini inşa eder.

Marx'ın kapitalist sistem analizine göre, burjuva sınıfı üretim araçlarını ele geçirdiğinden beri ve Fransız Devrimi'yle giderek kuvvetlenen ulus devletinden sonra nüfus giderek şehirlerde toplanmaya başlamaktadır. Bu durum yönetsel bazda merkezileşme olgusunu güçlendirdiği gibi özel mülkiyetin tek bir el altında toplanması da insanlar arasındaki eşitsizliğin devasa boyutlara ulaşmasına neden olur. Burjuvazinin kişisel çıkarları ulusal çıkarlar olarak lanse edilerek toplumda yanlış bilinç oluşturur; burjuvaların bu tutumlarından

dolayı Marx ve Engels burjuvaziyi ikiyüzlülük ve sahtekârlıkla suçlar. Modern mülkiyet anlayışının burjuvalar üzerinde yükselişe geçmesinin kökeninde ise feodal mülkiyet anlayışı önemli bir rol oynamaktadır; yani burjuva mülkiyet olgusu feodal mülkiyet ilişkisinin gelişmiş bir versiyonudur ve feodal dönemdeki toprak serfliği yerini ücretli kölelere bırakır. Bu sistemin korunması ve devam ettirilmesi için devletin uşaklarından oluşan bir koruyucu güç olarak polis teşkilatı kurulur (Marx ve Engels, 2013: 172). Bu üretim ilişkilerinin burjuva sınıfı aleyhine olacak şekilde zaman zaman büyük buhranlar geçirmesi, burjuva mülkiyet anlayışını tehlikeye sokar. Bu dönemlerde sanayi ve ticaret durma noktasına gelir. Marx bunun nedenini aşırı üretim-tüketim ilişkisine ve aşırı ticarete bağlar (2014: 44). Sistemin sahipleri bu tarz buhranlardan kurtulmak için sistemi iyice zora sokacak sömürü anlayışını güçlendirir, yeni pazarlar yaratmaya çalışır. Bu süreçte işçiler ise tamamen bir metaya dönüşür; çünkü hayatta kalabilmelerinin tek yolu bu zorlu koşullar altında emeğini daha ucuza satmak olacaktır. Böyle durumlarda burjuvazinin silahları olarak, din, ahlak ve ulusal değerler yükselişe geçer. Yaratılan bu değerler sayesinde ise olası bir isyanın ortaya çıkmadan engellenebilmesi amaçlanır. Çünkü proletaryanın üretim araçlarına egemen olmaması, iki sınıf arasında yaşamsal pratikler bazında da çok büyük farklılıklar oluşturur. Dolayısıyla herhangi bir isyanın çıkması durumunda, burjuvazi kendini yükselten proletarya tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Marx bu buhran döneminden adil topluma geçiş aşamasında, bağımsız ve muazzam bir çoğunluğu oluşturan proletaryanın mülkiyet ilişkilerini değiştirmesi durumunda kurtuluşun sağlanacağını ileri sürer. Yani alt yapı üst yapıyı ortadan kaldırmak durumundadır ki istediği özgür ve adil toplum düzenini kurulabilsin. Marx bu aşamada oluşacak bir muhalif hareketin ilk etapta ulusal olması gerektiğinin de altını çizer; çünkü toplumlar ulusal sınırlarla ayrıldığı için ilk mücadele her toplumun kendi üst sınıfına karşı vereceği ulusal bir mücadeledir ve Marx bu mücadelenin burjuvazinin yıkılmasıyla sonuçlanacağını kaçınılmaz olduğunu belirtir (2014: 52). Komünist toplum düzeninde ortadan kaldırılan kapitalist mülkiyet anlayışdır ki bundan sonra sınıf çatışması proletarya lehine sonuçlanır ve mülkiyet anlayışında kolektif bir yapıya dönüş gerçekleşir. Yani mülkiyet tamamen ortadan kalkmaz ancak emekle doğru orantıda bir sahiplik durumu söz konusu olur. Bu sistem içerisinde zenginliğin tek bir aile ve tek bir sınıf tekelinde toplanmasını önlemek amacıyla miras olgusu da ortadan kaldırılması gereken bir unsurdur. Kapitalist toplumda zenginliği elinde barındıran sınıf emek gücü sarf etmeyen burjuvalarken, komünist toplumda mülkiyet-emek ilişkisi bağlamında bir denklik kurulur. Marx'ın teorisine göre devrim yaşandıktan sonra üretim araçlarının mülkiyetinde de ortaklık gerçekleşecektir. Üretim ilişkilerinin bir düzene koyulması içinse işçi sınıfının egemen

olduğu bir sosyalist devlet yapısı kurulur, bu devlet aynı zamanda üretim araçlarının mülkiyetinin ortaklığının garantörü konumundadır. Bu devletin görevleri arasında halkın omzundaki ağır bir yük olan vergilerin kaldırılması, yeni bir ayrıcalıklılar sınıfının oluşmasını önlemek için servet birikiminin kontrol altına alınması, toplumun zararına iş yapan bankaların ve bütün endüstri kuruluşlarının millileştirilmesi yer almaktadır.

Artık yeni oluşan toplum düzeninde, herkes eşit olarak çalışacak, sermaye birikimi toplumun bütün üyelerine ait olacak ve sistem tam olarak oturduğunda ise tüm sınıf savaşları ve devlet mekanizması sonsuza dek tarihe karışacaktır. Özellikle özel mülkiyet olgusunun ortadan kaldırılmış olması sayesinde insanın insanı sömürmesi de yok olacaktır (Demirçelik, 2011: 52). Burjuva yönetiminde devlet nasıl ki burjuva sınıfının temsilcisi ise sosyalist toplum düzeninde de proletarya egemenliğini savunan bir güç olacaktır. Çünkü yeni kurulan bu sistemde proletarya diktatörlüğü herhangi bir karşı devrimi önlemek ve yeni kurulan sistemi yerleştirmek için zorunluluk taşımaktadır (Tunçay, 1976: 139). Sistemik bir şekilde sınıf farklılıkları tamamen ortadan kalktığında komünizme ulaşılacak ve herkes kendi yetenekleri ve ihtiyacı doğrultusunda çalışır hale gelecektir (Güriz, 2018: 287). Komünist toplumda, burjuva devletindeki gibi ücretli emeği sömürerek artı değere el koyan bir sınıf olmayacağı için sermaye bütün topluma ait olacaktır. Yalnız buradaki önemli nokta özel mülkiyet anlayışının birden ortak mülkiyet anlayışına dönüşmeyeceği, ancak mülkiyetin tek bir sınıfın elinde toplanmasının önüne geçilmesiyle mülkiyetin toplumsal niteliğinde bir dönüşüm yaşanacağıdır. Marx bunu: “Kaldırılmış özel mülkiyetin ve en başta da genel özel mülkiyetin olumlu dışavurumu” olarak tarif eder (2011: 169). Son olarak komünist topluma geçildiğinde bu insanlık için yeni bir başlangıç olacak; insanlık öncesi dönem biterek, gerçek insanlık tarihi başlayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ VE MÜLKİYET ANLAYIŞI

2.1. Modernleşme Projesi Olarak Cumhuriyet

2.1.1. Genel Hatlarıyla Modernizm

Modernizm, Avrupa’da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleriyle ortaya çıkan, Aydınlanma dönemi ve dönemin düşünürlerince geliştirilen, temel felsefesini hümanizm ve demokrasi üzerine kuran düşünce sistemidir. Bu dönemlerden itibaren özellikle Batı Avrupa’da büyük bir zihniyet değişimi olarak gelişmiş, insan aklına, bilime ve rasyonelliğe dayanarak yeni bir insan yaratmıştır. Habermas, kelimenin ilk olarak M.S. V. yüzyılda, resmi Hristiyan dönemi, eski Roma’daki pagan dönemden ayırmak için kullanılmış olduğunu belirtmektedir (1994: 31). Bundan sonra “modern” terimi hemen hemen her dönemde ilk anlamını koruyarak, içinde bulunan dönemi, eski dönemlerden ayırmak için kullanılmıştır.

Kökeninden de anlaşılacağı üzere modernizm, içinde geçmiş ve eski olanla bir çatışma barındırır ve gücünü, dogmatik bilginin karşısı olarak insan aklı, deney ve gözlemden alır. Modernliğin ana temaları, akılcı disiplin aracılığıyla sağlanan bilimsel bilgi ve bilimsel gelişmeler, sanayicilik ve ilerleme gibi olgulardan oluşur ve pratik yaşamdaysa XIX. yüzyıla gelindiğinde tamamen görünür olmaya başlar (Özen, 2004: 24). Modernizmin Aydınlanma düşünürleri tarafından felsefi altyapısı oluşturulur. Bu felsefeye göre dogmalara karşı pozitivizm, dine karşı bilim öne çıkartılarak Orta Çağ’ın uyuklayan insanları varoluşsal anlamda uyandırılır. Modernizm genel anlamda, insanların yüzyıllardır oluşturdukları, doğru ya da yanlış, mevcut kültürlerini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken de özellikle dini otoritenin kemikleşmiş yapısını, bilimsel bilgilerin ışığında yavaş yavaş kırmakta, yıllardır köle durumundaki sıradan halkın özgürleşmesini sağlayarak, ileride gerçekleşecek Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi büyük değişim hareketlerinin temelini oluşturmaktadır.

Yeni Çağ’ın başlamasıyla özellikle modernist düşünce ekolünün iyice gelişmesi sonucunda, artık her şeyin merkezine insan-özne koyulmuş, Yeni Çağ bu doğrultuda özne ve akıl merkezli bir yapıya bürünmüştür. Modernizmin gelişim aşamalarından itibaren sekülerleşme ve laikleşme projeleri ile tanrı kamusal alandan tasfiye edilmeye çalışılmış, insan zihni bu tarz dogmatik bilgilerden arındırılabilirse, insanlığın daha da gelişeceği düşünülmüştür. Modernizmin halen tartışılan bir olgu olmasının ana nedenlerinden birisi bu sekülerleşme hareketidir. Çünkü insanların yaşamlarından dini ve tanrıyı almış, insanların geleneksel değerlerini uzun vadede de olsa büyük bir değişime uğratmıştır. Ancak Taylor dinin insanların yaşamlarında çok fazla belirleyici olmasından dolayı, sanılanın aksine sekülerleşme

hareketinin tam olarak gerçekleştirilemediğini iddia eder (2006: 180). Bu durum aynı zamanda modernleşmenin devlet eliyle gerçekleştirildiği Türkiye gibi görece geri kalmış toplumlarda en fazla muhalefetle karşılaşan bölümünü oluşturmaktadır.

Modernizmin insan-özneyi merkezine alması ve varoluş üzerine yapılan sorgulamaların sonucunda “birey” kavramı ortaya çıkar. Bu dönemden sonra insanlar artık kilisenin belirlediği düşünce kalıplarına göre değil, kendi akıllarına güvenmeye başlamaktadır. Yaşanan bu değişimle birlikte insan, iç dünyasına yönelen, kim olduğunu, nereden geldiğini sorgulayan, her şeyden önemlisi biricikliğini keşfeden bir canlıya evrilir. Artık insan, doğanın bir parçası değil, sorgulayan, üreten, değiştiren ve doğaya egemen olmaya çalışan bir varlığa dönüşür –ki bu düşünüş biçimiyle ileride kapitalizme hizmet edecektir.

İnsan-özne ilişkileri bağlamında modernizmde kadın ise üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Ancak modernizmin ortaya çıkışı itibari ile bir özne olarak kadınlara yönelik herhangi bir fikir belirtmediği görülmektedir. Berktaş’ın yorumuna göre, modernistlerin kadının duygusal yanına vurgu yapmaları, ataerkil yapı gereği erkeği hem fiziksel hem de rasyonel olarak daha üstün bulmaları; iki cins arasındaki farklılığı arttırmakta ve kadının ikincil konumunun sürdürülmesine hizmet etmektedir (2002: 277). Özellikle Aydınlanma filozoflarının genel söylemleri de dikkate alındığında, modernizm projesi içinde kadına ne kadar yer verildiği daha net anlaşılmaktadır. Ancak Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesi ve şehirleşmenin hız kazanması ile birlikte işgücüne duyulan ihtiyacın artması sonucunda kadının ucuz işgücü olarak kullanılması söz konusu olmaktadır. Kadının evdeki iş yükünün üzerine bir de işçi kimliği eklenerek, omzundaki yük daha da ağırlaştırılmaktadır. Bu durum kadının sosyal yaşama karışması, ekonomik özgürlüğünü ve bağımsızlığını kazanma yolunda olumlu bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte, kadının Orta Çağ’dan kalma bir alışkanlıkla halen bir insan olarak görülüyor olması ve erkeklere oranla çok düşük ücretler almaları, iki cins arasındaki süregelen adaletsizliğin boyutlarını göstermektedir. Yalnız XIX. yüzyıla gelindiğinde kadınların bu ağır şartlar altında çalışmaya isyan etmeleriyle, ilk büyük değişim hareketi başlamış olur. Amerika’daki tekstil işçilerinin 8 Mart 1857’de başlattıkları protesto ve grev, kadın hakları için büyük bir adım olarak değerlendirilmiş ve Dünya Emekçi Kadınlar Günü olarak her yıl 8 Mart’ta kutlanır olmuştur (Tayanç, 2010). Ancak bu isim günümüzde genel olarak “Kadınlar Günü” adıyla kutlanır olmuş ve emekçi kadın vurgusu kaldırılmıştır.

Modernizme yöneltilen eleştirilere bakıldığında ilk ortaya çıkışı itibariyle hemen hemen her toplumda; dini, kültürel ve geleneksel değerlerden keskin bir kopuş yaşanması sebebiyle sıradan halkın geleneksellik ve modernlik arasında sıkışmasına yol açtığı görülmektedir.

Nitekim Modernizm geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki köprünün yıkılmasından dolayı kültürü ve tarihsel süreci ideolojik olarak karmaşıklaştırmaktadır (Göle, 2002: 61). Modernizme yöneltilen diğer eleştiriler ise, burjuva sınıfının monarşiye karşı vermiş oldukları savaşta alt sınıfa vermiş oldukları sözleri tutmamaları ve geleneksel değerlerden bağları kopartılarak tanrısı kamusal alandan tasfiye edilen dünya halklarının XX. yüzyılda art arda iki dünya savaşı yaşamalarından sonra modernlik projesinin yerini bir kaosa bırakmış olmasıdır. Dogmaya karşı, insan aklını ve bilimi öne süren modernizm projesi bilim adına ürettikleri silahların, II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'ya atılan atom bombası ile “kötülerin ellerinde” ne kadar tehlikeli bir silaha dönüşebileceğini kanıtlamıştır. Özellikle, ABD ve Sovyetler arasında yaşanan Soğuk Savaş'ın, Sovyetlerin çöküşüyle birlikte Amerika'nın lehine sonlanmış olmasından sonra tek kutuplu bir hale dönüşen dünyada modernizm, kapitalizmin en ileri noktası olan emperyalizmle birleşerek çok farklı bir noktaya evrilmiştir. Aydınlanma projesi ile birlikte doğan ‘üst insanı’ yaratma projesi, XXI. yüzyılın dünyasında tek tip, robot insanı yaratma projesine dönüşmüştür. Modernizme yöneltilen bir diğer eleştiri ise, büyük bir heyecanla ortaya çıkan “birey” olgusunun bütün değerlerden sıyrılması ile birlikte bireycilik akımına dönüşmüş olmasıdır. Hatta Taylor'a göre bu durum modernitenin doğurduğu ilk büyük sıkıntı olarak değerlendirilmektedir (2011: 10). O'na göre insanların hayatlarına anlam veren büyük değerlerin yok olması, insanları diğerlerine karşı kayıtsız hale getirmiş ve insan yaşamında anlam yitimiyle sonuçlanmıştır. Bauman ise modernitenin bu olumsuz yanlarını, Avrupa sanayi sisteminin giderek çarpıklaşması sonucunda Aydınlanmanın asıl amacı olan hayat şartlarını iyileştirmek yerine kendi kendini tüketmeye başlamasının bir göstergesi olarak yorumlar (2007: 21). Modernitenin ortaya çıkardığı ve modernizmi fiilen yaşamamış diğer toplumları ilgilendiren son büyük sorunu ise, bu toplumların devlet eliyle modernleştirilmesi sürecinde yaşanan karmaşadır. Kabaca özetleyecek olursak, Avrupa'da bir süreç olarak yaşanan Aydınlanma hareketi sonrasında içselleştirilerek yerleşen modernizm, Batı dışı toplumlarda bu Aydınlanma sürecinin atlanmasıyla devletin ve halkın üzerine giydirilen modernlik kostümüyle sınırlı kalmaktadır. Kaldı ki Avrupa'da burjuvazinin verdiği sözleri tutmamasıyla, modernizm büyük bir çıkmaza girip yozlaşmaya başladıktan sonra post-modern dönem tartışmalarına geçilmişken, Batı dışındaki toplumlar hala gelenek ve modernlik arasında sıkışıp kalmıştır.

2.1.2. Osmanlı'da Modernleşme Denemeleri

Habermas modernliğin, geleneksel değerler tarafından normalleştirilmiş birtakım olgulara karşı bir başkaldırma, normatif değerlerin tamamına yönelik bir isyan deneyimi olduğunu belirtmektedir (1994, 33). Bu tanım Osmanlı'daki modernleşme hareketlerini analiz

edebilmemiz açısından önemlidir, çünkü Osmanlı'da görülen modernleşme hareketleri herhangi bir normatif değere ya da geleneksel değerlere karşı gelişmiş değildir. Daha çok özellikle askeri alanda geri kalındığının ortaya çıkması sonucunda, mevcut koşulların düzeltilmeye çalışılması şeklinde gelişmiştir. Osmanlı'da ilk modernleşme hareketleri özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı ordu sistemi ile Avrupa devletlerindeki ordu sistemleri arasında farkı kapatmaya yöneliktir (Kadıoğlu, 1999: 37). Bu temeldeki ilk farklılık olarak önemlidir, çünkü Türk modernleşmesi bundan sonra da bu felsefe üzerinden ilerleyecektir. Yani Türk Modernleşmesi, Avrupa'da askeri başta olmak üzere, bilimde, siyasette ve teknolojiye yaşanan gelişmeleri takip etmek, bir anlamda Batı'ya yetişmek üzerine kurulmuştur. Bu anlamda Osmanlı döneminde başlayan modernleşme hareketleri, modernleşmenin genel tanımları ile de uyuşmamakta, sadece bir reform, iyileştirme hareketi gibi görünmektedir. Bu dönemde Avrupa'da Aydınlanma düşünürleri modernizm projesini fikrîsel olarak geliştirme çabalarıyla meşgulken, Osmanlı ise dağılma dönemine girdiği için giderek güç kaybetmeye başlamış ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle farklı milletlerden olan tebaasının isyanlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Batı ile arasındaki fark kapanacağı yerde daha da açılmıştır.

Osmanlı aydınları XIX. yüzyılda dağılma dönemine giren devleti kurtarmak için Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık gibi birtakım ideolojiler geliştirirler. Devleti kurtarmaya çabalayan gruplardan en güçlüsü olan Jön Türkler demokratikleşme hareketlerini kurtuluş için önemli bulmaktadır (Zürcher, 2013: 256). Osmanlı'da ilk modernleşme hareketleri nasıl ki devleti askeri anlamda Avrupa ile denk konuma getirmek için başladıysa, bir yüzyıl sonra da demokratik gelişim, devleti kurtarmak için pragmatik bir çözüm olarak görülmektedir. Yani Osmanlı için modernleşme denemeleri hiçbir zaman temel gaye olmamakta, sadece günü kurtarma ve devleti eski güçlü günlerine döndürme çabası taşımaktadır. İlerideki bölümde Kemalist devrimlerde de görüleceği gibi modernizmle kurulan ilişki en baştan pragmatiktir ve Cumhuriyet Devrimleri de olmak üzere tüm bu değişim için tabandan herhangi bir istek gelmemiştir. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun aydınları gerekse Cumhuriyet dönemi seçkinleri, devletin kalkınması ve güçlenmesi için birtakım formüller geliştirerek, bunları halka benimsetmeyi ummuşlardır. Özellikle modernizm gibi bütün bir kültürü değiştirmeyi hedef alan bir projenin, halktan herhangi bir talep gelmeden ve herhangi bir Aydınlanma benzeri hareket yaşanmadan halka dayatılmış olması, sonuç olarak ortaya çarpık bir yapı çıkaracaktır.

Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında, giderek artan teknolojik gelişmeler ve sermaye birikimi ile Batı bugünkü anlamıyla Batı olmaya başlar. Bu durum Osmanlı gibi toplumlarda geri kalmışlığı gidermek için Batılılaşma süreçlerini zorunlu kılmaktadır. Süreç içerisinde "Batılılaşma" terimi, Doğulu toplumlar için rahatsız edici bir mana taşıdığı için,

modernleşme terimi tercih edilerek bu terimin kullanımı yaygınlık kazanır (Belge, 2002: 43). Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtarmak için Islahat ve Tanzimat fermanları yayınlanır ve bunlar da sadece mevcut durumu iyileştirme amacı taşımaktadır. Bu iyileştirme hareketlerinin uygulanması için bile halktan herhangi bir talep gelmezken, Batılı devletlerin baskısı ve padişahın onayı ile yürürlüğe girer. Sonuç olarak Osmanlı'daki bu reform hareketleri devletin dağılmasını önlemek için yetersiz kalır, ancak devleti ve dolayısıyla toplumu yukarıdan aşağıya doğru değiştirme anlayışı kalıcı olur. Bu durumsa toplumun kendini dönüştürme süreçlerini devlet eliyle sunulan projelere indirger.

2.1.3. Modernleşme Projesi Olarak Cumhuriyet

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin subaylarından Mustafa Kemal'in öncülüğünde Anadolu'da başlatılan Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanarak, Osmanlı'ya yönelik bir devrim hareketine dönüşmesi, Türk Aydınlanması için en önemli dönüm noktasını oluşturur. Zaten Osmanlı aydınlarının büyük çoğunluğunun Avrupa'nın yararlı unsurları olarak görülen şeylerin kabulünden yana olması, Kemalist Devrimlerin hayata geçirilmesini kolaylaştıran bir unsur olur. Mustafa Kemal ilk ve en önemli devrimleri Kurtuluş Savaşı sonrasındaki kaotik ortamdan faydalanarak gerçekleştirir. Öncelikle, İstanbul'un işgal altında olması sebebiyle Meclis, Ankara'ya taşınarak 23 Nisan 1920'de TBMM kurulur. Devletin içerisinde ikilik oluşturduğu gerekçesiyle 1 Mart 1922'de hilafet kaldırılır ve Osmanlı hanedanlarından ülkeyi terk etmeleri istenir. Lozan Barış görüşmelerinde Osmanlı'nın da yer alma ihtimaline karşı olarak 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılır. Son olarak yeni kurulan devletin rejimini ve nasıl bir yapıya sahip olacağını belirlemek adına 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilir (Zürcher, 2013). Kadioğlu, Batı'da bir süreç olarak yaşanan modernleşme hareketinin, Türkiye'deki versiyonunda bir projeye dönüştürülerek adına Cumhuriyet dendiğini belirtir (1999: 27). Osmanlı'nın reform geleneğinde olduğu gibi Cumhuriyet Devrimlerinde de değişim şekli aynıdır, çünkü burada da halkın herhangi bir değişim talebi ve baskısı bulunmamaktadır. Yani toplumun düşünsel hayatında modernleşme, değişme, birey olma gibi kavramlar yer almaz. Yaşanan süreç yeni devletin, Osmanlı'nın imajından sıyrılmak için tercih ettiği bir yöntem gibidir.

Yalnız devlet eliyle gerçekleştirilen bu modernleşme hareketini Osmanlı dönemi ile kıyasladığımızda, getirileri azımsanmayacak derecede fazladır. Örneğin İsviçre Medeni Kanunu'nun uygulanması, kadın-erkek eşitliği yönünde eğitim-öğretimin birleştirilmesi, tüm yurt genelinde başlatılan okuma-yazma seferberliği, 1930'larda kadınlara seçme-seçilme hakkının tanınmış olması bu devrimlerden en önemli olanlardır. Zürcher 1935 yılından itibaren

meclise 18 kadın milletvekilinin girmesini Türkiye’yi en azından bu konuda Batılı gelişmiş ülkelerin seviyesine yaklaştırdığını belirtir (2013: 263). Bu devrimlerin devlet eliyle gerçekleştirilmesi sürecin görece en basit kısmıdır; çünkü zaten herhangi bir değişim talebi bulunmayan halkın gündelik yaşamı ve geleneksel değerleri herhangi bir sürece yayılmadan birden kesilmiş ve halkın pratik yaşamı üzerinde zorunlu bir değişimi gerektirmiştir ki bu durum devrimlerin benimsenmesine karşı en büyük muhalefet alanını oluşturmuştur. Berktaş bu durumu babadan (Osmanlı) özgürleşmeye ve bağımsızlığını kazanmaya çalışan oğulun (Türkiye) bu özgürlüğü kazandığı anda tek başına kalmasından dolayı omzundaki yükün altında bocalaması olarak değerlendirmektedir (2002: 278).

Modernizmin Avrupa’da yaşanırken toplum ile aydınlar arasındaki en büyük çatışmaya, dini alana yapılan müdahalelerin sebep olmuştur. Türkiye’nin de devrimlerinin büyük bir muhalefetle karşılaştığı alan aynıdır, çünkü modernliğe engel olduğu ve gelişim sürecini yavaşlattığı düşüncesiyle dini değerler geri plana itilir. Özellikle altı yüz yıllık bir monarşinin ardından seçkinler tarafından gerçekleştirilen bir devrim sonrasında, sıradan halkın herhangi bir devrim talebi dahi yokken bir de geleneksel-dini değerler değiştirilmeye çalışıldığı için devlet ve halk arasında bir kopukluk gözlenmeye başlamaktadır. Eski devleti bir arada tutan en önemli bağ İslami değerlerken, yeni devlette bu değerlerin geri plana itilmesi sonucunda yerine “ulus” kavramı getirilerek yönetici kadro ile halk arasında yeni bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Avrupa’da Ulus kavramı Fransız Devriminin ardından toplumsal yaşamda zamana yayılarak oluşmakla birlikte, Türkiye’de ulus kavramının halka indirilmesi devlet eliyle gerçekleşir. Ayrıca laiklik adına yapılan devrimler sonrasında zaten kapalı ve muhafazakâr bir toplum yapısına sahip olan halk, tepkisini Menemen Olayı ve Şeyh Sait Ayaklanması gibi olaylarla gösterir.

Türkiye’de devlet eliyle gerçekleştirilen modernleşme projesinin sonuçlarına bakıldığında, devrimlerin şekli itibarıyla yukarıdan halka dayatılması birey olgusunun gelişimi önünde bir engel teşkil etmekte, Osmanlı’dan kalma cemaat toplum ve kulluk sisteminin yerine katı bürokrasi ve itaatkâr yurttaş anlayışını getirmektedir. Kadınların yaşamlarında ise niceliksel olarak büyük bir değişim gözlenmekte ve anayasa bazında kadın haklarına yönelik ciddi değişimler yapılmaktadır. Ancak ne var ki eski İslami geleneğin yerini yeni kurulan devlette de laik ve modern görünümlü itaatkâr kadınların alması istenmektedir. İslami değerlerin kadını çocuk bakmak ve ev işleriyle meşgul olması gerektiğine yönelik inanç değiştirilerek, kadınlar Cumhuriyet’in modern yüzünü oluşturan bir vitrin nesnesine indirgenmektedir. Kadının kamusal alanda görünürlüğü artmış, kanun önünde erkeklerle eşit konuma gelmiş, ancak kadın özgür bir birey olarak değil, sadece fedakâr bir vatandaş olarak

tanımlanmıştır. Modernlik projesinin toplumsal sonucuna baktığımızda ise, modernitenin bir getirisi olarak aşırı akılcılaştırma ve gelişim adına geleneksel değerlerin yok sayılması sıradan vatandaşların geleneksel değerler ise modernlik arasından sıkışmalarına yol açmıştır. Zaten tabandan herhangi bir değişim ve devrim talebi olmadan yapılan bu yenilikler, halk tarafından kabul edileceği yerde rejime karşı bir muhalefete dönüşmüştür. Bu muhalefetin en büyük nedenini ise özellikle modernleşme adına dini alana yapılan müdahaleler oluşturmaktadır. Modernizm genel olarak değerlendirildiğinde yaratmış olduğu problemleri göz ardı etmemekle birlikte, daha önceki dönemlerle kıyaslandığında insan yaşamına katmış olduğu kazanımların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu konuda Touraine, modernizm eleştirisi yaparken, yapılan eleştirinin modernitenin yıkmış olduğu eski değerlerin geri getirilmesi talebine dönüşmemesine özen gösterilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (2002: 48).

2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarak dağılması üzerine, Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlatmış olduğu Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlanmış, altı yüz yıllık monarşi bitmiş ve yeni bir rejimden oluşan Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmuştur. Bu yeni devletin günümüze kadar ki olan anayasalarında mülkiyet olgusunu analiz etmeden önce, Cumhuriyet'in kurucusu olan Mustafa Kemal'in mülkiyet ve doğal haklarla ilgili fikirlerine yer vermekte fayda vardır. Mustafa Kemal'in fikirlerine yer verdikten sonra sırasıyla 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarına, içlerinde mülkiyetle ilgili tartışılabilir çok fazla madde ve olgu barındırmadıkları gerekçesiyle, art arda ve karşılaştırmalı olarak yer verilecektir.

Cumhuriyet'in temel düsturlarından birisi kişisel hak ve hürriyetlere dayalı olmasıdır. Mustafa Kemal, kişinin sahip olduğu özgürlük haklarını içerik ve doğal yapılarına göre ikiye ayırır. Birincisi, bireylerin maddi çıkarlarına karşılık gelen hürriyetlerdir. İkincisi ise bireylerin düşünsel yaşamlarındaki özgürlük haklarıdır. Birinci başlığın altında; bireysel özgürlük, mülkün dış saldırılara karşı savunulması, kişisel mülkiyet, serbestçe ticaret yapma ve çalışma özgürlüğü gelmektedir (Atatürk, 2010: 85). Vatandaşlara verilen kişisel mülkiyet hakkı, bireyin kendi emeğinin ürünü olan değerlere malik olması anlamına gelmektedir ve bu haklara devletin doğrudan müdahalesi kısıtlanmıştır. Kişi malik olduğu mülkü dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir, ancak bu haklar tamamen sınırsız değildir. Mülkiyet hakkını sınırlayan birinci kural kamu yararadır. Yani mülkiyet hakkı belirlenen birtakım yaptırımlar karşılığında devlet eliyle sınırlandırılabilir (Atatürk, 2010: 85). Atatürk'ün mülkiyet hakkı üzerine fikirleri ilk Anayasa olan 1924 Anayasası'ndan itibaren diğer bütün Anayasaları da etkilemiştir. Genel

itibariyle değerlendirildiğinde mülkiyet hakkı birtakım yasalarla sınırlandırılabilen bir hak olmasının yanı sıra, bireysel mülkiyet anlayışına yapılan vurgu itibariyle yeni devletin liberal bir yapı taşıdığını göstermektedir.

Cumhuriyet tarihinin ilk anayasası olan 1924 Anayasası'nda mülkiyetle ilgili maddeler beşinci bölümde "Türklerin Kamu Hakları" başlığı altında toplanmıştır. İlk olarak Anayasa'nın 68.maddesinde *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'ne ithafla, her Türk'ün hür doğduğu ve hür yaşadığı belirtilerek, başkalarına zarar vermeme şartıyla, vatandaşların doğal hakları belirlenmiştir (Öğütçü, 2005: 582). Bu durum ilk Anayasa oluşturulurken Avrupa'daki devletlerin anayasalarından faydalanılmış olmasından ileri gelir, ancak bu anayasalar doğrudan alınmadığı gibi, maddeler Türkiye'nin toplumsal yaşamı baz alınarak dönüştürülmüştür. Beşinci bölümün ilk maddesinde bireysel özgürlüğe vurgu yapıldıktan sonra mülkiyetle ilgili tutum 70. maddede şu şekilde açıklanmıştır: "Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağış, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarından⁷". Maddeden de açıkça anlaşılacağı gibi Cumhuriyet'in ilk Anayasası'nda özel mülkiyet bir hak olarak her Türk vatandaşına tanınmış olup, mülkiyet konusunda kolektivist bir yaklaşım sergilemekten kaçınılmıştır. Her vatandaşa mülkiyet hakkı tanınmakla birlikte yine bu hakkın sınırları yasalarla çizilmiştir. Örneğin Anayasa'nın 74. maddesinde "kamu yararı" göz önünde bulundurularak bu hakka bir sınırlama getirilebileceği belirtilmiş ve 79. maddede bu hakkın ancak yasa ile sınırlanabileceğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu anayasa içinde çiftçilerin toprak sahibi yapılmasına yönelik bir madde bulunmakla birlikte, nasıl ve hangi koşullarda gerçekleştirileceği hakkında detaylı bir bilgi verilmemiştir. 1961 ve 1982 Anayasaları ile kıyaslandığında 105 maddesi ile en kısa Anayasa olma özelliğini taşıyan bu metinde mülkiyetle ilgili ibareler yukarıda sayılan maddelerden ibarettir.

Bir önceki Anayasa'da kabaca değinilen mülkiyet hakkı, 1961 Anayasası'nda biraz daha detaylıca yer almıştır. 1960'lar Dünya'da ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaşa ve sol fraksiyonların güçlendiği bir döneme denk geldiği için ilk anayasadaki liberal tutum, bu anayasada biraz daha sosyal devlet ilkelerine kaydırılmıştır. Bunun nedeni; ileriki bölümlerde Türkiye'nin siyasi tarihinde daha detaylıca görüleceği gibi bu Anayasa'nın liberal-İslamcı kanada yönelik bir darbe gerçekleştirmiş askeri kadro tarafından düzenlenmiş olmasıdır. Başpınar'a göre de bu anayasa, klasik liberal yaklaşımdan sosyal liberalizme geçişin olduğu bir anayasayı temsil etmektedir (2016: 648).

⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>. (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

1961 Anayasası'nda mülkiyetle ilgili yasa maddeleri ise üçüncü bölümde, “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler” başlığı altında toplanmaktadır. Mülkiyet hakkı bu bölüm içinde 35. maddede “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir⁸” şeklinde yer almakta ve ilk Anayasa'da birçok hakla birlikte yer alan mülkiyet hakkına, bu anayasada ayrıca bir yer verilmiş olduğu görülmektedir. İlk Anayasa'da yer aldığı başlık “Türklerin Kamu Hakları” iken, bu Anayasa'da “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler” başlığıyla yer alması ve ilk anayasada yer alan “Türk” ibaresinin yerine mülkiyet hakkının “herkese” tanınmış olması, göze çarpan ilk farklılıkları oluşturmaktadır. Başpınar'a göre bu anayasada mülkiyet hakkının güvencesi daha zayıftır; çünkü temel haklar ve hürriyetler arasında değil, sosyal ve iktisadi haklar arasında sınıflandırılır (2016: 649). Ayrıca mülkiyet hakkı, miras hakkı ile aynı cümlede yer alarak birbirleriyle bağlı oldukları vurgulanmıştır. Mülkiyet hakkının sınırlandırılması ise bu maddenin hemen altındaki yasalarla belirtilmiştir. Bu sınırlamalara göre; mülkiyet hakkı kamu yararına aykırı yönde işletilemez ve kamu yararı gerekçesi ile gerekli görüldüğü takdirde sınırlandırılabilir. Ancak kamu yararı gerekçesiyle herhangi bir sınırlandırılma gerektiğinde, kamulaştırılacak mülklerin değeri maliklerine peşin olacak ödenecektir⁹. Bu maddeden anlaşıldığı üzere, ilk anayasadaki kamulaştırmanın içeriği hakkında bir şey belirtilmezken, 1961 Anayasası'nda kamulaştırmanın bedel ödemek koşuluyla gerçekleştirilebileceği vurgulanır. İlk anayasada olduğu gibi bu anayasada da toprak mülkiyetiyle ilgili bir madde bulunur ve ilkinden farklı olarak sosyal devlet vurgusuyla biraz daha detaylandırılır. Madde 37'de yer alan, “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır¹⁰” ibaresi tarıma verilen öneme ve köylünün toprak sahibi yapılmasına yönelik devletin desteğine işaret etmektedir. Ayrıca çiftçinin üretim araçlarına sahip olmasının önü devlet tarafından açılarak üretim faaliyetlerinin destekleneceğinin altı çizilir.

1961 Anayasası genel olarak değerlendirildiğinde; 1924 Anayasası'na göre daha özgürlükçü bir devlet yapısı oluşturulduğu ve devletin varlık nedeninin “insan haklarının gerçekleştirilmesine” dayandırıldığı görülmektedir (Öğütçü, 2005: 582). Bu madde anayasanın özgürlükçü yapısına vurgu yapması bakımından önemlidir, çünkü 1982 Anayasası'nda bu madde değişerek, “insan haklarına saygılı” ibaresi yer alacaktır. İlk etapta bakıldığında değişen küçük bir madde gibi gözükmesine rağmen, aslında devletin yönetsel anlamda büyük bir değişim geçirdiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Çünkü artık devletin ödevleri arasında insan haklarının gerçekleştirilmesi yoktur, sadece insan haklarına saygılı bir devlet olacağı

⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

¹⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

yönünde bir iddia vardır. İleriki bölümlerde 1980 Darbesini analiz ederken bu madde ile ne kast edildiği ve devletin yeni ideolojisi bağlamında nasıl dönüştüğü incelenecektir, çünkü bu tarihten günümüze kadar olan bölümü bu ideoloji belirlemiştir.

1982 Anayasası'nda mülkiyetle ilgili yasa maddeleri 1961 Anayasası'ndan farklı olarak ikinci bölümde 35.maddede “Kişinin Hak ve Ödevleri” başlığı altında toplanmaktadır. Başlığın ve madde sayısının farklı olmasına rağmen, mülkiyetle ilgili yasa maddeleri 1961 Anayasası'ndakiyle birebir aynıdır. Yani herkes, kamu yararına aykırı olmayacak şekilde özel mülkiyet ve miras hakkına sahiptir. Bir önceki anayasada olduğu gibi bu anayasada da mülkiyet hakkı miras hakkıyla birlikte ele alınır ve sınırlamalar devletin gerekli gördüğü durumlarda peşin tazminat ödenmesi ile gerçekleştirilir. 1961 Anayasası'ndan farklı olarak toprak mülkiyeti konusundaki maddeler daha detaylı şekilde ele alınmakla birlikte, toprağı olmayan veya yetersiz olan çiftçiye toprak dağıtılması aynı kalmıştır. Ancak devlet eliyle verilen bu toprağın miras dışında başka yollarla elden çıkarılması yasaklanmıştır. En büyük farklılık ise ilk iki anayasada da yer almayan, bu anayasada 47. maddede “Devletleştirme ve Özelleştirme” başlığı altında belirtilen özelleştirme olgusudur. Bu maddeye göre devletleştirme ve özelleştirme işlemleri kanunla belirlenecektir. Yukarıda bahsi geçen “insan haklarına saygılı devlet” ibaresinin üzerine, devletin özelleştirme işlemlerini kanunla düzenleyeceği maddesinin eklenmiş olması, Türkiye'nin iktisadi politikalarında hızlı bir liberalleşme sürecine gireceğinin ilk göstergeleridir.

2.2.1. Cumhuriyet Dönemi Liberalizm Denemeleri

Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte yeni kurulmuş olan Cumhuriyet, ekonomik kalkınma için en uygun planı liberalleşmekte bulmuştur. İlk olarak hedeflenen bir burjuva sınıfı yaratmak ve ülke çapında sanayileşmeyi, bu burjuva sınıfının sermayesi ile hayata geçirmek ve geliştirmektir. Yukarıdaki Anayasa örneklerinde gördüğümüz gibi devlet kuruluş itibarıyla zaten kendisine liberal bir profil edineceğini göstermiştir; bundan sonraki aşama ise en hızlı ve en etkili yol ile bu liberalleşme sürecini hayata geçirmek olacaktır. Liberalizm özünde her alanda bireysel özgürlüğü savunan bir düşünce akımı olarak, özellikle ekonomide bu özgürlüğün uygulanması ile burjuva sınıfının sermayedar olabilmesinin önünü açacaktır. Önceki bölümlerde Adam Smith'in fikirlerinde de gördüğümüz üzere, özel mülkiyet haklarının devlet tarafından güvenceye alındığı bir toplumda sermayedar kendi parasını en iyi şekilde kullanabilecek ve kurulan yeni sanayi ile toplumun da kalkınmasına yardımcı olacaktır, en azından Cumhuriyet döneminin hayata geçirmeye çalıştığı kalkınma planı bu yöndedir.

Türkiye'nin uygulamaya geçirmek için düğmeye bastığı bu liberalleşme süreci aslında Osmanlı'nın 1800'lü yıllarda Avrupalı devletler ile yapmış olduğu ticaret anlaşmalarıyla başlamıştır, ancak ne var ki o dönemde gerek devletin dağılma döneminde olması gerekse son dönemdeki dış savaşlar liberalleşme hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Üstelik bu gelişmeler devletin kalkınmasıyla değil, Anadolu'nun Avrupalı devletler tarafından açık pazar haline getirilmesiyle sonuçlanmıştır; Anadolu'ya kurulan demir yollarının asıl amacı ise Avrupalı devletlerin bu açık pazardan en etkili biçimde faydalanabilmesidir (Gevgilili, 1972: 54). Sonuç olarak Osmanlı'nın bu denemeleri devletin çökmesiyle son bulmuş ve kalkınmayı gerçekleştirmek yeni devlete düşmüştür. Kalkınma için uygulamaya koyulan ise modernleşme projesidir, çünkü bu süreç içinde bir burjuva sınıfı yaratılabilecektir.

Cumhuriyet yeni ve bağımsız bir devlet olmakla birlikte aynı zamanda Osmanlı'nın bir devamı ve mirasçısıdır. Ancak Osmanlı'dan kalan en büyük miras olan dış borçlar, gelişmemiş bir sanayi ve eğitim sistemi ile yeni devletin kalkınması mümkün değildir. Atatürk'ün en başından beri liberal ekonomiye olan eğilimi, kazanılan askeri zaferin ve siyasi bağımsızlığın, ancak ve ancak ekonomik özgürlükle sürdürülebileceğine yönelik fikirlerinden dolayı 1923 İzmir İktisat Kongresi düzenlenir. Bu kongrenin düzenlenmesinin iki amacı bulunmaktadır: Birincisi, ticaretle uğraşanların, işçi ve köylülerin dilek ve şikâyetlerini dinleyerek rejimle birleşmelerini sağlamak; ikincisi ise, yabancı sermayedarlara ekonomilerinin gelecekteki şeklini açıklamak (Altıparmak, 1998: 68). İkinci amaç özellikle savaştan yeni çıkmış bağımsız ve yeni bir devlet olan Türkiye'nin, dış sermayedarlara olan ihtiyacını açıkça belirtmektedir. Ayrıca Avrupalı devletler Türkiye'nin yanı başındaki Sovyetler Birliği'nin sosyalist rejimini benimsemesinden çekinmektedir. İzmir İktisat Kongresi ile dış sermayedarlara ve Avrupalı devletlere bu kongre aracılığıyla bir mesaj verilmiş olur. Kongre'de alınan kararların ardından, bu kararların hayata geçirilmesi yolunda; Türkiye İş Bankası kurulur, sanayi alanında kredi verebilmek için Sanayi ve Maadin Bankası açılır, çiftçinin rahatlaması için Aşar Vergisi kaldırılır ve sanayi yatırımcıları Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özendirilmeye çalışılır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2004: 323).

1929'a gelindiğinde dünya çapında ortaya çıkan Büyük Buhran yüzünden Türkiye'nin sanayileşmesinin hayata geçirilmesinde ciddi bir ivme kaybedilir ve devletçi politikaların uygulanması uygun görülerek devlet eliyle kalkınma süreci başlatılır (Gevgilili, 1972: 59). Yaşanan buhrandan sermayedarların olumsuz etkilenmesi üzerine Türkiye alt yapı ve üst yapıyı devlet eliyle oluşturmaya çaba sarf eder. Bu doğrultuda büyük ölçüde Sovyetler Birliği etkisiyle 1934 yılında Birinci Sanayi Planı uygulamaya koyulur ve Türkiye'nin tarım ekonomisinden sanayileşmeye geçişi adına yaptığı en büyük ve en başarılı girişim olur. Bu girişimden alınan

başarı üzerine yeni bir kalkınma planı hazırlanır, ancak Atatürk'ün erken ölümü ve İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri üzerine, "İktisadi Savunma Planı" adıyla yarım yamalak uygulanır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2004: 327). Türkiye'nin kalkınması yolunda attığı adımlara karşılık ilk önce 1929 Buhranı, ardından 1939'da patlak veren II. Dünya Savaşı yüzünden istikrarlı bir kalkınma sağlanamamış ve Atatürk'ün ölümüyle birlikte devletçi ekonomi anlayışı zayıflayarak 1950'lerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle son bulmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı döneminde savaşı fırsat bilen karaborsacılar büyük bir zenginlik biriktirmiş, ancak alt sınıfı oluşturanlar ekonomik olarak büyük zorluklar yaşamışlardır. Türkiye'nin savaşın sonuna kadar savaşa fiili olarak dâhil olmamasına rağmen, herhangi bir tehdide karşılık devletin almaya başladığı gelir vergisi, ülkedeki muhalefeti arttırarak, tekrar liberal devlet yapılanmasına dönülmesi konusunda itici bir güç olmuştur.

2.2.2 1950'ler Türkiye'si Demokrat Parti Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, zaten çok zor şartlar altında kurulmuş ve bu zor şartlar altında kalkındırılmaya çalışılan Türkiye'de halkın yaşadığı geçim darlığının bir numaralı suçlusu olarak devletçilik politikaları ilan edilmiş ve bu alana yönelik muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Bu siyasi atmosferde büyük bir muhalefetle karşılaşmasına rağmen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu meclisten geçerek, büyük toprak sahiplerinin topraklarının paylaştırılması usulüyle topraksız köylüyü toprak sahibi yapma hedeflenmiştir. Ancak bu girişime, mecliste bulunan büyük toprak sahipleri Adnan Menderes, Emin Sazak gibi vekiller karşı çıkmış ve bu tartışmalar sonucunda 1946'da Demokrat Parti kurularak aynı yıl 62 vekil ile meclise girmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2004: 330). Bu aynı zamanda Türkiye'de çok partili yaşamın günümüze kadar gelmesini sağlayan bir gelişmedir.

Demokrat Parti yöneticileri özellikle köylüye toprak dağıtılması yönünde uygulamaya koyulan yasaya muhalefet etmektedirler ve eğer kendileri iktidara gelebilirse, devlet tekrar liberalleştirilecek, yabancı sermaye ile yeni ortaklıklar kurulacak ve kapitalistleşme yolunda dünya devletleri ile aynı seviyeye gelme şansı yakalanabilecektir. Tabii bunun için ilk hedef çok partili yaşama geçilmesidir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle totaliter yönetimlerin ortadan kalkması, Avrupalı devletlerin çok partili hayata geçmesi için Türkiye'ye yaptığı baskılarla birleşince çok partili yaşama geçilmiştir. Çok partili gerçek bir demokrasiye geçilmesi Atatürk döneminde Atatürk'ün bizzat kendi isteğiyle denenmişse de başarılı bir sonuç alınamamıştır. Nihayet 1940'ların sonunda hayata geçirilebilen çok partili yaşam gereğince Demokrat Parti dışında, Türkiye Emekçi ve Köylü Partisi'yle Sosyalist Parti gibi sol partiler de kurulmuş, ancak bu iki sol parti de çok partili yaşama geçmek isteyenlerin siyasal ortamda sol parti görmek

istememelerinden dolayı kapatılmıştır (Tanilli, 2001: 94). DP, devletçilik politikaları üzerinden CHP'ye yüklenirken, anti laik propagandalar ile muhafazakar kesiminin büyük desteğini alarak 1950 seçimlerinde tek başına iktidara gelir.

DP hükümetinin temel misyonu tek parti döneminde uygulanmakta olan devletçi politikalara yönelik muhalefeti olduğu için, tekelci özel sermaye lehinde ekonomi anlayışını değiştirmiştir -ki iktidara gelmesinde bu büyük sermayedarların da etkisi büyüktür. Yeni hükümet, ülkenin kalkınması için yerli sermayenin yetersiz olduğunu düşünmekte ve bu doğrultuda yabancı yatırımcıların ülkedeki pazar payının arttırılması için “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanununu” yürürlüğe koyarak CHP döneminde özel sektörün aleyhine işleyen engelleri kaldırmaktadır (Demirçelik, 2011: 100). Yabancı girişimcileri memnun etmek için –özellikle Amerika’yı- “Petrol Kanunu” çıkartılır. Bu kanun vesilesiyle Türkiye’nin sahip olduğu petroler özel girişimler ile çıkartılacak ve ülke ekonomisi verimli bir şekilde geliştirilecektir. Bu girişimler üzerine kapitülasyonların yeniden ve devlet eliyle verildiği gerekçesiyle CHP’nin itirazları gelir, ancak muhalefetin somut örnekler sunamamasından dolayı DP durumu lehine çevirerek yasaları kolayca çıkarır (Baytal, 2007: 554). Bu yasalar üzerinden CHP’nin eleştirilerini haklı çıkarır nitelikte, ülkenin dışa bağımlılığında bir artış gözlenmekle birlikte, aynı zamanda tarımsal anlamda büyük bir kalkınma sağlanır. Ancak bu gelişmeler 1950’lerin ikinci yarısında sürdürülemediği için ekonomik bozulma kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle DP’nin iktidara geldiği dönemlerde “Her mahalleye bir milyoner” söylemlerinin hayata geçirilememesi, giderek bozulan ekonomi ve ekonomik istikrarsızlık hem halk kitlelerinde hem de mecliste muhalif seslerin yükselmesine neden olmuştur.

DP iktidarı dönemi boyunca 1960’a kadar tarımsal ve ticari sermaye büyük gelişim gösterir, ancak bu durumdan en çok yararlananlar büyük pazarlar için üretim yapan büyük toprak sahipleridir. Yine aynı dönemde ithalat ve ihracatçıların çıkarlarının da büyük oranda geliştirildiği ve korunduğu görülmektedir. Özellikle DP iktidarının ilk beş yılında yaşanan bu olumlu gelişmeler halk kitlelerinin desteğinin devam etmesinde etkili olmuştur. 1950’lerin ikinci yarısında ise plansız yatırımlar, yüksek enflasyon, özel sektörün durgunlaşması, işlenebilir toprakların sınırına ulaşılmış olması ve tarım aletlerinin yedek parça eksikliğinden işlevsiz hale gelmesi sonucunda ülkedeki genel tablo olumsuz yönde değişmeye başlamıştır. 1960’lara gelindiğinde ise DP yönetimine karşı muhalefet artmış, DP yöneticilerinin ise bu muhalefete hoşgörüsü kalmamış ya da hiç olmamıştır. Bu yüzden DP yönetimi yavaş yavaş hukuksal meşruluğunu yitirmeye başlamış ve 27 Mayıs 1960’ta askeri bir darbe ile yönetime el koyulmuştur. Bundan sonraki süreçte, bugüne kadar DP’yi destekleyen tekelci sermayedarlar

DP'ye yapılan darbeye göz yummakta ve darbenin hemen sonrasında kendi çıkarlarına daha uygun olan Adalet Partisi'ni kurup desteklemektedirler (Tanilli, 2001: 95-97).

1960'a kadar Demokrat Parti döneminin sonuçlarına kabaca baktığımızda, ilk olarak bir tüketim toplumu yaratıldığı görülmektedir; bu durum liberal politikaların bir sonucu olduğu gibi aynı zamanda liberalleşmenin de bir gereğidir. Bir diğer sonuç ise yeni zenginlerin ortaya çıkmasıyla birlikte tarımsal araçların ülkeye girip yaygınlaşması ve yeni kurulan küçük çaplı sanayilerin de etkisiyle ortaya çıkan köyden kente göç olgusudur. Tarımdaki hızlı makineleşme tarım işçisine duyulan ihtiyacı azalttığından insanlar şehirlerde yeni geçim kaynakları arama amacıyla bu göç hareketine dâhil olurlar. Tüketim toplumunun oluşması ve gelişmesi, şehirleşmenin hem sonucu hem de nedenini oluşturmaktadır; çünkü köyde kendi ürettiğini tüketen halk, şehirde tüketmek için parasal ekonomiyi kullanmak zorundadır (Kılıçbay, 1984: 115). Dolayısıyla emekçiler, kapital sermayeye kendi emek gücünü ve zamanını satarak yaşamını sürdürmeye mecbur kalmaktadır.

Şehirleşmenin başlamasıyla birlikte toplumsal yaşamda insan hayatına birtakım yeni unsurlar da eklenmektedir. Örneğin işçi sınıfı ile işveren arasındaki ilişkiden doğan sosyal haklar, yeni sosyo-ekonomik yaşamın getirdiği rekabet ve kazanma hırsı, şehirleşmeyle birlikte dönüşen yaşam kültürü ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar bu dönemin sosyolojik gelişmelerini oluşturur. Gevgilili bu dönemde başlayan ve giderek hız kazanan kentleşme olgusunu, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinin zorunlu bir sonucu olarak görür ve köylünün modern şehirlerde tekeli burjuvaziye ucuz iş gücü olarak gittiğini ve bu durumun da ülkede ani nüfus artışına sebebiyet verdiğini belirtir (1972: 73-79).

2.2.3. Köyden Kente Göç Olgusu

Köyden kente göç, bir diğer ifadeyle iç göç hareketliliği, "itici, iletici ve çekici güçlerin" etkisi ile oluşmuş büyük çaplı nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2002: 65-66). Kentleşme olgusu Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile yavaş yavaş başlar, özellikle 1950'lerde görünür olur ve bu tarihten itibaren büyük bir hareket olarak günümüze kadar etkisini devam ettirir. Kentleşme sadece Türkiye'ye özgü bir durum olmadığı gibi, demokratikleşme, sanayileşme ve gelişmenin yaşandığı tüm ülkelerde görülmektedir. Sermaye, emek ve iş endüstrilerinin yoğunluklu olarak büyük şehirlerde oluşmasından dolayı göçün yönü de bu kentlere doğru olmaktadır (İlbuğa, 2013a: 88).

Türkiye'nin ilk göç dalgası Ankara'nın başkent olmasından sonra, insanların devlet kurumlarında çalışmak üzere Ankara'ya yönelmesiyle başlar. Modernizm projesinin uygulamaya koyulması ve hızlı nüfus artışı 1950'lere kadar olan göçün ana nedenleridir. Bu

dönemde insanlar genel olarak köylerin modernleşmeye başlamasıyla birlikte mevsimlik işçi olarak göç etmişlerdir. 1950’lerde sanayileşme hareketinin başlamasıyla birlikte hem göç oranı artmakta hem de tarım faaliyetlerinin gelişmesi üzerine yaşanan göç hareketi ivme kazanmaktadır. Yine bu dönemde toprağın belirli kişilerin elinde birikmesi ve köylünün topraksızlaşması kırdan kente doğru göç hareketini etkilemektedir. Bu göç dalgası 1960’lara kadar hızlanarak devam eder ve büyük şehirlerdeki eğitim imkânı, köylerdeki işsizlik oranının artışı gibi birtakım olgularla beslenir. Ne var ki kentteki sanayileşme hızı, göç oranı ile paralel gitmediği için, tam bir kentleşme sürecinden bahsedilemez, bu nedenle yarı kentleşme gibi kavramlar üretilir (Bostan, 2017: 6).

Kentleşmenin tanımını yaparken bahsedilen itici, iletilici ve çekici güçler, aynı zamanda göç hareketinin nedenlerini oluşturması bakımından önem arz etmektedir; dolayısıyla Türkiye’deki iç göç olgusunu anlamlandırabilmek için bu nedenleri açıklamakta fayda vardır. İlk olarak; itici kuvvet insanları köyden ve tarımsal faaliyetlerden köy dışına iten unsurları ifade etmektedir. Bu unsurlar arasında, tarımsal faaliyetlerin gelirinin yetersizleşmesi, adil olmayan toprak dağılımı ve artan makineleşme ile insan gücüne duyulan gereksinimin azalması gibi birtakım özellikler bulunmaktadır. Özellikle traktörün köy yaşamına girmesi ile birlikte sadece traktörün neden olduğu büyük bir göç hareketinden bahsetmek bile mümkündür. Tekeli ve Erder, 1950’lerde Marshall Planı’nın uygulanması üzerine ülke topraklarındaki traktör sayısının 1800’lerden 44.000’e yükseldiği belirtir (1978: 303). Ancak tarımda makineleşmenin doğrudan ithalata dayalı olmasından dolayı 1950’lerin ortasında ekonominin bozulmasıyla makineleşme durma noktasına gelmiştir. İkinci unsur iletilici kuvvetle kast edilen ise ulaşım olanaklarının iyileşmesidir. Özellikle geliştirilen karayolları ve yaygınlaşan kamyon gibi araçlar vesilesiyle köyden kente göç etmek kolaylaşmaktadır. Sonuncu madde olan çekici güç ile kast edilen ise taşrada yaşayanları ekonomik olarak kentlere çeken unsurlardır. Bunların arasında Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren teşvik edilen sanayi büyük bir rol oynamaktadır. Ayrıca sanayi firmalarının kurulduğu ve sayıca yoğunlaşmaya başladığı bölgelerin kentleşme sürecine artı bir ivme kazandırmış olduğu görülmektedir. Ayrıca, ülkede yaşanan kan davaları ya da büyük şehirlerde yaşamının statü arttırdığına yönelik inanış da göçü etkileyen faktörler arasında sayılabilir.

Türkiye’nin iç göç hareketinin 1950’lerden sonra giderek hızlanmasının nedenleri incelendiğindeyse, DP döneminde özel teşebbüsün teşvik edilmesi sonucunda kurulan sanayinin, göçü de teşvik etmesi bakımından önemli bir role sahip olduğu görülür. İkincil nedenler arasındaysa ülkenin nüfus arttırmaya yönelik izlediği politikalar ve buna bağlı olarak kırsal kesimde yaşanan ani nüfus artışı gösterilmektedir. Tarımda makineleşmenin

yaygınlaşması ve tarım topraklarının tekil şahısların ellerinde toplanmasından dolayı, hem tarım sektörü çalışanlarına duyulan ihtiyaç hem de küçük çiftçinin kazancı azalmakta, böylece gizli işsizliğin artması ile insanlar büyük şehirlere göç etmeye başlamaktadır. Ancak kentleşme olgusu, Avrupa toplumlarında gelişmiş bir sanayi ile desteklenip gelişmenin ve demokratikleşmenin bir göstergesi olarak yorumlanırken, Türkiye’de köyden kente göç edenleri besleyecek bir sanayi oluşmadığından, bu hareket sadece nüfus yığılması olarak değerlendirilmektedir (Görmez, 1997: 3-12). Özellikle göçün yönü Batı’ya doğru olduğu için Batı’daki kentlerde, bahsi geçen kentleşmenin neden olduğu birtakım olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Kentlerdeki nüfus artış oranı ile kırsaldaki nüfus artış oranı karşılaştırıldığında sorunun boyutu ve ciddiyeti daha net anlaşılmaktadır. Bu dönemde kırsal kesimin nüfus artışı % 21’den % 17.4’e gerilemiş ve kentteki artış hızı % 22.5’ten % 55.7 oranına yükselmiştir (Özdemir, 2012: 5). Ülkedeki kentli nüfus miktarına bakıldığında ise, 1945 yılında kentli nüfusu üç milyon civarında iken bu rakamın 1960’a gelindiğinde yedi milyona yaklaştığı görülmektedir (Keleş, 2002: 58).

Türkiye’deki kentleşmenin sonuçlarını değerlendiren Keleş, bu sonuçları ekonomik ve toplumsal erozyon başlığı altında incelemektedir. O’na göre bu sonuçlara sebebiyet verense kentleşmenin plansız olmasıdır. Ülke nüfusunun bir bölgede yoğunlaşması, o bölgedeki iş hacmini doyma noktasına getirdiği için, bu bölgelere daha sonradan göç edenler işsiz kalmaktadır. Ayrıca diğer küçük bölgelerdeki servet birikimi büyük kentlere aktığı için, ekonomik olarak dengesizliği artırmakta, küçük bölgelerin geri kalmasına neden olmaktadır. Türkiye’nin coğrafi bölgeleri arasındaki gelir dağılımından kaynaklı gelişmişlik farkı buradan meydana gelmektedir. Toplumsal erozyon ise ekonomik yaşamdaki dengesizliğin doğrudan insan yaşamına olumsuz etki etmesinden ileri gelir. Yani büyük kentlerde artan marjinal iş alanları, kent meydanlarında işçi pazarlarının oluşması, toplu taşıma, okul, altyapı gibi hizmetlerin yetersiz kalması, kentteki yeşil alanların yok olması ve gecekondulaşma gibi olgular toplumsal erozyon olarak nitelendirilmektedir (2002: 74-75).

1950’lerde başlayan iç göç dalgası sonucunda büyük kentler metropollere dönüşmekte, metropollerde nüfus yığılması ise gecekondu mahallelerini doğurmaktadır. Bu ani nüfus geçişleri ülke genelinde sosyal yapının hızla değişmesine neden olarak, kent mekânlarını sorun mekânları haline dönüştürmektedir. Bu sorunların en başında yeni göç edenlerin kentle bütünleşme sorunu gelmektedir. Kentlere yeni gelenler yeni yaşamsal beceriler kazanırken, kentin burjuva semtlerinde Batılı değerlere özenme baş göstermektedir. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropoller her yıl küçük ve orta ölçekli bir şehir nüfusu kadar büyümekte, bu hızlı kentleşme Batı ülkelerinde bile sorun teşkil ederken, kentleşmenin sanayileşme ile

desteklenmediği Türkiye gibi coğrafyalarda ciddi sorunlar doğurmaktadır. Kente yeni göç edenler geleneksel ve yerel değerleri kendileri ile birlikte kente taşıdıklarından hem kentle kaynaşma süreçleri uzamakta hem de kentliler tarafından bu özellikleri yüzünden dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Sorunun ne kadar ciddi olduğunu ise, kentlerdeki gecekondu bölgelerinin yoğunluğu göstermekte, buna ek olarak sosyal yaşamda iki kutuplu bir düzen meydana gelmektedir. Kentlerin bu kadar nüfusu besleyecek gelişmişliğe sahip olmaması sonucunda yeni göç edenler kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmakta, bu yeni kentliler cemaat tipi örgütlenmelere katılarak kentli kimliği kazanma sürecinden uzaklaşmaktadırlar (Görmez, 1997: 16-20).

Kentleşme sonucunda ortaya çıkan problemlerin çözümüne ilişkin atılması gereken ilk adım kentleşmenin planlı bir hale getirilmesidir (Keleş, 2002: 392). Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren DP iktidarına kadar olan bölüm plansız dönem olarak nitelendirilmekle birlikte, Ankara'nın başkent yapılması, diğer Anadolu illerine fabrikaların kurulması ve ülkenin taşraları ile İstanbul ve Ankara arasında bağlantı kurulması yönündeki girişimler bir nebze de olsa durumu idare etmiştir. 1950 ve 1960 arasındaki DP döneminde ise bu sorunun giderilmesi ya da herhangi bir plana göre yapılması söz konusu değildir. Ancak her ne kadar plansız olsa da bazı kamusal yatırımlar büyük merkezlerin dışına yapılmıştır. Ne var ki DP yönetiminin liberalleşme politikaları gereğince desteklenen özel teşebbüsler, bölgeler arasındaki farkı daha da açmıştır, çünkü yatırımcı çoğunlukla hali hazırdaki büyük kentleri tercih etmektedir. Devlet yönetimi bu hızlı kentleşme olgusunun doğurduğu sorunlarla baş edebilmek için 1963 yılında ilk defa Beş Yıllık Kalkınma Plan'ı uygulayarak bu soruna bir çözüm getirmeye çalışmıştır (Keleş, 2002: 392-394).

Ayrıca kentleşme sürecinin zorunlu bir sonucu olarak yeni göç edenler için "kentlileşme" olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu terim kente göç edenlerin büyük kent kültürü edinerek yaşadıkları değişimi ifade eder (Görmez, 1997: 20). Yani kırsaldan getirdikleri değerlerin zaman içerisinde kaybolarak kente özgü değer ve kuralların öğrenildiği bir süreçtir. Kentleşme olgusunun toplumda tam olarak gerçekleşebilmesi için il olarak kentlileşmenin tamamlanması gerekmektedir. Eğer ki yeni göç edenler, kent kültürü kazanamazlarsa bu süreçten kentleşme olarak bahsetme imkânı olmaz, sadece nüfus bazında bir değişiklik olarak kalır. Yeni kentlilerin kentlileşmesi için kazanmaları gereken değerler; politik bir tutum geliştirmek, örgütlenme ve dayanışma becerisi, toplumsal cinsiyetle ilgili tutumlarda değişiklik gibi olgulardır. Ancak ne var ki Türkiye'de kentin yeni gelen nüfusu besleyememesi, alt yapı eksiklikleri ve gecekondulaşma gibi olgular yüzünden kentlileşme süreci olumsuz yönde gelişim göstermiştir.

2.3. 1960 Darbesi ve Sonrası Değişen Politikalar

1960'ların içinde tarihe geçen en büyük olay kuşkusuz ki Cumhuriyet tarihinde ilk defa yaşanan 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'dir. Darbe genel anlamıyla mevcut hükümetin askeri bir hareket ile devrilmesi ve demokrasinin asker eliyle kesintiye uğratılmasıdır. Darbenin neden 1960 yılında ve neden DP iktidarda iken gerçekleşmiş olduğu konusunun anlaşılabilmesi için DP hükümetinin icraatlarına bakmak gerekmektedir.

DP iktidarı boyunca halkla geleneksel değerler aracılığıyla bir bağ kurmuş, bu doğrultuda, ibadethane inşa etmek ve onarmak, radyolara Kur'an okuma saatleri koymak, ezanı Türkçeden Arapçaya çevirmek, imam hatip liselerinin sayısını arttırmak, laiklik gerekçesiyle örgün eğitimden kaldırılan din derslerini dördüncü sınıftan itibaren seçmeli olarak geri getirmek ve hacca gidişi kolaylaştırmak gibi birtakım uygulamalarda bulunmuş ve bu uygulamalar aracılığıyla geniş halk kitlelerinin sevgisini kazanmıştır. Menderes hükümetinin ilk olarak dini alana yönelik yapmış olduğu çokça faaliyet dikkat çekmektedir. Bu yönüyle CHP tarafından her zaman laiklik ve Atatürk devrimleri karşıtı olarak nitelendirilmiş, İnönü tarafından sıkça uyarılmıştır. Adnan Menderes ise iktidara gelmeden önce İnönü yönetiminin basına uyguladığı baskıyı sıkça dile getirerek mevcut politikaları eleştirmiştir. Ne var ki DP iktidarının on yıllık yönetimi boyunca basının üstündeki sansür ve baskı değişmek bir yana dursun, giderek daha da şiddetlenmiştir. Basına yönelik baskının bir göstergesi olarak darbe gerçekleştikten sonra, basındaki DP hükümetine yönelik eleştirilerin yoğunluğu dikkat çekmektedir (Gençalp, 2017: 332-340). Yaşanan bu olayı, gazetecilerin darbeyi gerçekleştiren askerlerden güç alarak, on yıllık süreçte kendilerine yönelik baskının son bulmasından duyulan heyecan ve mutluluk olarak da yorumlamak mümkündür. Ayrıca DP yönetimi iktidara gelmeden önce aydın kesim CHP yönetimine yönelik muhalefet sergilemekteyken, DP iktidara geldikten sonra Menderes karşıtı olmuşlardır. Bu durum ülkenin aydın kesiminin Menderes hükümetinin uyguladığı politikalardan duyduğu rahatsızlığı göstermektedir.

Dönem içinde yaşanan siyasi tartışmalara baktığımızda ise, DP yönetiminin muhalefeti bir ayaklanma başlatmak için halkı ve askeri yönetimi kışkırttığı yönündeki iddialarıyla sıkça karşılaşılmaktadır. Hatta DP yönetimi bu tarz bir hareketi en baştan önleyebilmek adına bir komisyon kurulmasını gerekli görmüştür. Ancak anayasa profesörleri ve muhalefet, bu komisyonun anayasaya aykırı olduğunu dile getirerek Menderes hükümetine ihtarlar da bulunmuşlardır. Dönemin iktidarı ise kurmuş olduğu bu komisyonu eleştiren her türlü muhalif sesi meclis çalışmalarından men etmiş; öyle ki DP'nin irtica yanlısı olduğunu iddia eden Millet Partisi hükümet tarafından kapatılmıştır (Yetenek, 2015: 47). DP'nin otoriter yönetimine karşı Ankara'da öğrenci protestoları patlak vermiş ve gösteriler İstanbul'a da sıçrayınca hükümet iki

ilde de sıkıyönetim ilan etmiştir. Ayrıca her türlü toplantı yasaklanıp Ankara'daki ve İstanbul'daki üniversiteler bir aylığına tatil edilmiş, dönemin muhalif birkaç gazetesi de kapatılmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, krizin nasıl çözülmesi gerektiğine yönelik Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup göndermiştir. Bu durum darbeye giden yolda sorunun ciddiyetini göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır. Buna ek olarak 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin bir eylem gerçekleştirmesi işlerin giderek içinden çıkılmaz bir hal aldığıının kanıtı niteliğindedir. Tüm bu gelişmeler karşısında DP yönetimi, muhalefeti ülkenin barış ortamına zarar vermekle suçlayarak birkaç mitingle güven ve güç tazelemeye çalışır. Ancak 25 Mayıs'ta Meclis'in bir aylığına tatile girmesi üzerine, muhalefet halkı bilgilendirecek tek kurum olan Meclis'in kapatılmasına sert tepki gösterir ve 27 Mayıs sabahı ordu yönetime el koyar (Atatürk Araştırma Merkezi, 2004: 575-576).

DP'ye yönelik gerçekleşen darbenin hükümet yönetimi açısından sebeplerine bakıldığında yeni kurulmuş Cumhuriyet rejiminden ve Atatürk devrimlerinden uzaklaşılması, politikaya dinin alet edilmesi gibi birtakım nedenler ilk olarak göze çarpanlardır. Ancak darbeye neden olan tek bir olay ve unsurdan bahsetmek olanaklı değildir: Bu konuda Kocabaş, 1960 Darbesine DP iktidara geldiği andan itibaren zemin hazırlandığını belirtir (2011: 522).

Genel olarak 1960'larda ülke genelinde DP'nin otoriter yönetiminden bunalmış bir muhalif kesimin varlığı göze çarpmaktadır. Böyle bir atmosferde darbenin gerçekleşmesinin ardından hemen hemen bütün askerler bu darbeye destek vermiştir. Ayrıca darbeye DP yönetiminden yana olmayan birçok akademisyen de destek vererek hukuki konularda askerlere yardımcı olmuşlardır (Yetenek, 2015: 45-53). 1961 Anayasası'nın özgürlükçü bir anayasa olmasında darbeye destek veren akademisyenlerin payı büyüktür. Ayrıca anayasanın oluşturulmasında hukuk profesörlerinden yardım alınması, askeri yöneticilerin bir süre sonra yönetimi sivil siyasetçilere bırakma fikrinde olması yaşanan olayın bir darbeden çok devrim olduğu yönündeki tartışmaların da temelini oluşturmaktadır. Yeni anayasanın kurucu meclis tarafından hazırlanmış olması ve halk oylamasıyla yürürlüğe girmesi ise Türkiye tarihinde bir ilk olmuştur.

Darbenin gerçekleşmesinin ardından Milli Birlik Komitesi'ne başkan olarak seçilen Cemal Gürsel ülkenin yeni Cumhurbaşkanı olur ve Menderes hükümeti zamanında kapatılan gazeteler ve tatil edilen üniversiteler yeniden açılır. Askerin yönetime el koymasının gerekçesi ise ülkedeki demokratik düzeni yeniden tayin etmek olarak kamuoyuna açıklanır. Ülkenin eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar vatana ihanetle suçlanarak tutuklanır. Toprak zenginlerini hedef alan, toprak vergileri kanunları düzenlenerek, toplanılan para ile eğitim reformu yapılması

planlanır. MBK ülke genelinde darbenin haklı gerekçelerini halka anlatarak güven ortamı oluşturmaya çalışır.

1961 yılında dış politikalar gereği Türkiye'nin ortak pazara girme önerisi reddedilir –ki bu dış ilişkileri olumsuz etkileyen bir sonuç yaratır. Darbenin üzerine ülkenin demokratik ortamının korunması adına, Atatürk devrimlerinin muhafaza edilmesi, 27 Mayıs Darbesi'nin siyasi çıkarlara alet edilmemesi, dinin siyasete karıştırılmaması, aşırı sağ-sol ve ırkçılığa karşı olunması gibi birtakım önlemler alınır. Dönemin sonlarına doğru DP yöneticilerinin davası sonuçlanarak, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamlarına karar verilir ve 16-17 Eylül'de infazlar gerçekleştirilir. İdamların hemen ardından Türkiye seçimlere girer, fakat hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu yakalayamaz. Ancak DP'nin mirasçısı olduklarını beyan eden partilerin toplam oyunun % 60'a yaklaşması ülke genelinde idamlara ve darbeye yönelik verilen bir cevap olarak okunabilir. Cumhurbaşkanı Gürsel en çok oyu alan partinin başkanı İsmet İnönü'ye hükümeti kurma görevi verir ve İnönü Adalet Partisi yönetimi ile anlaşarak hükümeti kurar; bu Türkiye tarihinde ilk koalisyon hükümeti olarak tarihe geçer. Bu dönemde siyasi yasaklıların yasaklarının kaldırılmaya çalışılması üzerine, ortam yeniden gerilir ve İnönü 1962'de görevinden istifa eder. Bunun üzerine Adalet Partisi dışındaki mecliste bulunan tüm grupların işbirliği ile yeni hükümet kurulur ve yine tüm partilerin katılımı ile “Komünizm ile Mücadele Komisyonu” oluşturulur. Ancak siyasi istikrar sağlanamaz; bu hükümet de kısa süre içinde dağılır. Aynı dönemde Kıbrıs sorunu alevlenmekte olduğu için ülkenin siyasi bir boşlukta olması sakıncalı görülür ve İnönü tarafından yeni bir koalisyon hükümeti kurulur (Atatürk Araştırma Merkezi, 2004: 579-584).

Dönem içerisinde kayda değer bir gelişme ise eski Kemalist çizginin dışında olmasına rağmen Türkiye İşçi Partisi'nin % 3'lük oy ile ülke siyasetinde kendine yer bulmuş olmasıdır. Partinin önemi ülke siyaseti içinde gerçek ideolojik değere dayanan tek parti olmasında da ileri gelmektedir. TİP 1960'larda Türkiye'de birçok entelektüelin desteğini almış ve Türk Solu için bir temel teşkil etmiştir (Zürcher, 2013: 358). TİP bu dönemde sendikaların işçiye ve işsize değil, zengine hizmet ettiğini ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi hususunda ise siyasi partilerin samimiyetsiz davrandığını belirterek eleştirilerini dile getirir, AP ise bu tarz isteklerin özel mülkiyet anlayışını zedeleyebileceği gerekçesiyle karşı çıkar (Atatürk Araştırma Merkezi, 2004: 584).

2.3.1. Hızlanan Kentleşme Olgusu ve Kalkınma Planları

1950’lerde görünür olmaya başlayan ve giderek hızlanan kentleşme 1960’lardan günümüze kadar yükselişini sürdürmüştür. Hatta bu dönem Cumhuriyet tarihinin en yoğun iç göç hareketinin yaşandığı dönemdir (Özdemir, 2012: 7). Ancak büyük şehirlerin coğrafi bölgelere göre dağılışı farklı olduğu için; şehirleşme hızı ve derecesi kentler arasında değişiklik göstermiştir (İlbuğa, 2017: 389). Ülkede yaşanan kentleşme olgusunun hızlanmasına neden olan faktörlere geçmeden önce köylünün içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullara bakmak gerekmektedir. Çünkü 1960’larda göçün büyük bir çoğunluğu halen kırdan-kente doğrudur. Dolayısıyla köylünün o dönemdeki yaşam koşulları göçün nedenleri hakkında daha somut veriler almamızı sağlayacaktır.

Öncelikle kırdan kente göçü etkilediği ileri sürülen kırsal kesimdeki ekonomik gelirin yaşamsal faaliyetlerin sürdürülmesi konusunda yetersiz kalması, Banker Raporu ile de kanıtlanmıştır. Bu rapordan çıkan sonuca göre, köylünün ekonomik geliri hayli zayıftır. 1945 yılında hayata geçirilmesi planlanan toprak kanunu ise ne yazık ki olumlu bir sonuç doğurmamıştır. Tarımla uğraştığı halde halen köylünün %30’unun hiç toprağı bulunmamaktadır. Yine bu dönemde köylünün geçimini sağlayan birincil faktör tarımsal üretim olması gerekirken, el tezgâhı ürünlerinin gelirinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da kırsal kesimde tarımsal faaliyetten geçimini sağlayamayan köylünün kente göç etmesini etkileyen bir unsurdur. Ayrıca köydeki eğitim imkânları ile kentteki eğitim imkânları arasında da büyük bir uçurum bulunmaktadır (Tütengil, 1983: 65-98). Her ne kadar 1940’larda Türkiye’ye özgü olarak açılan Köy Enstitüleri ile köy çocuklarının eğitime önem verildiyse de bu okulların 1954 yılında “komünist yetiştirdiği” iddiasıyla öğretmen okullarına dönüştürülmesi kırsal kesimin eğitim olanaklarını zayıflatmış gibi gözükmektedir.

Bu dönemde giderek hızlanan kentleşme ve iç göç olgusunun başlıca nedenleri ise; ilk göçlerle oluşan göçmen ağırları, kır ve kent arasındaki yukarıda saydığımız sebeplerden oluşan gelir dağılımı farklılıkları, bunun bir sonucu olarak kentlerin cazibe merkezleri haline gelmesi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi, medyanın büyük kentleri tanıtması üzerine ailelerin kendilerine ve çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlayabileceklerini düşünmeleri olarak sıralanabilir (Bostan, 2017: 6-7). Özellikle ilk iç göç hareketlerine neden olan tarımda teknolojinin gelişmesi, yine bu dönemde de göçü etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekeli, konuyla ilgili olarak 1963’ten 1970’e kadar geçen sürede ülkedeki traktör sayısının 100.000’e ulaştığını belirtir (2008: 71). Yani traktör sayısının bu denli çoğalmış olması zaten geliri az olan tarım faaliyetlerine duyulan insan gücü ihtiyacını iyice azaltmaktadır. Özdemir’e göreyse iç göçü hızlandıran faktörler; köylerdeki tarımın

piyasalaşması, tarımsal üretimin giderek metalaşması, köy topraklarının giderek belli kişilerin elinde birikmesidir (2012: 6-7). İlk maddede bahsedilen tarımın metalaşması, 1970'lerin sonlarında gelindiğinde geçimlik olarak üretilen buğday ve süt gibi temel gıdalarında dışındaki üretiminde bir durgunluk yaratır. Toprakların büyük çoğunluğunu ele geçiren toprak ağaları ise sıradan köylü ile rekabet ve çatışmaya girer. Sıradan köylülerin bu tarz toprak ağaları ile baş edememesinden dolayı göç etmekten başka çareleri bulunmamaktadır.

Bir yandan kentleşme olgusu giderek hızlanırken, diğer yandan yaşanan iç göçlerin yönünde bir değişim meydana gelmektedir. Bu döneme kadar göçün yönü hep kırdan kente doğru iken, 1965 ve 1970 arası dönemde kentten kente yapılan göçün, kırdan kente yapılan göç oranından daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Tekeli, 2008: 63). Ulaşım ve iletişim teknolojilerin gelişmesi üzerine, kırdan çıkıp daha büyük kentlere göçen insanlar, taşındıkları kentlerin kendilerini doyuramayacağını fark ettiklerinde daha büyük kentlere yönelmeye başlamışlardır. Ayrıca 1975 yılı itibariyle bu göç hareketinden farklı olarak kırdan ilçe merkezlerine yönelik bir göç dalgası da görülmektedir (Özdemir, 2012: 7). Bu da göstermektedir ki artık kentler kendileri dışında başka merkezleri de oluşturarak göç hareketinin yönünü değiştirmektedir. Ayrıca iç göç hareketinin bu kadar yoğun yaşandığı bu dönemde 1961 yılından itibaren Almanya ile Türkiye arasında işgücü sözleşmesi imzalanması üzerine Avrupa'ya işçi göçleri de başlamıştır¹¹ (Genel, 2014: 307).

1960'larda yaşanan bir başka gelişme ise Devlet Planlama Teşkilatı kurularak 1963 ve 1967 yılları arasında birincisi uygulanan planlı kalkınma politikalarıdır. Bu durum 1960 ve 1980 dönemi arasına planlı ekonomi dönemi denmesine neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeye, Türkiye'nin plansız bir şekilde aniden kentleşmeye başlaması ve bunun sonucunda sosyo-ekonomik anlamda ortaya çıkan sorunların neden olduğu düşünülmektedir. Zira ülke genelinde ilk beş yıllık dönemde endüstri faaliyetlerine ağırlık verilerek, yerli üretim özendirilmeye çalışılmıştır. 1968 ve 1972 yılları arasında AP tarafından hazırlanan ikinci kalkınma planında ise karma ekonomi modeline özen gösterilmiş, özel sektörün yetmediği yerde kamu yatırımları teşvik edilmiştir. 1973 ve 1977 arasında ise Üçüncü Kalkınma Planı uygulamaya koyulmuştur. Bu plan Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan ambargo ve petrol fiyatlarındaki ani yükselme sonucu piyasaların durgunlaşması yüzünden ihracatı olumsuz yönde etkilemekle birlikte, toplam ihracat yine de planlanın üzerinde gerçekleşir (Demirçelik, 2011: 102-107). Petrol fiyatlarının artışı ile birlikte yaşanan krizin ardından 1970'lerin ilk yıllarında % 10'a yaklaşan büyüme oranı 1979'a gelindiğinde %-

¹¹ Dış göçler ayrı bir konu olup tezin kapsamı içinde olmadığından dolayı bu konuya ayrıntılı olarak yer verilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz: Genel, G. M. (2014). "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü 'Sirkeci Garı'ndan München Hauptbahnhof'a".

0.4 oranına gerileyerek, ekonomik anlamda başlayan kriz diğer toplumsal etmenlerle birleşerek 1980 Askeri Darbesi'ne zemin hazırlamıştır (Altay, 2000: 55-56).

2.3.2. 1971 Askeri Muhtırası ve Türkiye'nin Genel Durumu

Türkiye'nin kapitalistleşme süreci temel olarak eski değerlerin ve sistemlerin yapısal dönüşümü demektir ve hiçbir toplum alışlagelmiş değerlerini bir çırpıda değiştiremez, yani değişim öncelikle toplum tarafından bir dirençle karşılaşır. Ancak Türkiye'nin Cumhuriyet'le birlikte başlattığı bu değişim süreci 1970'lere gelindiğinde büyük ölçüde başarılı olmuştur. Öncelikle tarım ve sanayiden doğan burjuva sınıfının bu dönemde giderek sanayi ağırlıklı bir burjuvaya dönüştüğü görülmektedir. Zaten en başta da hedeflenen şey bu yöndedir; ancak Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı koşullar hayli zorlu olduğu için burjuva sınıfının ülkeyi kalkındıracak yatırımlar yapacak seviyeye gelmesi uzun zaman almıştır. Bu dönemde ülkenin sosyal ve siyasal gelişmelerini daha objektif şekilde değerlendirebilmek için, ülkenin ekonomi politikalarına ve bu politikaların sonuçlarına bakılması gerekmektedir.

Öncelikle 1970'lerde burjuva sınıfı tekelleşme aşamasına gelmiş kendi sınıfı içinde bir otorite oluşturmuştur. Anadolu'daki büyüyen kentlerin burjuvazisi, dönemin büyük burjuva sınıfı ile birleşme noktasına gelmiş, emlak rantının büyümesinin önüne geçilerek sermayenin büyük sanayiye akıtılması sağlanmıştır. Sanayinin bu kadar hızlı gelişmesi üzerine bir işçi sınıfı ortaya çıkmış ve sendikalaşma başlamış, ancak sınıf bilincinin oluşması beklenen seviyenin altında kalmıştır. Artı değerın sanayileşme ile birlikte çoğalması söz konusuysa, aynı büyüme işçi maaşlarına yansımamıştır. Kentleşme ve sanayileşmenin aynı oranda büyümemesinden dolayı büyük kentlerde iş bekleyen işsiz sayısı çoğaldıkça, kapitalist sermayedarlar için ucuz işgücü stoku oluşmuştur. Köylerde yaşayan nüfusun çoğunluğu ise sanayileşme bağlamında köylerden göç etmek zorunda kalarak, aslında Cumhuriyet tarihinin en büyük sosyal dönüşümü gerçekleştirilmiştir (Gevgilili, 1972: 84-92). Ancak tüm bu gelişmelerin yanında sıradan halkın sosyo-ekonomik durumunda herhangi bir kalkınma olmadığı gibi, yaşanan krizler yüzünden geçim sıkıntısı artmış, bu ekonomik çıkmaz ise ülke içinde yaşanan çatışma ortamını körüklemiştir.

1971 Muhtırasının nedenlerinden ilki olarak 1961 Anayasası'nın kurumsallaştırılamaması gösterilmektedir. Akıncı'ya göre bu Anayasa'nın oluşturulması sırasında DP dışarıda bırakıldığı için, yeni Anayasa halkın büyük çoğunluğuna hitap etmemektedir (2014: 66). Yani siyasilerin genelinde 1961 Anayasası ve onun getirilerinden duyulan bir rahatsızlık söz konusudur. Daha açık bir şekilde ifade edersek; 1961 Anayasası'nın 1924 ve 1982 Anayasaları ile kıyaslandığında, özellikle kişisel hak ve özgürlüklere büyük alan

açtığı görülmektedir. Dolayısıyla “memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar” ağırlıklı olarak muhafazakâr-milliyetçi anlayışa sahip partilerden oluştuğu için 1961 Anayasası’nın sağlamış olduğu özgürlükçü atmosferden hoşnut olmadıkları aşîkârdır. 1961 Anayasası’ndan rahatsız olanlar tarafından kişisel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve ifade özgürlüğünü çıkarları doğrultusunda kullananların ülkedeki terör olaylarını arttırdığı ve bu durumun 1971 Muhtırasına zemin hazırladığı beyan edilmektedir. Bunun yanı sıra, Johnson Mektubu¹² ardından ülkede ABD aleyhine oluşan kamuoyu, Türkiye İşçi Partisi’nin meclise girmesi, DİSK ve diğer sol örgütlerin giderek güçlenmesi ve bu durumdan rahatsızlık duyan ordu, üniversitelerde ve sokaklarda iç savaş tanımlaması yapılabilecek derecede artan şiddet olayları gibi birçok etmenin birleşimi ülkenin siyasi olarak çıkmazda oluşunun kanıtlarıdır (Ertem, 2018: 657). Tüm olumsuz koşullar birlikte değerlendirildiğinde mevcut Demirel hükümetinin bu olumsuz atmosferi düzeltemeyecek durumda olması 12 Mart 1971’de muhtıraya sebep olmuştur.

Bu muhtıraya göre, ülkede yaşanan şiddet olaylarına, Atatürkçü bir yaklaşımla son verilecek, aksi takdirde ordu yönetime yine el koyacaktır. Bu tehdit ise ülke siyasetçileri için kabul edilemez bir durumdur; İnönü orduyu siyasete burnunu sokmaması konusunda uyarır, Demirel ise muhtırada kendisinin istifası istenmesi üzerine başbakanlık görevinden istifa eder. Sol görüşlü kişiler ise ilk başlarda bu muhtıranın 1960’lardaki gibi sağcılara yönelik bir darbe girişimi olarak yorumlamış, ancak kısa süre içinde yanıldıkları ortaya çıkmıştır; çünkü bu girişim özellikle komünizmden rahatsızlık duyan üst düzey komutanların darbe girişimidir. Bu girişim sonucunda askerler tarafından hükümetin başına CHP’nin sağ kanadına mensup Nihat Erim atanır ve ülkedeki gerilimi düşürmek adına reform programı uygulanır. Ancak bu dönemde sol ve ileri liberal kanatta bulunan herkese yönelik bir insan avı başlatılmıştır. Ülkedeki aşırı solcuların İsrail İstanbul Başkonsolosu’nu kaçırpı öldürmeleriyle, sola yönelik baskı tavan yapar. Bu dönemde sol hareketlerin bastırılması için 1959 yılında ABD yardımıyla kurulan “kontrgerilla” örgütünden yararlanılmakta ve sağcı MHP’lilere ise dokunulmadığı dikkatlerden kaçmamaktadır. 1961 Anayasası’nda yaratılan özgürlükçü ortam ise birtakım değişikliklerle ortadan kaldırılarak, kişi hak ve özgürlükleri ve basın özgürlüğü sınırlandırılır (Zürcher, 2013: 373-376).

1971 ve 1973’te Anayasa’da yapılan değişikliklerle, TRT’nin özerkliği kaldırılmış, gözaltı süresi önce 7 güne sonra 15 güne çıkartılmış, memurların sendikalara üye olmaları yasaklanmıştır. Ülke genelinde büyük çaplı bir komünist avı başlatılarak, birçok iş insanı,

¹² ABD Başkanı Johnson’ın Türkiye’nin Kıbrıs’a harekâtını önlemek amacı ile İnönü’ye kaba bir üslupla yazdığı tehdit mektubu. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.aydinlik.com.tr/johnson-mektubu-ve-bilinmeyenler-ozgurluk-meydani-haziran-2018>. (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

akademisyen, öğretmen, öğrenci, işçi, asker tutuklanarak askeri cezaevlerinde tutsak edilmiştir. Ülke genelinde öğrenci olayları artmış ve gençlik hareketlerinin liderleri olan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan için idam kararı çıkarılarak, 6 Mayıs 1972’de infazlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ülke siyasetinde önemli olan figürlerin arasında yaşanan gerilim sokaklara sıçrayarak, siyasal şiddet her geçen gün tırmanmış, hatta 1976’dan itibaren ülkede aktif bir iç savaş ortamı söz konusu olmuştur. CHP’nin 1977 seçimlerinde %44,5 oy alarak birinci parti seçilmesi bu iç savaş ortamını bitirebilecek bir gelişme olarak görüldüyse de salt çoğunluk sağlanamadığı için ülkede kurulması beklenen sosyal demokrat bir hükümet hayata geçmemiş ve ülkedeki siyasi tansiyon giderek tırmanmıştır. CHP’nin ve AP’nin bu dönemde ideolojik olarak çok farklı noktalarda bulunmaları, bir koalisyon hükümetinin kurulmasına engel olmuştur. Türkiye siyaset tarihinde büyük bir hata olarak anılan bu olay daha sonra 1980 Darbesi’ne giden yola zemin hazırlamıştır (Tunçay vd., 1989: 232-243). Ancak bütün bu olumsuzlukların en derininde yatan etmenin ekonomik olduğu gözlerden kaçmamalıdır, zira liberalleşme politikaları sonucunda Türkiye’nin ekonomisinin hemen hemen tamamı dışa bağımlı bir hale gelmiş, özellikle 1970’lerin başında ve sonunda petrol krizi yaşanması ile ülke ekonomisi felce uğramıştır.

1970’ler itibariyle ülkedeki siyasi koşullardaki karmaşa giderek içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Örneğin tarihe “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçen, 1977 yılında İstanbul’da göstericilerin üzerine “kimliği belirsiz kişiler tarafından” ateş açılması sonucunda 39 yurttaşın hayatını kaybetmesi olayıdır ki olay anının canlı görüntüleri bulunmasına karşın katliamı gerçekleştirenler yakalanamamıştır. Ardından sırasıyla 1978 yılında Maraş, 1980 yılında Çorum gibi illerde insanların evlerinde, mahallerinde güven içinde yaşam olanakları sorunlu bir hal almış, siyasi olarak ülke yavaş yavaş kaos ortamına sürüklenmiştir. Ülkedeki şiddet olayları sonucunda gerçekleşen ölümlere 1980 itibariyle MHP Genel Başkan Yardımcısı, ülkenin eski başbakanlarından Nihat Erim, DİSK eski genel başkanı gibi siyasi isimler de eklenmiştir (Zürcher, 2013: 380-381). Bu siyasi kaos ve ekonomik olarak ülkenin içinde bulunduğu zorlu süreç ortamında insanların yaşam güvencelerinin olmaması Türkiye’nin siyasi olarak içine gireceği Askeri sürecin de ön koşulunu oluşturmuştur.

Dolayısıyla 12 Mart 1971 Muhtırasının sonucu olarak sistemin restore edilmesi ve devlet iktidarının gücünün artırılması, ordunun ayrıcalıklarının ve özerk durumunun geliştirilmiş olması sayılabilir. Bunun yanında ordunun elde ettiği kazanımlar arasında askeri yargının genişletilmiş olması dikkat çekmektedir. (Akıncı, 2014: 67).

1980 Darbesi'nin hemen öncesinde 24 Ocak Kararları¹³ olarak bilinen kararların ise ancak muhalefetsiz bir ortamda yürürlüğe girebileceği Dünya Bankası ve IMF tarafından da bilinmektedir. Nitekim ekonomik istikrar paketi Turgut Özal öncülüğünde hazırlanmış, darbeden sonra da bu politikanın uygulanabilmesi için Özal görevlendirilmiştir. 1982 Anayasası'ndan sonra geliştirilen bu istikrar paketi projesi tamamlanmış olacaktır (Tunçay vd., 1989: 246-47). Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren çok partili sürece geçiş, yeni ekonomik ve siyasi koşullar yanında kırsal alandan kentlere yoğun göçün yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem yeni yoğun göç sürecine hazır olunamaması, devletin kente göç edenlere barınma ve iş olanakları sağlayamaması sonucunda, göç edenlerin kent çeperlerindeki boş arazilere kendi olanaklarıyla alt yapıdan yoksun evler inşa etmeleri ile gecekondu bölgelerinin oluşması eski kent sakinleri ve göç edenlerin mekânsal olarak da ayrışmalarının bir örneğini oluşturur.

2.3.3. Çarpık Kentleşme Olarak Gecekondu Mahalleleri

Bir Cumhuriyet politikası olarak liberalleşme süreçlerinin başlamasıyla birlikte kentleşme olgusu da gelişmeye başlamış ve 1950'lere gelindiğinde giderek hız kazanmıştır. Bahsi geçen bu hızlı ve plansız kentleşme olgusu sonucunda birincil olarak kırsal bölgelerden yeni yaşam ve iş umutlarıyla göç edip kentlerde yoğunlaşan nüfusun barınma sorunu ortaya çıkmaktadır. Göçlerle kentlere akın eden nüfusun burada karşılaştıkları barınma sorununa pratik bir çözüm olarak “gecekondu” adı verilen yapılar inşa ettikleri görülmektedir. Yani plansız ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen ve giderek hızlanan iç göç ve dolayısıyla kentleşme olgusu, insanların barınma sorununu gündeme getirmekte, bu sorun devlet mekanizması tarafından çözülemediği için insanlar bu kontrolsüzlükten faydalanarak kendilerine barınma ihtiyaçlarını karşılayacak kadar küçük yapılar inşa etmektedir. Yaşanan bu kaçak konutlaşma sonucunda bölgede gecekondu evlerinin yoğunlaşması ve gelen göçlerle beslenmesi üzerine gecekondu mahalleri oluşmaktadır. Dolayısıyla “gecekondu” olarak isimlendirilen bu konut tipi kentleşme sürecinin bir sonucu, barınma sorununa pratik bir çözümüdür.

Etimolojik olarak gecekondu resmi kaynaklar tarafından, kişilerin kendine ait olmayan topraklar üzerinde, izinsiz ve bir çırpıda yapılmış, sağlık kurallarına aykırı yapı olarak tanımlanmakta ve konuşma dilimize 1940'lardan sonra girmektedir (Keleş, 2012: 555-556). Gecekondu kelimesinin farklı birkaç tanımı daha olmakla birlikte, tamamının ortak olarak vurguladığı temel nokta; bu yapıların izinsiz olarak yapılmış olması, dolayısıyla kaçak ve

¹³ ABD ve İngiltere'nin uyguladığı serbest piyasa ekonomisi bağlamında Türkiye'nin de kapitalist sisteme uyumunu sağlayan kararlar. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari-h244303.html> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

yasadışı olduğudur. Yani kişi kendine ait bir toprak parçası üzerinde bir yapı inşa etse bile izinsiz olduğu takdirde kaçak yapılaşma olarak değerlendirilecektir.

Dünya’da ve ülkemizde gecekondulaşma süreçleri değerlendirildiğinde, bu sorunun yalnızca Türkiye’ye özgü bir sorun olmadığı söylenebilir. Çünkü sanayileşmeyle birlikte başlayan ve hızlanan kentleşme olgusu iç göçü ve barınma sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Ancak Türkiye’nin kentleşme süreçlerinde detaylı bir şekilde görüldüğü üzere, kentleşme hızı ile sanayileşmenin paralel gitmediği ülkelerde, kentleşme şehirlerde büyük bir nüfus yığılmasına dönüşmektedir. Göçün hızlanarak devam etmesi sonucunda doyma noktasını aşan şehirler yeni gelenlere geçim imkânı sağlayamadığı için, göçle gelenler kendi başlarının çaresine bakmak için birtakım yöntemler geliştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bir diğer ifade ile insanlar kendi barınma sorunlarına da kendileri bir çözüm üretmektedirler. Türkiye’de yaşanan bu süreç, Avrupa devletlerinin kentleşme ve konut politikaları konusunda karşılaştırıldığında, İngiltere’nin ilk defa 1851’de, İsveç’in 1917’de konut sorunlarıyla ilgili yasa çıkarıp uygulamaya geçirdikleri görülürken, Türkiye’ninse 1953 yılına kadar bu konuyla ilgili herhangi bir politika üretmediği görülmektedir (Çakır, 2007: 27). Bahsi geçen ülkelerin günümüzde barınma konusunda arz ve talebinde bir denge sağlanmış, konut politikalarında bir düzen kurulmuştur. Türkiye ise liberal paradigmanın özgürlükçü atmosferinden etkilendiğinden olsa gerek, konut sorunu pek ciddiye alınmamış, çarpık kentleşmeye ve gecekondulaşmaya Smith’in “bırakınız yapsınlar” söyleminde olduğu gibi göz yumulmuştur. Yani şehrin dış çeperlerinde oluşan gecekondu mahallelerinin ilk elden önlenebilmesi için, öncelikle uzun vadeli şehir planlamalarının yapılmış olması gerekmektedir.

Türkiye’de gecekondulaşmanın ne zaman başladığıyla ilgili herhangi net bir veriye ulaşılamazken, 1940’ların sonlarına doğru İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde başladığı düşünülmekte, hatta 1949 yılında sadece İstanbul’da gecekondu sayısının 5000’i bulunduğu söylenmektedir (Arlı, 2005: 295). Keleş ise Türkiye’deki gecekondulaşma sürecinin tarihsel olarak boyutlarını şu rakamlarla göstermektedir: 1953’te gecekondulaşmayla ilgili ilk yasa çıktığında ülkedeki gecekondu sayısı 80.000’e ulaşmış, bu sayı 1983 yılında 1,5 milyona, 21. yüzyılın ilk yıllarında ise 2.200.000 civarına yükselmiştir (2012: 556-557). Bu yapıların yasak olmasına rağmen sayılarının her geçen gün artmış olması ise, bu bölgelerin siyasi partiler için büyük oy depoları olarak görülmesinden kaynaklanıyor olabilir. Çakır konuyla ilgili olarak 1983 yılında gecekondu için bir af çıkartılarak bu bölgelerin meşrulaştırıldığını ifade ederek, bu tarihten sonrası için gecekondu yapımının yasaklanmış olduğunu belirtir (2011: 217).

Bu yapıların yoğunluklu olarak bulunduğu bölgeler ise büyük kentlerin dış bölgelerinde yer alan sanayi tesislerinin etrafları ya da kentin güvenlik güçlerine en uzak dış çeperleridir.

Dolayısıyla bu bölgelerin varlığı bir kentin gelişmişliğiyle doğru orantılı konumdadır; çünkü sanayileşmenin yoğunlaştığı bölgelerde gözlenmektedir, ama aynı zamanda da aşırı göç sonucunda işsizliğin yoğunlaştığı bölgelerdir. Çoğunlukla kırsal kesimden kente göç eden köy kökenli insanların yaşadığı bölgeler olması sebebiyle, gecekondu mahalleleri kentleşme süreci içerisinde kültürel olarak çok farklı bir yapı meydana getirmektedir.

Gecekondu mahallelerinin oluşum sürecinin ana nedeninin plansız kentleşme ve yoğun iç göçler olması gibi, gecekondu mahallerinin oluşmasının da kent kültürü açısından birçok sonucu bulunmaktadır. Bu sonuçlar, ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir. Öncelikle ekonomik sonuçlarının en büyük göstergesi, işsizliktir. Şehrin iş hacminin doymuş olmasından dolayı yeni göç eden nüfusun istihdam edilebileceği alanlar çok dardır. Bu yüzden barınma sorunlarını kendi yöntemleriyle çözen gecekondu insanları, işsizlik sorunlarını da kendi yöntemleriyle çözmeye çalışmakta; bu doğrultuda işportacılık, ayakkabı boyacılığı, inşaat işçiliği, küçük el zanaatlarından oluşan çeşitli meslek kolları ortaya çıkmaktadır. Sosyo-kültürel sonuçları ise, insan yaşamını uzun vadede etkileyen kültürel değerler üzerinden gözlemlenebilmektedir. Kente yeni göç edenler beraberlerinde taşra kültürünü de getirmekte, kentin dış çeperlerinde yer alan mahallerinde bu geleneksel değerlerini muhafaza etmeye çalışmakta, bir süre sonra ise kentli değerleri benimsediklerinden dolayı kırsal değerler önemini yitirmektedir (Demirci, 2013: 41). Ancak bahsi geçen olgular kültürel değerler üzerinde gözlemlenen değişiklikler olduğu için büyük genellemelerde bulunmak bilginin doğruluğu açısından sakıncalı olacaktır. Yani kentin dış çeperlerinde oluşan bu mahallelerde insanların kendi geleneksel değerlerini muhafaza etmelerinin gayet normal bir durum olması gibi, bir süre sonra bazılarının geleneksel değerlerini bırakarak kentli değerler edinmeleri de aynı oranda doğaldır. Bu tarz mahalleler için söylenebilecek doğruluk payı en yüksek sonuç; bu mahallelerin çok kültürlü bir yapı barındırmasıdır. Bölge insanların ülkenin çok farklı kırsal bölgelerinden gelerek buralarda toplanması sonucunda ortaya çeşitli geleneksel değerlerin bir karışımı çıkmaktadır. Ancak gecekondu mahallelerinde işsizliğin ve ekonomik sıkıntıların yoğun olması, eğitim seviyesinin kent merkezine kıyasla daha düşük olmasından dolayı bu bölgeler suçla özdeşleştirilmekte ve kentsel dönüşüm projelerine bu ithamla geçerlilik kazandırılmaya çalışılmaktadır.

2.4. 1980 Darbesi ve Türkiye’de Neo-Liberal Politikalar

Türkiye’de 1960 yılında yaşanan askeri darbe ve ardından yürürlüğe koyulan 1961 Anayasa’sı ile İkinci Cumhuriyet dönemi başlamış, kişi hak ve özgürlükleri konusunda ise bir hayli ilerleme kaydedilmiştir. Ancak bu tarihten itibaren ülkedeki siyasal faaliyetler artmış,

özellikle üniversite gençleri ve aydınlar tarafından sol görüş büyük kitlelere yayılmıştır. Aynı dönem içerisinde sol hareketlere rakip olarak milliyetçi cephenin de güçlenmesiyle siyasal çatışma ortamı oluşmuştur. Özellikle sol hareketlerin güçlenmesinden rahatsızlık duyan bir grup askerin 1971’de yayınladıkları muhtıra ile ülkede sol hareketlerin gelişmesi engellenmeye çalışılmış, ancak 1980’lere gelinene kadar siyasal şiddet gerileyeceği yerde giderek tırmanmıştır. Daha önceki bölümlerde detaylıca işlendiği gibi tüm bu olumsuz gelişmeler ve ekonominin de giderek çıkmaza girmesi ile 1980 Darbesi’ne zemin hazırlamıştır.

Bahsi geçen tarihler arasında ülkedeki iç göç olgusunun da giderek ivme kazandığı bilinmektedir. Oran olarak ifade edecek olursak; 1970 ve 1980 arası dönemde köylü nüfusu %61,55’ten %56.09’a gerilerken, şehirdeki nüfus ise %38,45’ten %43,91’e yükselmiştir. Verilerden anlaşılabacağı üzere Türkiye’de içgöç son hızıyla devam etmekte, aşırı kentleşme oranı sonucundaysa gecekondulu mahalleleri oluşmaya başlamaktadır. Ülkedeki bu değişimin 80 Darbesi öncesine denk gelmesi, gecekondulu sakinlerinin birtakım ideolojilerin kolayca etkisi altına girerek ülkedeki siyasal şiddetin yükselmesinde etkili olduklarına yönelik iddiaların öne sürülmesine zemin oluşturmaktadır (Dursun, 2008: 423). Bu bölgeler darbenin yaşandığı güne kadar terör olaylarıyla gündeme gelir olmuştur.

Ülkede artan siyasal şiddet hiçbir hükümet tarafından önlenemediği gibi, siyasilerin de kendi aralarında fikir ayrılıkları olmasından dolayı barış ortamı sağlanamamaktadır. Dönem içerisinde giderek radikalleşen sol ve sağ örgütler ülke genelinde çeşitli cinayetler işleyerek, halkın güven ortamını sarsmaktadır. Örneğin darbeden bir gün önce İstanbul’da 23 ayrı yerde bombalı eylem düzenlenmiştir. Darbenin gerçekleşmesine; 5 Eylül 1980’de İsrail devletinin Kudüs topraklarını ebedi başkentleri ilan etmesi sonucunda, dönemin Dışişleri Bakanı olan Hayrettin Erkmen’in gensoru önergesiyle bakanlıktan alınması ve 6 Eylül’de Konya’da gerçekleşen bir mitingde rejim aleyhine açılan pankartlar ve “öfkeli kalabalığın” İstiklal Marşı’na saygısızlıkta bulunmasının büyük etkisi olduğu iddia edilmektedir (Akıncı, 2013: 43-44).

Türkiye’de siyasal ve ekonomik kaos sürecinin ardından Ordu’nun 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyması ile birlikte Türkiye’de uzun yıllar devam edecek farklı bir siyasi ve kültürel sürecin de kapısı aralanmıştır. Askeri yönetim adına konuşan Kenan Evren, darbenin gerekçelerini; iç ve dış düşmanların devlete saldırması, Atatürkçü düşüncenin yerine ‘sapık’ fikirlerin türemiş olması, devlet aygıtının işlemez olduğu şeklinde sıralamıştır (Çokbilir, 2018: 30). Askeri darbe gerçekleşikten hemen sonra mevcut kabinenin görevine son verilmiş, parlamento dağıtılmış, meclis üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, yurtdışına çıkışlar yasaklanmış, mevcut siyasiler tutuklanmış ve ülke genelinde olağanüstü hâl ilan edilmiştir.

1961 Anayasası ile yapılan düzenlemelerin kaldırılması ve 1 Mayıs İşçi ve Emekçi Bayramı ile 1960 Darbesi'nin yıldönümü olan 27 Mayıs'ın tatil olma durumlarına son verilmesi ise darbenin ideolojik yönüne işaret etmektedir (Zürcher, 2013: 401-402). Ayrıca üniversiteler Yüksek Öğretim Kurumu'na bağlanarak özerk yapılarına son verilmiş, YÖK kanununa "usulüne uygun olarak" görevden alma adı altında bir madde eklenerek, ülkenin birçok akademisyeni ihraç edilmiş; emekçi örgütlenmeleri engellenerek tarikat ve cemaat örgütlenmelerinin ise önü açılmıştır (Çokbilir, 2018: 33).

Darbe sonrası ülke atmosferinde siyasal konuların tartışılması ve siyasilerin darbe üzerine konuşmaları yasaklanmıştır. Darbenin hazırlık aşaması bir yıl öncesine dayandığı için darbeci askerlerin ellerinde büyük bir şüpheli listesi bulunmaktadır. Bu doğrultuda darbe süreci boyunca 122.600 kişi tutuklanmış, tutuklamalar özellikle sol görüşe meyilli olan hemen hemen herkesi kapsamıştır. Ancak önceki darbe ve muhtıradan farklı olarak bu süreçte aşırı sağcı ve hatta İslamcıların bile tutuklanması söz konusu olmuştur. Darbenin ardından vakit kaybedilmeden yeni bir anayasa çalışmaları başlamış, bu anayasada 1961 Anayasası tersine çevrilmiş; bu doğrultuda bütün güç yürütmede toplanmış, basın, ifade ve sendika özgürlükleri kısıtlanmıştır. 1982 Anayasası hazırlandığındaysa halk oylamasına sunulurken % 91,4 oranında evet oyuyla kabul edilmiş, bu kabul ile birlikte anayasa maddesinde yer alması üzerine darbenin lideri Kenan Evren yedi yıl için Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Evren'in başta olduğu dönem boyunca sıradan halkın siyasetle ilgilenmesi engellenmeye çalışılmış ve darbenin hemen ardından, 24 Ocak Kararlarını alan Turgut Özal'ın partisi ANAP, Milliyetçi Hareket, Adalet ve Milli Selamet Partilerinin desteğini alarak darbeden en karlı çıkan parti olmuştur. Ayrıca Nakşibendi tarikatı ve Türkiye'nin liberalleşmesinden hayli memnun olan büyük sermaye sahiplerinin de Özal'ı desteklediği bilinmektedir. Bundan sonra izlenen politikalarda ise, Özal'ın dönemin ABD ve İngiltere liderleri Reagan ve Thatcher'a hayranlık duymasından dolayı, sınırsız rekabet ve kapitalizm vurgusu yapılmıştır. Bu gelişmenin doğrudan bir sonucu olarak tıpkı ABD ve İngiltere'de görüldüğü üzere, büyük yolsuzluklara kapı açılmış, aynı dönemde Özal'ın oğullarından birisinin büyük bir devlet ihalesi almasıyla büyük paralar kazanması muhalif kesim tarafından eleştirilen bir konu olmuştur (Zürcher, 2013: 403-413).

Ardında büyük bir yıkım, acı ve işkenceler bırakan, (Akıncı, 2013: 42) 1980 darbesinin hayata geçirilmesi yönünde dış güçlerin de büyük bir desteği olduğuna yönelik birtakım iddialar bulunmaktadır. Darbeden sonra Türkiye'nin dünyanın ileri gelen büyük kapitalist devletleriyle ilişkilerinin düzelmesi, Batı tarafından teşvik edilen politikaların uygulamaya koyulması bu iddiaların doğruluk payını yükseltmektedir. Ayrıca ülkede yaşanan terör olayları sonucunda halkta, yaşanan her türlü olumsuzluk karşısında ordudan yardım bekleme gibi bir anlayışın

oluşması da söz konusudur. Bu durum ülkedeki çok partili yaşamın, rejimin ve demokratik olgunluğun henüz yeşermemiş olduğu göstermektedir. Üstelik darbenin bir yıl öncesinden planlandığı ve darbe gününe kadar ülkedeki terör olayları son raddesine varmışken, ordunun darbesi sonrasında bütün terör olaylarının birden son bulması ise, yukarıdaki iddiaları da göz önünde bulundurarak, darbe ortamına zemin hazırlandığını düşündürmektedir.

Yaşanan darbeden sonra Türkiye’de 1982 Anayasa’sı bağlamında Üçüncü Cumhuriyet kurulmuş, bu yeni sistemde ise ekonomiyi belirleyen en büyük faktör neo-liberal politikalar olmuştur. 24 Ocak Kararları Türkiye’de uygulamaya koyulan neo-liberal politikaların mihenk taşını oluşturmaktadır. Bu kararlar doğrultusunda devletin ekonomideki etkinlik alanı daraltılarak serbest piyasa ekonomisi desteklenmiş, “ithal ikame” anlayışı terk edilerek dış pazarlara açık bir ekonomi anlayışı hâkim olmuş, uygulanmakta olan devletçilik politikaları terk edilerek, özel sektörün ve girişimciliğin önü açılmıştır (Aydilek ve Kazkondu, 2016: 176-177). Bu kararların meclisten muhalefet ortamı oluşturmada geçebilmesi için darbe ortamı bulunmaz bir fırsat sunmuştur.

Alınan bu kararlar ülkede iki farklı şekilde yorumlanmaktadır: İlki, ülkenin dünyaya açılarak çağı yakalaması konusunda büyük bir fırsat bulması, ikincisiyse ülkeyi yabancı sermayeye açarak, ülkenin kalkınması konusunda ulusal hedeflerden uzaklaşıldığı yönündeki görüşlerdir (Öztürk vd., 2008: 15-16). Ülkedeki bu değişim hareketinin yaşanması ise şüphesiz ki bir anda ortaya çıkan bir durum değildir. Teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak dünyadaki küreselleşme hareketi, Sovyetler bloğunun güç kaybederek ABD’nin küresel pazarda tekelleşmesi ve bu pazara Orta Doğu’da coğrafi olarak önemli bir konumda bulunan Türkiye’yi bir müttefiki olarak dâhil etmek istemesi gibi olgular süreci etkileyen ve hızlandıran faktörler olmuştur.

Yaşanan darbenin insan yaşamında ve kültürel anlamda ne gibi sonuçlar doğurduğunu ise İlbuğa şu şekilde açıklamaktadır: İnsanların evlerinin basılması ve kitapların suç unsuru olarak değerlendirilmesi dönemin bireylerinin içe kapanmasına yol açmış, yeni eğitim sistemi aracılığıyla, bireyci, rekabetçi tüketim kültürüne odaklı, eleştirmekten uzak, apolitik bir kuşak yaratılmıştır (2013b: 43). Tabii yaşananlar sadece bu kadarla sınırlı kalmamaktadır, çünkü temelde darbe yönetimi bir süre sonra ortadan kalkmasına rağmen, ardında bıraktığı miras ve hasar hayli büyük olmuştur. Çokbilir bu dönemi, Türkiye’nin yenedünya düzenine ayak uydurması için ortam hazırlanan bir süreç olarak değerlendirmekte ve darbe sonrasında aydınların toplumdan sürülerek, fırsatçılığın ve bireyselliğin ön plana çıktığını belirtmektedir (2018: 34).

1980 Darbesi ile başlayan bu neo-liberal dönüşüm uzun yıllara yayılarak günümüze kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır. Günümüze gelene kadar birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir; örneğin 1999 sonrasında devlet eliyle özelleştirme hamlelerinin yapılması buna en büyük örnektir ve buna ek olarak devletçi ekonomi anlayışının kaldırılması ile devletin denetim boşluğunu doldurmak adına birçok üst kurul oluşturulmaktadır. Ayrıca günümüze uzanan bu zincirin halkalarına son olarak eklenense Adalet ve Kalkınma Partisi olmuştur. AK Parti dönemindeki “ılımlı İslam” politikası gereğince; ülkedeki İslamcı kurum ve kuruluşlar artış göstermiş ve bu dönüşüm sürecinde İslamcı burjuvazinin daha ılımlı bir politika yürüten AK Parti hükümetini benimsemesi sağlanmıştır (Aydilek ve Kazkodu, 2016: 182).

2.4.1. 2000’li Yıllar ve Sonrası Türkiye’inde Kentsel Dönüşüm

Türkiye’de aşırı kentleşme sonucunda büyük kentlerin dış çeperlerindeki gecekondu mahalleleri, plansız yapılaşma ve plansız kentleşme sonucunda meydana gelmiş ve bir süre sonra kontrol edilemez bir genişleme yaşamıştır. Kentsel dönüşüm kavramı Türkiye’de temelde bu yapıların dönüştürülmesi sebebiyle özellikle 2000’li yıllardan itibaren sıkça gündeme gelmiş ve çıkartılan birçok yasa ile ülke çapında yaygınlık kazanmıştır. Bu doğrultuda kentsel dönüşüm kavramı, kentin bölümlerinin kendi içinde değişime uğraması sonucunda ortaya çıkan problemlerin, devlet nezdinde ekonomik, çevresel ve sosyal olarak kalıcı bir çözüme kavuşturulması süreci ve eylemi anlamına gelmektedir (Demirci, 2013: 59). Bu problemin dünyada ortaya çıkış süreci ülkemizdeki gibi sanayileşme ile olmuş, ancak Avrupa’da bu süreç daha erken yaşandığı için Türkiye’ye oranla çok daha erken çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Kentsel sorunlar olarak sınıflandırılan bu kategorideki kentsel dönüşüm olgusunun dünyada ortaya çıkışı, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olmasından sonrasına tekabül etmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin başlaması ve hız kazanması ise Sanayi Devrimi ile ortaya çıktığı için, bu dönemde sanayileşen ülkelerde kırsaldan büyük kentlere doğru yoğun göç hareketleri yaşanmıştır. Dolayısıyla kurulan sanayi tesisleri etrafında göçmenlerin oluşturduğu plansız yapılar ortaya çıkarak, dönemin sosyo-ekonomik koşulları da göz önünde bulundurulduğunda oluşan sağlıklı yaşam koşullarından kaynaklı salgın hastalıklar baş göstermiştir. Böyle bir atmosferde üretimin devamlılığını sağlamak adına işverenler işçiler için toplu konutlar yaptırmış, ancak yaşanan sorunla bireysel anlamda baş edilemeyeceği anlaşıldıktan sonra, devlet olumsuz sağlık koşulları gerekçesiyle bu bölgelerde günümüzde kentsel dönüşüm denilen iyileştirme projelerini hayata geçirmeye başlamıştır (Polat, 2015: 186-188). Yani sanayileşme süreciyle başlayan aşırı kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan

yaşam bölgelerinin plansızlığından ve düzensizliğinden kaynaklanan sorunların giderilmesi amacıyla, bu bölgelerin iyileştirilmesi hedeflenmiş ve böylece kentsel dönüşüm kavramı sanayileşmiş devletlerin gündemine girmiştir.

Türkiye’de ise kentlerle ilgili ilk düzenleme 1848 yılındaki Ebniye Nizamnamesi adı altında Osmanlı’da ortaya çıkmış, daha sonra 1925 yılında Cumhuriyet döneminde kentsel planlamayla ilişkili bir yasa yer almıştır (Derindere, 2014: 72). Ancak bu dönem içinde ülkede sanayileşme ve kentleşme hızı henüz istenilen düzeyde olmadığı için kaçak yapılaşma hissedilir düzeyde değildir, ayrıca bu dönemde Ankara’nın başkent ilan edilmesi sebebiyle genel anlamda kent planlaması Ankara özelinde gerçekleştirilmektedir ki burada da sadece yol ve bina yapımıyla sınırlı kalmaktadır. 1960’lara gelindiğindeyse ülkedeki kentleşme oranı gözle görülür bir ivme kazandığı için birtakım planlamalar devletin gündemine girer, ancak bu dönemdeki kentleşmeye yeni sanayileşmekte ve liberalleşmekte olan devletin ihtiyacı vardır. Yani köyden kente göçün sürmesine ve kentin dokusunu bozan kenar mahallelerin gecekondulaşmasına bir nevi göz yumulur. Ayrıca bu mahalleler nüfus olarak giderek kalabalıklaştığı için siyasilerin oy kaygıları nedeniyle, gecekondulara birtakım aflar çıkartılır (Çaptuğ, 2016: 48). 1970’lere gelindiğindeyse devletin uygulamış olduğu politikalar, gecekondulu mahallerinin sayısında büyük bir artışa neden olur.

1980’li yıllarda ise ülkede yaşanan ideolojik dönüşüm, yani uygulamaya koyulan neo-liberal politikalar gereği kentsel dönüşüm kavramı önem kazanmaya başlar. Devletin kentsel dönüşüm konusunda belediyelere yetki veren yasa tasarısını çıkarması ile büyük kentlerde belediyeler ve özel girişimciler yüksek rant sağlanabilecek bölgelerde planlı imar ve kentsel dönüşüm süreçlerini başlatmaktadır. Bu projeler kapsamında kentin tarihi dokusu, harabe alanları ve gecekondulu mahallelerinin dönüştürülmesi söz konusu olmuştur. Ağırlıklı olarak gecekondulu bölgelerinin yıkılarak lüks konutlara dönüştürülmesi büyük sermayedarları da bu projeler etrafında toplamıştır. Ancak 1990’larda belediyelere ayrılan kaynakların daraltılması ve mülkiyet sorunları nedeniyle eldeki imkânların kısıtlanması sonucunda kentsel dönüşümde istenilen oranda bir başarı elde edilememiştir (Demirci, 2013: 61-62).

1980’de uygulamaya koyulan neo-liberal politikaların bir devamı olarak, 2000 yılında bu ideoloji giderek güç kazanmış, kentlerin küresel ölçekte markalaşma süreci başlarken, bu süreç kentlerin bir bütün olarak metalaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bahsi geçen bütüncül dönüşüm projeleri kapsamında kentsel dönüşüm planlı hale getirilerek ilk yasal planlı dönüşüm 2004 yılında Ankara özelinde kanunlaşmıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından ise kentlerin çeperlerinde bulunan gecekondulu mahalleleri boşaltılarak kentsel dönüşüm projeleri ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Bu gelişmelere ek olarak 1999 ve 2011 yılında yaşanan

depremler sonucunda ÷lkedeki yapıların dayanıksızlığı konusu gündeme gelmiş ve böylece kentsel dönüşüm projeleri sadece kentlerle sınırlı olmaktan çıkmıştır. Yani dayanıksız yapıların ÷lke genelinde dönüştür÷lmesi tarzında bir yenileşme hareketi de başlamıştır (Polat, 2015: 192-193).

Kentsel dönüşüm projelerinin asıl hedefini ise gecekondü bölgelerinin dönüştür÷lmesi oluşturmaktadır. Ayrıca bahsi geçen bölgelerin yüksek rant oranına sahip olması inşaat sektörü sermayedarların iştahını kabartmakta ve bu sayede ÷lkedeki inşaat sektörünün diri tutulması sağlanmaktadır. Kentsel dönüşümün diğere nedenleri arasındaysa, hızla artan kent nüfusu, değışen ekonomi politikaları ve küreselleşen dünya gereğı kentlerin ekonomik faaliyetlerinde yaşanan değışim, insanların tüketim alışkanlıklarındaki farklılaşma, şahsi araçların yaygınlaşması sonucunda ortaya çıkan yeni yol ve altyapı ihtiyaçları gibi olgular yer almaktadır (Tekeli, 2011: 272). Aksoy ve Kocataş'a göreysa, kentsel dönüşüm projelerine yönelik halktan gelebilecek tepkileri önlemek adına, bu bölgelerin suç ile ilişkisi vurgulanmakta ve artan suç oranları yıkımlara gerekçe gösterilmektedir (2017: 276). Yani bu bölgelerin suç yuvası olduğı ima edilerek toplumda bir algı oluşturulmakta ve bu sayede gecekondü bölgelerinden yüksek kar elde edebilmenin önündeki engeller ilk elden kaldırılmak istenmektedir. Ancak bölge insanların kentin başka yerlerine yerleştirilmesi sonucunda ortaya çıkabilecek başka sorunlar ise göz ardı edilmektedir. Demirci'ye göreysa bu tarz dönüşüm projelerinin ÷lke genelinde başarıya ulaşamamasının asıl nedeni egemen ideolojinin bir getirisi olan mülkiyet sorunudur (2013: 63). Yani kentsel dönüşüm adı altında yapılan uygulamalardan önce mülkiyet sorununa bir çözüm getirilmeli, eğer kent nüfusu yeni göçleri beslemeyecek durumdaysa göçün nedenleri tespit edilerek kırsal alandaki ekonomik faaliyetler iyileştirilmelidir.

Bu projelerle birlikte gündeme gelen bir diğere olgu ise, toplumun genelinin barınma sorununu çözme iddiasında bulunan TOKİ'nin üst sınıfa mensup gruplar için projeler üretmesi ve devlet mülkiyeti altında bulunan toprak parçalarının bir süre sonra toplumdaki ayrıcalıklı kişilerin eline geçmesi sorunudur -ki yaşanan bu gelişmeler TOKİ'nin ilk iddiasından bir hayli uzaklaştığını ve kamu yararını gözetmediğini göstermektedir (Turan, 2008: 248).

2.4.2. Ulus-Ötesi Sermaye ve Günümüzde Mülkiyetin Yeni Boyutları

2000'li yıllar ile birlikte Türkiye, 1980 askeri darbesinin etkisiyle hem siyasi hem de ekonomik anlamda yepyeni bir sürece girmiştir. Bu dönemde liberalizmin dünya genelinde yeniden yükselişge geçmesi, Batılı ekonomik ve politik değereerin yaygınlaşması; ulusallık gibi yerel değereeri anlam yitimine uğratarak küresel ve ulus-ötesi bir anlayışı yaygınlaştırmıştır (Şen, 2018: 2). Bir diğere ifade ile dünya üzerinde ekonomik olarak güçlü olan devletler;

ekonomik, politik ve kültürel değerlerinin tüm dünya genelinde benimsenmesini sağlamıştır. Bu anlamda Dağtaş ve Yıldırım ekonomik küreselleşme sürecinin; ilk olarak ticari sermayenin uluslararası hale gelmesi, ikinci olarak aşırı sermaye birikimine sahip ülkelerin yeni kar ortamları araması, son olarak da teknolojinin ve ulaşım maliyetlerinin azalması ile birlikte üretimin uluslararası bir boyuta ulaşması olarak üç aşamada gerçekleştiğini belirtirler (2018: 96-97).

Sermayenin ve üretimin ulus-ötesi bir boyut kazanması ile birlikte insan nüfusu da üretim araçlarının yoğunluk gösterdiği bölgelerde artış göstermiştir. Bu durum hem iç göç hem de dış göç olgularını artıran bir unsur olmuştur. Özellikle alt ekonomik sınıftan insanlar kendi ülkelerinde sermaye birikiminin görece daha fazla olduğu bölgelere göç etmiştir. Bir diğer göç olgusu ise ekonominin ve üretimin küreselleşmesinin bir sonucu olarak diğer ülkelere yapılan dış göçlerdir. Yani ekonominin ulus-ötesi bir boyut kazanmasıyla birlikte ulus-ötesi göç gibi bir olgu da ortaya çıkmıştır. İlbuğa ise bu durumu sermayenin yersiz-yurtsuzlaşması sonucunda az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yaşanan bir insan hareketi olarak yorumlamaktadır (2010a: 167-168). Dolayısıyla ekonomik anlamda yaşanan bütün bu gelişmeler, insanların yaşam biçimlerini doğrudan değiştirmektedir. Sermayenin merkezi haline gelen bölgeler aynı zamanda yeni iş sahaları da yarattığı için bu alanlarda işgücüne duyulan ihtiyaç artmakta; ancak üretim araçlarının mülkiyetleri çok küçük bir azınlığın elinde olduğu için maddi koşulları işverenler belirlemektedir. Bu durumda nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan alt-orta sınıf ise maddi koşulların edilgen öğeleri olmaktadır. Bütün bu yaşanan gelişmelerin sonucunda ise ucuz işgücü, ağır ve güvencesiz çalışma koşulları gibi durumlar ortaya çıkmakta; bu durum ise açık bir sömürüye dönüşmektedir.

Ulus-ötesi sermayeye sınırların açıldığı, eski kent merkezlerinin giderek AVM'ler ile çözüldüğü bu dönemde kültürel anlamda da hızlı bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreçte kentsel dönüşüm projeleri ile kent çeperlerinde bulunan gecekondü mahalleleri değerlendirilmiş, orta sınıfa yönelik her şey dâhil (okul, kreş, restoran vb.) güvenli siteler olarak geri dönmüştür. Gecekondü bölgelerinde yaşayan insanlar ise kentsel dönüşüm projeleri kapsamında şehir merkezinin dışında yapılandırılan TOKİ'lere taşınmak zorunda bırakılmışlardır. Yaşanan bu değişimler ise örnek olarak seçilen filmlerde de görüleceği üzere, barınma ve geçim sıkıntısı gibi olguların yoğunluk kazanmasına sebep olmuştur.

Kentleşme bağlamında yaşanan iç göçler yoluyla büyük şehirlere gelen ve güvencesiz bir şekilde gecekondü mahallelerinde yaşayan insanlar bu tarz kentsel dönüşüm projelerinden sonra ekonomik olarak zor durumlarla karşılaşmış ve çoğu zaman bu tarz olumsuz durumlar yine içinden çıkılmaz olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bireylerin barınma ihtiyacının

giderilemediği durumlarda suç ve intihar gibi birtakım olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu tarz zorlu koşulların özellikle, örneklem olarak seçilen *Babamın Kanatları* filminde ne gibi sonuçlar doğurduğu detaylı bir şekilde incelenecektir.

Kentlerde bunun gibi hızlı değişimler yaşanırken kent hayatından bunalan, hayal kırıklığına uğramış, genellikle üst-orta sınıf insanların gerçekleştirdiği kentten kırsala doğru bir ters göç olgusundan da bahsetmek mümkündür. Ancak kentlerde barınma ihtiyacını gidermekte güçlük çeken alt-orta sınıf ya da kentten bunalan üst-orta sınıf insanının temeldeki problemleri farklı olmakla birlikte, günümüz kent yaşamının insan üzerindeki olumsuz etkisi dikkat çekicidir. Özellikle bahsedilen ters göç olgusuna *Kış Uykusu* filminde, Aydın (Haluk Bilginer) ve ailesi özelinde rastlanmaktadır.

Neo-liberal politikaların güncellendiği ve ulus-ötesi şirketlerin yeniden güç kazandığı 2000 sonrası Türkiye'sinde, mevcut politikaların ne gibi sonuçlar doğurduğu, özellikle özel mülkiyet sorunu üzerinden birçok sinema filmine konu olmuştur. Kentlerin geçirmiş olduğu hızlı ve büyük değişimler yoksul kesim üzerinde geçim darlığı ve barınma sorunları olarak karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda tezin üçüncü bölümünde örneklem olarak seçilen filmlerde özel mülkiyet sorununun ortaya çıkış koşulları, doğurduğu sonuçlar ve olası çözüm yolları değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ BÖLÜMÜ: 2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASINDA ÖZEL MÜLKİYET OLGUSU

3.1. 2000 Sonrası Türkiye Sinemasına Genel Bir Bakış

Film analizlerine geçmeden önce 2000 yılı ve sonrasının sinema anlayışına ve bu sinema anlayışını oluşturan sosyo-ekonomik ve siyasal koşullara değinmek gerekmektedir. Bu doğrultuda 2000 yılı ve sonrası Türkiye Sineması özelinde değerlendirildiğinde, önceki dönemlerden ciddi bir kopuş, üretim aşamalarında ve eserlerin hem nicelik hem de niteliksel değerlerinde büyük değişimlerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu değişim ve gelişimin neden ve sonuçlarına geçmeden önce ülkenin genel atmosferine bakmak gerekmektedir.

2000’li yıllar ile birlikte Türkiye’de bir önceki yüzyılın temel sorunlarının halen devam ettiğini söylemek mümkündür. Üstelik yeni yüzyıla büyük bir ekonomik krizle girilmiş, mevcut şartlardan dolayı yaşam felsefesi günü kurtarma üzerine kurulmuş ve 80 Darbesi’nin bir sonucu olarak yeni toplum hızla apolitikleşmiştir. Aynı dönemde iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, radyo-TV kanallarının özelleşmesi ve TRT tekelinin çözülmesi gibi internet ve yeni medya olanakları ile birlikte toplumda çokseslilik artmış gibi gözükse de aslında sunulan içeriklerin de aynı oranda kalitesi düşmüştür. Kültürel emperyalizmin etkisiyle magazin, futbol, itiraf programlarının reytingi yükseldikçe, toplumdaki yaşam kültürü yozlaşmış ve yüzeyselleşmiştir. Bu dönüşüm ideolojisinin en etkin silahları ise TV ve diğer iletişim organları olmuştur. Gerçekleşen süreç ise küreselleşme adı altında Batı kültürünün yaygınlaştırılması, Türkiye gibi ülkelerdeki yerel kültürlerin asimilasyonundan ibarettir. Sosyalist bloğun dağılması ardından tek güç olarak kalan Amerika özellikle Hollywood filmlerinin popüleritesini kullanarak kendi kültürünü dünyaya aşılama yolunda büyük bir başarı kaydetmiştir. Türkiye’de uzun süredir devam eden siyasi istikrarsızlık ise 2002 seçimlerinde AKP’nin tek başına iktidara gelmesiyle son bulmuş, devletin liberalleşme ve yüzünü Batı’ya dönme süreci aynı şekilde devam etmiştir (Pösteke, 2005: 39-43).

Bu dönemde ekonomiden kaynaklı toplumsal ve bireysel sorunların dönemin sinemasına yansıdığı görülmektedir. Örneğin, bu dönemde toplumda giderek yaygınlaşan işsizlik, şiddet, sınıflar arasındaki uçurum, suç ve mafya ilişkileri, yolsuzluklar, gecekondulaşma ve kentleşme olgusu, terör olayları ve tüm bunların sonucunda kentin kültürel ve fiziki yapısındaki büyük hasarlar dönemin başta gelen sorunlarını oluşturmaktadır (Sevinç, 2013: 45). 2000 sonrasındaki filmlerin temalarına bakıldığında bu sorunların toplumsal bir sanat olan sinemada yankı bulduğunu görmekteyiz. Yani bu dönemdeki filmlerinin temaları,

bireyselleşme, göçler, yabancılaşma, taşra ve kent çatışması, kentsel dönüşüm projeleri, ekonomik sınıflar arasındaki ilişkiler, ırk ve dini bağlamda muhafazakârlık söylemleri vb. konularından oluşmaktadır (Yılmaz, 2015: 89).

Bu dönemi sinematik olarak değerlendirdiğimizde ise, 1990’ların ikinci yarısında ortaya çıkan Nuri Bilge Ceylan, Yeşim Ustaoglu, Derviş Zaim, Zeki Demirkubuz gibi genç kuşak yeni yönetmenlerin başlattığı bir sinema hareketi gündeme gelmekte ve daha çok birey odaklı ve minimalist anlatı öğelerinin kullanıldığı bu akıma “Yeni Türk Sineması” denmektedir. İlbuğa’ya göre yeni bir sinema dili oluşturan bu yönetmenlerin en büyük başarısı yerel ile küreseli birleştirerek bireyin evrenselliğini başarılı bir şekilde işlemeleridir (2010b: 116). Bu sinema anlayışı içerisinde hem sanatsal kaygılarla üretilmiş eserler hem de ticari amaçlı yapılan popüler filmler bulunmaktadır. Ancak bu kavram çok az insan tarafından, çok başka şekillerde tanımlandığı için çok keskin sınırlar barındırmamaktadır. Örneğin Asuman Suner, Yeni Türk Sineması’nın başlangıcı olarak Yavuz Turgul’un 1996 yapımı “Eşkîya” filmini baz alırken, Zahit Atam ise Derviş Zaim’in 1996 yapımı “Tabutta Rövaşata” filmini temel almaktadır (Sevinç, 2014: 99). Ancak uzlaşa sağlanan bir konu varsa; o da bu yönetmenlerin Türkiye bağlamında alışılmadık ve derinlikli öyküler barındıran arı bir sinema anlayışı geliştirmeleridir. 2000’li yıllar itibarıyla yukarıda ismini saydığımız yönetmenlere yeni yönetmenler eklenecek ve onların önünü açmış olduğu sinematografik dil daha da geliştirilerek Yeni Türkiye Sineması olgunluk dönemine girecektir. Eyüboğlu yaşanan bu gelişmeyi Türkiye Sineması’nın tüm otoritelerden kurtulma çabası olarak yorumlamaktadır; bu doğrultuda auteur¹⁴ yönetmenlerin zorunluluğu, gerçekçilik ve sinemayı sanat olarak icra etme kaygısının ortaya çıkışını örnek göstererek, tüm bunları gerçekleştirebilmek için baba, aile, ordu, devlet ve hatta devrimcilik gibi her türlü otoriteden kurtulma mücadelesi verildiğini ifade etmektedir (2004: 285).

2000’li yılların ilk döneminde Türkiye Sineması için olumlu gelişmeler ilk başta yok denecek kadar azdır, ancak 2001 yılında Vizonte filmi ile ülke çapında büyük bir seyirci kitlesine ulaşılmış ve bu başarıyı “Kahpe Bizans”, “O Şimdi Asker” gibi filmler takip etmiştir. Amerikan tarzı popüler yerli filmler olarak değerlendirilen bu filmlerin gişe başarısı elde etmesinde, TV’deki ünlü yüzleri kullanması ve bu isimlerin popüleritesinden faydalanılması etkili olmuştur. Ancak daha nitelikli filmlerin izler kitle bulabilmesi içinse bir nebze de olsa kültürel birikim edinilmesi gerekmektedir.

2000’li yıllarda Türkiye Sineması’nda gündemdeki bir diğer önemli konu ise sansür meselesidir. “Büyük Adam Küçük Aşk” filmi yurt dışında “Hejar” ismi ile gösterime girdiği

¹⁴ Genellikle filmlerinin senaristliğini ve yönetmenliğini aynı anda üstlenen, kendine özgü bir anlatım dili geliştirmiş yönetmenler için kullanılan Fransızca asıllı sözcük.

için Türkiye’deki belgesi iptal edilmiş, Tayfun Pirselimoglu’nun “Hiçbir yerde” ve Ümit Ünal’ın “9” filmi de Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu’ndan işletme belgesi alamamış, ancak üst kurulun izin vermesi ile resmi onaylı belgelerini alabilmişlerdir (Pösteki, 2005: 44-47).

1980 sonrasında 1990’ların ikinci yarısına kadar can çekişmekte olan Türkiye Sineması 1990’ların ortalarından itibaren gelen genç kuşak yönetmenlerle yeniden canlanmış ve seyircinin ilgisi yerli yapımlar üzerinde yeniden toplanmıştır. 2004 yılında, “Karpuz Kabuğundan Gemiler Yapmak”, “Hababam Sınıfı Merhaba”, “Neredesin Firuze”, “Mustafa Hakkında Her Şey”, “Gora” gibi yerli yapımlar büyük oranda seyirci toplamışlardır (Yalamaç, 2011: 115-116). Yeni Türkiye Sineması’nın bir diğer başarısı ise 2008 ve 2009 yıllarında yabancı filmlerle kıyaslandığında izleyicilerin çoğunluğunun yerli yapımları tercih etmesidir. Örneğin; 2008’de Türkiye’de 264 yabancı film gösterime girerken, sadece 48 yerli film gösterime girmiş, ancak izleyicinin %58,89’u yerli yapımları tercih etmiştir (Sevinç, 2013: 58). 2009 yılında bu oran biraz düşüş gösterse de genel tablo hemen hemen aynıdır. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere 1980’lerde kaybedilen seyirci 2000’lerle birlikte tekrar salonlara geri dönmüş ve büyük oranda yerli yapımlara ilgi göstermiştir.

2000 sonrası Türkiye Sineması’na genel olarak baktığımızda, filmlerin hem niceliksel hem de niteliksel değerlerinde büyük bir ilerleme olduğu görülmektedir. Bir yanda yukarıda ismi sayılan genç kuşak yönetmenlerin başlattığı ticari bir kaygı gütmenden üretilen derinlikli filmler, diğer taraftan izleyiciyi eğlendirme ve ticari başarı kaygısı ile üretilen filmler bulunmakla birlikte, iki türün de önceki dönemlerden ayrı bir dil geliştirdiği ve bu dil üzerinden festivallerde ve gişede başarı elde ettiği görülmektedir.

Yine bu dönemde yerli yapımların hem sayıca artması ve hem de bazı eserlerin daha nitelikli hale gelmesinde devletin sinemaya verdiği desteğin etkisi bulunmaktadır. Özellikle 2000’lerden sonra devlet desteği artmış, öğrenci projelerine destek verilmiş, filmlerin yurtdışı festivallerine gönderilmesi teşvik edilmiştir. Yine de verilen destek henüz ülkedeki ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir, ayrıca paranın dağıtılması sürecinde birtakım usulsüzlüklerin yapıldığı ve kimilerinin devlet desteğini alarak film çekmedikleri halde çekmiş gibi gösterdikleri iddia edilmektedir (Sevinç, 2014: 105-108). Ancak bu dönem içinde devlet desteği alarak yurtiçi ve yurtdışındaki birçok festivalden ödülle dönen yerli yapımların sayıları da azımsanmayacak derecede fazladır.

2000’lerden sonra küreselleşmenin etkisi ile tüketim kültürü çılgınlığı ülke genelinde yükselişe geçtiği için bu tarihten itibaren ülkedeki AVM sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır. Yeme-içme, her türlü alışveriş olanağı yanında kuaförlerden oyun alanlarına kadar uzanan

yelpazede tüketim olanaklarının bir aradalığına tiyatro ve sinema salonları da eklenmiştir. Dolayısıyla multipleks sinema salonlarının AVM'lerin içlerinde konumlandırılması, aynı anda birçok farklı türden filmlerin aynı anda gösterime sunulması, geleneksel ve eski sinema salonlarının bir bir kapanmasına neden olmuştur. Böylece film izleme etkinliği AVM tüketim kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Ancak AVM'lerin ve dolayısıyla sinema salonlarının artış göstermesi, daha çok filme gösterim imkânı tanımış, ülkenin sahip olduğu genç nüfus potansiyeli bu yenilikle birleşince sinema izleyicisi oranlarında bir artış yaşanmıştır (Sevinç, 2014: 108). Yani 2000'lerden sonra yaygınlık kazanan devlet desteği ve AVM'lerin sayısındaki ani artış ile birlikte sinema salonlarının çoğalması ve daha çok filmin gösterim imkânı bulması, bu dönemdeki sinema sektöründeki hareketlenmeye etki eden iki faktör olarak gözükmektedir. Ayrıca sinema sektörünün canlanması ve kar getirisinin artmasıyla birlikte, eskiden bölge işletmeciliği mantığı ile devam eden film yapımı bu dönemden sonra reklam ve yapım şirketlerinin ilgisini çekmiş ve bu sektördeki sermayedarların sinema alanına yatırım yapmalarını sağlamıştır (Meriç, 2010: 42).

3.2. Mülksüzlüğün Suç Hali: *Rıza*

3.2.1. *Rıza* Film Özeti

Rıza, Tayfun Pirselimoglu'nun 2007 yılında yazıp yönettiği ikinci uzun filmidir. Filmde Rıza (Rıza Akın) ismindeki kamyonuyla şehirlerarası yük taşımacılığı yapan bir adamın, İstanbul'a yük getirdiği bir sırada kamyonunun bozulması üzerine, tamir masrafı için İstanbul'da para bulmaya çalıştığı bir kesit anlatılır. Rıza'nın hayatında ipotekli kamyonundan başka hiçbir şeyi yoktur, dolayısıyla kamyonu onun hem ekmek teknesi hem de barındığı bir mekândır. Rıza kamyonun bozulması ile birlikte hem maddi kazanç kapısını hem de barındığı evini kaybetmiş olduğu için ne olursa olsun bu kamyonu tamir ettirmek için gerekli olan parayı bulmak zorundadır.

3.2.2. *Rıza* Filminde Özel Mülkiyet

Film ilk açılış sahnesini bir otel odasındaki Rıza'nın tasviri ile yapar ve Rıza'nın uykularını kaçıran bir sorunu olduğu izleyiciye daha ilk sekanstan sezdirilir. Filmin ilk açılışını izbe bir otel odasında yapması da çözümleme için önemli bir detaydır, zira film ilerledikçe daha da anlaşılacağı üzere bu durum Rıza'nın barınma, bir başka ifadeyle mülkiyet sorununa işaret etmektedir. Ayrıca filmdeki otelin bir geçiş mekânı, bekleme alanı olması, burada konaklayan insanların barınma ihtiyacının geçici olarak karşılandığı anlamına gelmektedir. Bu otelin müşterileri oldukça düşük bir ücretle, bu mekânı hem bir bekleme alanı hem de yaşam alanı olarak kullanmaktadırlar. Ayata'nın da belirttiği üzere, bu otelde konaklayanların hemen hemen

hepsi bu mekândan ayrılmak için bir şeyler beklemektedir: Mesela Rıza kamyonunun tamir olmasını, Afgan göçmenler İtalya'ya gidecek gemiyi, yaşlı Muhittin amca; oğlunun bir gün gelip kendini oradan almasını, genç çocuk ise bir iş bulmayı beklemektedir (2016: 38). Otelde konaklayan insanların hayatlarındaki ortak nokta olan bekleyiş onları birbirlerine yaklaştırır ve genelde yalnız bireylerden oluştukları için bir süre sonra aralarında gelişen muhabbetten dolayı bir aile görünümü oluşur, ancak bu aile bilinen anlamda bir yakınlık değil, zorunluluktan doğan bir kaynaşma örneğidir. Oteldeki bekleyişleri ve burayı ortak yaşam alanı olarak kullanmanın dışında, aralarındaki diğer ortak noktalar ise alt sınıfa mensup olmaları ve bu şehirde kendilerine ait barınacakları özel bir mülklerinin olmamasıdır. Konuya ana karakter Rıza özelinde yaklaştığımızda ise kendi özel mülkü ve aynı zamanda üretim aracı olan kamyonunun bozulması sebebiyle bu otelde konaklamak zorunda olduğunu görmekteyiz. Bir başka sekanstaysa Rıza'nın geceyi geçirmek için başka bir kamyoncu arkadaşının yanına gittiği ve onun kamyonunun kasasında geceyi geçirdiğini izleriz. Bu duruma otelde konaklayacak kadar bile parasının olmayışının neden olduğu söylenebilir –ki bu özel mülkiyet sorunun en somut göstergelerinden biridir.

Filmin giriş bölümünde Rıza'nın kamyonunun tamiri için gerekli olan on bin lirayı bulma çabasına tanıklık ederiz, bu paranın bulunamaması onun bu şehirde çıkışsız ve sıkışmış bir şekilde kalmasına neden olmaktadır ki burada hayatta kalmak için her şeyden önce gıda ve barınma ihtiyacı karşılanmalıdır. Dolayısıyla bu on bin liradan önce temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir paraya da ihtiyaç duymaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi Rıza otelde kaldığının ertesi günü bir arkadaşının kamyonunun kasasına taşınmıştır; burada konaklamak için arkadaşına herhangi bir ödeme yapması gerekmez, ancak arkadaşı Orhan ertesi sabah sefere çıkacağı için kendisine kalacak başka bir yer bulmasını söylemiştir. Yani Rıza'nın bir uzun yol şoförü olarak, kamyonunun bozulmasıyla bu şehirde hapis kalması gibi bir durum da söz konusudur ve kamyonu ipotekli olduğu için parayı bulamazsa elindeki tek geçim ve barınma kaynağını da kaybedecektir. Ayrıca İstanbul'a taşıdığı mallar da kamyonun kasasında kalmış olduğu için parasını da alamamaktadır. Kamyonunun tamiri için gerekli parayı ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak maddiyatı nasıl bulacaktır, eğer bulamazsa bu şehirde nasıl hayatta kalacaktır? Bu gibi sorgulamalar filmin giriş kısmında izleyiciye dolaylı yollardan hissettirilir ve filmin ana çatışması Rıza'nın içine düştüğü bu zor durum ve bu durumla baş etme stratejileri üzerine kurulur.

Rıza otelden ayrıldıktan sonra çaresizlik içinde tanıdıklarından sırasıyla para istemeye başlar. İlk gittiği adam daha önceden hâlihazırda ödenmemiş borçları olduğu için yeni bir borç vermez, telefonda bir tanıdığından para istemesi üzerine bu kişi de aynı sebeple Rıza'nın

isteğini reddeder, bir diğer gittiği arkadaşı ise ölmüştür. Arkadaşının öldüğünü öğrendiği sahne bireylerarası yabancılaşmaya ve bir kitle iletişim aracı olan TV aracılığıyla kitlelerin uyuşturulduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Rıza, sokakta oturmuş önlerindeki küçük bir televizyondan (Görsel 3.1.) maç izleyen bir grup insanın yanına yaklaşır ve arkadaşını sorar. Sokaktaki grubun ilgisi tamamen önlerindeki TV’dedir, sadece içlerinden bir tanesi Rıza’ya “Öldü O” der ve tüm iletişim burada kesilir. Geleneksel değerlerin hâkim ve egemen olduğu; yas tutma, taziye, başsağlığı gibi olguların önem arz ettiği Türkiye gibi topraklarda bile artık ölüm gibi olgular dahi insanları birbirlerine yakınlaştıramamaktadır. Toplumun geneline çıkarıcılık, bireycilik, yabancılaşma ve yozlaşma gibi olgular hâkim olmuştur. Bu durum ülkemizde yetişmiş gözlem gücü yüksek Sait Faik Abasıyanık’ın öykülerinde bile bundan çok daha öncesinde kendine yer bulmuştur. Abasıyanık, adeta Rıza’nın içinde bulunduğu durumu bir öyküsünde İstanbul’u kastederek şu şekilde betimlemektedir: “Bu şehirde düşünülemez. Düşünmek iyi değil, sıhhatte muzurdur. Allah’ı bile düşünemezsin. Düşündün müydü karşına onun namına iğrenç mecmualar, nefesleri yırtık para kokan şairler, ölü bekleyen imamlar çıkarlar. Avaidini [bahşiş] isterler” (2018: 117).

Görsel 3.1. Sokakta maç izleyen insanlar

Rıza’nın içinde bulunduğu çaresizlik sadece tek bir insanın başına gelenleri gösterir, ancak aynı çıkmaz durum toplumdaki birçok insanın başına gelebilecek bir durumdur. Yani maddi olarak çıkmazda kalan altsınıftan bir insanın bu çıkmazdan kurtulabilmek için bir süre sonra tek çare olarak suça yönelmesi, sistemin kurulu olduğu düzen bağlamında değerlendirildiğinde, sistemin kendisinin suçu ürettiğine işaret etmektedir. Yani kapitalist ideologların iddia ettiği gibi özel mülkiyetin herkese tanınmış bir hak olması; herkesin mülkiyete sahip olabileceği anlamına gelmemekte, aksine toplumsal yaşamda sınıf farkını ve insanlar arasındaki eşitsiz gelir dağılımını körükleyerek, alt sınıftan insanları zor durumda bırakmakta ve suça yöneltmektedir. Filmin ilerleyen sahnelerinde de görüldüğü üzere Rıza kamyonunda bir gecelik misafir kaldığı arkadaşının, aynı gece kalp krizi geçirerek ölmesi üzerine içinde bulunduğu çaresizlikten dolayı ölü arkadaşının cebindeki paraları alması bu

duruma iyi bir örnektir. Hobbes'un "insan insanın kurdudur" önermesinin görsel bir tasviri olan bu sahnede; vahşi kapitalist düzenin insanları nasıl vahşileştirdiği gözler önüne serilmektedir. Rıza için işlerin giderek çıkmaza girdiği bir anda gerçekleşen bu ölüm, filmde Rıza'nın suçla ilk temasıdır, ancak çaldığı para sadece birkaç günlük barınma ve gıda ihtiyacını karşılamaya yetecek bir miktar olmasından dolayı, bu işlediği son suç olmayacaktır. Öztürk, bu bağlamda kentin iki anlama büründüğünü belirtmektedir; yani kent hem insanların bireysel özgürlüklerini yaşayacakları bir mekân hem de içine hapsedikleri, çıkışsızlığın ve bunun sonucunda suça ve şiddete saplanılan bir mekân haline gelmektedir (2013: 86).

3.2.3. Egemen İdeoloji: Kolay Kazanç ve Sınıf Atlamak

Filmde Rıza'nın ve diğerlerinin içinde bulundukları olumsuz ekonomik koşullardan kurtuluş umudu ile sarıldıkları şans oyunları sıkça tekrarlanan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkinde Rıza'nın bir esnaf lokantasında yemek yediği sırada lokantaya giren kazı-kazan satan adamdan bir bilet alması gösterilir; tabii ki sonuç olumlu olmayacaktır. Yönetmen diğer şans oyunu sahnesini filmin ilerleyen bölümlerinde bir ganyan bayii özelinde gösterir. Çoğunluğu alt ekonomik sınıfa ait olduğu belli olan bu insanlar, sistemin bir getirisi olarak kolay yoldan para kazanmanın peşindedir, ancak bu durum kendi bilinçli tercihlerinden çok içinde bulundukları ekonomik çıkmazdan kurtulmak için sistemin farklı bir oyunudur. Bu tarz sahneleri DP döneminde başlatılan "her mahalleye bir milyoner" zihniyetinin günümüzdeki yansımaları olarak da değerlendirmek mümkündür. Filmdeki üçüncü ve son kolay yoldan para avı yine Rıza'nın bir lokantada yemek yediği sırada buraya gelen milli piyango bileti satan adam üzerinden gösterilir. Rıza hiç tereddüt etmeden bir bilet alır, büyük ikramiyeden kendi payına düşecek parayı umut ederek bileti cüzdanına yerleştirir. Yani verilen mesaj açıktır; bu sistemde herkes kazanabilir!

Filmde kullanılan ses tasarımı da Rıza'nın içinde bulunduğu durumu ve bu durumla kontrast oluşturacak olguları açık etmesi bakımından önemli metaforlar barındırır. Örneğin Rıza, ölen arkadaşının cebinden para çaldıktan sonra bir minibüste yolculuk etmektedir. Rıza'nın içinde bulunduğu durumla kontrast oluşturacak şekilde minibüsteki radyodan ünlülerin hayatlarından haberler anlatılmaktadır. Rıza gibi birçok altsınıftan insanın her gün kullandığı bu gibi araçların radyolarından insanlara magazin haberleri aracılığıyla popüler kültür bir uyuşturucu gibi aşılanmaktadır. Durğut ise kentteki bu baskın ses ve yapılan yayınlar aracılığı ile kentteki yaşam deneyiminin hâkim ideolojiye indirgendiğini belirtmektedir (2013: 331-332). Filmde kullanılan bunlar gibi ses öğeleri ve medyatik örnekler şans oyunları gibi sıkça tekrarlanan motiflerdir. Mesela oteldeki yaşlı amcanın tek başına tüm gününü TV

karşısında geçirmesi, Rıza'nın eski sevgilisi ile barışıp evine gittiği sahnede sevgilisi ile iletişim kurmak yerine TV'deki magazin programını takip etmesi yönetmenin kullandığı diğer motifleri oluşturmaktadır. Ayrıca oteldeki yaşlı amcanın ayna karşısında gömleğinin yakasını iliklemeye çalışması ve bir türlü başaramaması bu sınıftaki insanların ekonomik bunalımını anlatan bir başka metafor olarak değerlendirilebilir. Yani içine düştükleri ekonomik buhran ve çıkarışsızlık o kadar derindir ki ne yapsalar da iki yakaları bir araya gelmemektedir.

3.2.4. Mülksüzlerin Suçla İmtihani

Rıza'nın tamir masrafı için gerekli parayı bulma çabası filmde suçla ikinci kez temas etmesiyle gösterilir. Rıza umumi bir tuvalete girdiği sırada, tuvalet işletmecisinin saydığı paraları görür. Eğer on bin lira bulamazsa hayattaki tek tutanağı kamyonu elinden gidecektir. Bu ihtimal onu ne yapıp edip bu parayı bulmaya iter. Rıza kendince bir plan yapar ve o tuvalete gece vakti tekrar gider ve adamı soymaya çalışır. Ancak Rıza'nın elinde sadece bir çekiç vardır, adamsa masanın altından silahını çeker ve Rıza olay yerinden kaçarak uzaklaşır. Rıza bu sahnenin hemen ardından büfeden sigara almakta olan Afgan mülteci Gulam ile karşılaşır. Gulam iyi niyet göstergesi olarak aldığı sigaralardan birisini Rıza'ya hediye eder ve O'na “arkadaş” der. Rıza'nın aklında ise tek bir şey vardır; Gulam'ı öldürüp onun paralarını almak, zira öyle de yapar. Az önce başarısız soygun girişiminde kullandığı suç aleti çekiçle karanlık bir sokaktan geçerken Gulam'ı öldürür ve cesedini saklar. Bu sahne hem filmin kırılma noktası –ki film bundan sonra vicdan sorunu üzerine yoğunlaşacaktır- hem de Rıza'nın suçla üçüncü deneyimi ve katil olmasıdır. Ama artık kamyonun tamir parasını bulmuştur, yani artık üretim aracına, özel mülkiyetine kavuşacaktır. Ancak artık vicdani olarak ciddi bir sorunu vardır; öldürdüğü adamın gelini dilini bile bilmediği bu ülkenin bir otelinde tek başına beş parasız kalmıştır. Bu durumda Rıza kendi ihtiyacı olan parayı bir başkasını çıkmazda bırakarak bulmuştur. Yönetmen ise kurduğu kadrarlarla Dostoyevski'nin “vicdan en büyük hapishanedir” (Görsel 3.2) önermesine ithafen Rıza'nın içinde bulunduğu durumu tasvir etmektedir. Zaten Rıza da öldürdüğü adamın gelininin durumunu öğrenince parayı alıp öylece gidemez, kızı İtalya'ya kocasının yanına göndermeyi dener, ancak başarısız olur. Çünkü polisler Gulam'ın cesedini bulmuşlar ve kaçak durumunda olan gelini otelden almaya gelmişlerdir.

Görsel 3.2. “Vicdan en büyük hapishanedir.”

Rıza'nın film boyunca gördüğümüz başına gelen olaylar ve bu olaylar sonucunda ürettiği çözümler, içinde bulunduğu çıkmazlardan kaynaklanmaktadır ve film ilginç bir şekilde başladığı noktada biter. Pirselimoglu bunu: “Hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu düşündüğümüz yere geldiğimizde, başladığımız yerde hiçbir şey değişmemiş olabilir ama biz değişmişizdir” sözleriyle açıklamaktadır (Aktaş vd., 2011: 91). Sonuç olarak özel mülkiyet sorunundan kaynaklanan Rıza'nın içine düştüğü durum göstermektedir ki; altsınıftaki insanların yaşam mücadelesinde karşılaştıkları büyük ekonomik sıkıntılar; bu insanların suç işleyerek içine düştükleri durumdan kurtulmaya çalışmalarıyla sonuçlanabilmektedir. Ayrıca film boyunca gördüğümüz oteldeki hemen hemen herkes zor durumdadır; insanları bu zor durumda bırakan, mevcut ekonomik ve politik sistemdir. Bu örnekleme gördüğümüz üzere bazıları içinde bulunduğu durumdan ancak suçla çıkabilmekte –ki ekonomik olarak çıkmış olsa bile insani değerlerini yitirdiği için bu sefer de vicdani bir çıkmaza girmektedir. Her ekonomik çıkmazda olan birey içinde bulunduğu durumdan suç işleyerek mi çıkacaktır, yoksa çaresizlik içinde bir umut mu bekleyecektir ya da durumdan çıkış umudu kalmadığı için intihar mı edecektir? Yani bu ekonomik sistemde altsınıftaki insanların karşılaştığı bir ekonomik bunalım onlar için mutlak surette olumsuz bir sonuç doğurmaktadır ve denilebilir ki bir toplumdaki suç ve intihar oranlarının artması, o toplumdaki ekonomik çıkmazlara işaret etmektedir. Dolayısıyla mülkiyet sorununun çözümlenmeyişi bu sorunu yaşayan insan ve insanları ve çevresindekileri de olumsuz etkiyebilmekte; hatta onları bir suçluya ve çevresindekileri de kurbanlara dönüştürebilmektedir.

3.3. Var Olmanın Dayanılmaz Olduğu An: *Şimdiki Zaman*

3.3.1. *Şimdiki Zaman* Film Özeti

Şimdiki Zaman, senaryosu Belmin Söylemez ve Haşmet Topaloğlu tarafından yazılan, yönetmenliğini ise Belmin Söylemez'in üstlendiği 2012 yapımı uzun filmidir. Filmde tek başına yaşayan, sessiz ve sakin bir karakter olan Mina'nın (Sanem Öge) İstanbul'da yaşama tutunma

mücadelesi anlatılır. Mina'nın bu şehirdeki tek hayali bir an önce para biriktirip Amerika'ya göç etmektir, lakin içinde bulunduğu koşullar onun bu hayaline ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

3.3.2. *Şimdiki Zaman* Filminde Özel Mülkiyet

Şimdiki Zaman, Mina'nın bir fotoğraf stüdyosunda vesikalık fotoğraf çektiği bir sahne ile açılır. Görüntüde tek başına Mina vardır ve dışarıdan fotoğrafçının Mina'ya verdiği “tebessüm etmiyoruz, somurtmuyoruz da... Daha ciddi...” gibi komutları duyulmaktadır. Bir sonraki sekansta ise tarihteki büyük Türk liderlerin heykellerinin karşısındaki bankta tek başına oturan Mina tasvir edilmektedir. Filmin ilk açılışında Mina'nın bir objektif karşısında komut yağmuruna tutulması ve hemen ardından tarihteki büyük Türk erkek liderlerin heykellerinin karşısında konumlandırılması tesadüfi bir tercih değildir. Çiçekoğlu bu başlangıç sekansları ile Mina'nın sınırlandırılmış, erkekler tarafından kuşatılmış ve hizaya sokulmuş hayatına bir gönderme yapıldığını belirtmektedir (2015: 109). Bu anlatım tercihi filmin genel dokusuyla da örtüşmektedir. Zira film boyunca Mina'nın bu şehre sıkışıp kalmış, ABD'ye gitmek isteyen ama bir türlü başaramayan hikâyesi anlatılacaktır.

3.3.3. İşsizlik ve Kira Sorunu

Mina'nın içinde bulunduğu olumsuz durumlardan, filmde izleyiciye ilk anlatılan, Mina'nın işsiz olmasıdır. Filmin giriş bölümünde seyirci de sokaklarda Mina'nın peşine takılıp iş ilanlarına bakar, telefonla iş görüşmesi yapar ve onunla birlikte iş arar. İstanbul gibi bir metropolde tek başına yaşam mücadelesi veren ve ABD'ye gitmeyi planlayan Mina'nın karşılaştığı ilk ve en büyük engel işsiz olması yani içinde bulunduğu ekonomik çıkmazdır. Dolayısıyla ilk önce hayatındaki bu sorunu çözmesi ve bir an evvel para biriktirmesi gerekmektedir. Ancak filmin ilerleyen sekanslarında Mina'nın içinde bulunduğu olumsuz durumlara bir yenisi daha eklenmektedir ki bu sahnede Mina'nın mülkiyet sorununa ilk kez değinilir. Mina, yaşadığı binaya geldiği sırada binanın boşaltılmasına şahit olur. Bina bir başkası tarafından satın alınmıştır, restore edildikten sonra butik otel yapılacaktır ve Mina'nın burayı en kısa zamanda boşaltması gerekmektedir. Bu anlamda kent sürekli değişim ve dönüşüm içindedir; bu dönüşüm ağırlıklı olarak inşaat sektörü üzerinden ilerlediği için eski yapılar sermayedarlar tarafından alınıp restore edilerek başka bir amaçla kullanıma sunulmaktadır. Kaya, bu tarz projeler ile hem geçmişin silindiğini hem de bu projelerin hiçbirinin yirmi yıl sonrasında ne olacağını sormadığını belirtiyor ve yönetmenin bu tarz projeler ile şimdiki zamana sıkıştırılan insanların bıraktıkları izlere odaklandığını dile

getiriyor¹⁵. Yönetmen bu insanların evlerinden tasfiye edilmesini yaşlı bir kadının koltuğunda oturduğu sırada evinden dışarı taşınması ile görselleştirir (Görsel 3.3). Yani filmde tasvir edilen bu dünyada işsizlik ve mülkiyet sorunu salgın bir hastalık gibi her tarafa yayılma eğilimindedir. Filmdeki örnekte gördüğümüz üzere, Mina'nın yaşadığı daire kendisine ait değildir; dolayısıyla binanın el değiştirmesine ve kendisine gönderilen evi boşaltma kararına itiraz etme hakkı da bulunmamaktadır. Yani en kısa zamanda bu mahkeme kararına uyarak evini boşaltmak, başka bir yere taşınmak zorundadır; aksi takdirde kendisi de evden atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca şehirde gerçekleştirilen bu tarz soylulaştırma ve dönüşüm projeleri yüzünden alt sınıftaki insanların eşyaları ile sokağa atılmaları, modern denilen dönemde yaşandığından aslında en temel gereksinimlerin bile hala karşılanamadığı, dolayısıyla modernlik denilen fenomenin herkes için geçerli olmadığına işaret etmektedir.

Görsel 3.3. Ev boşaltma sahnesi.

Mina filmdeki iş sorunsalını ise falcı arayan kafeye yaptığı başvurunun onaylanması ile çözer, ancak fal kafede çalıştığı için kendisine sigorta yapılmaz ve düzenli bir maaşı da yoktur; baktığı her faldan yüzde elli kendi payını alacaktır. Filmin bu kısmında işveren ve işçi arasındaki ilişki üzerinden, filmdeki ikinci mülkiyet sorunsalı da görünür olur. Bu sahnedeki mülkiyet ilişkisi üretim araçlarının sahipliği üzerinden kendini belli eder; yani Mina'nın iş başvurusunda bulunduğu mekân Tayfun'un özel mülküdür ve buradaki çalışanlar da Tayfun'un ücretli işçileridir. Üstelik Tayfun'un bu üretim aracına sahip olması herhangi bir emek karşılığında değil, babasının kafeyi kendisine işletmesi için bırakılmasıyla elde edilmiştir. Dolayısıyla Tayfun'un tek sarf ettiği emek mekânda bulunmak ve ücretli işçilerinin kontrol ve düzenini sağlamaktan ibarettir. Kafenin çalışan ücretli işçileri ise asıl emek sarf edenler olarak gelir kaynaklarıdır. Tayfun buradaki çalışanların emekleri üzerinden artı değer elde eder; yani Marksist bakış açısıyla yorumlandığında kafe çalışanlarının birim zamanda sarf ettikleri emek,

¹⁵ <http://www.altiyazi.net/yazilar/simdiki-zaman-bir-basrolluk-yer-acmak/>. Erişim Tarihi: 13.05.2019.

sadece işletmenin sahibi olarak orada bulunan Tayfun’a artı değer olarak döner ve bu durumda kafenin tüm çalışanları modern dönemdeki ücretli köleleri oluşturur. Dolayısıyla Tayfun’un tek vasfı bu üretim aracına sahip olmak ve burada çalışan işçiler üzerinden kar elde etmektir ki bu durum doğrudan kapitalist üretim ilişkisine bir örnektir. İşçilerse burada çalıştıkları zaman içerisinde kendi gelirlerini elde ederler –ki bu filmdeki gelir dağılımı her bakılan faldan yüzde elli oranında maaş demektir. Filmde anlaşıldığı kadarıyla Mina’nın hayatındaki maddi ve barınma sorunları olduğu bilinmektedir; kafedeki patronun sorunları ise içtiği çayın “zift gibi olması” ve suların kesilmesi gibi durumlardır. Dolayısıyla işçi ve işveren arasındaki özel mülkiyet kuralından doğan bu tür bir ilişki toplumsal yaşamdaki ekonomik sınıflar arasındaki farka ve adaletsizliğe birer örnek teşkil etmektedir. Mina ile Tayfun arasındaki diyalog ilerledikçe bu durum daha da belirginlik kazanır, bunu aralarında geçen şu konuşmadan anlıyoruz.

Mina: Eee sen ne yapıyorsun bu kafede?

Tayfun: Ben patronum ya, ne diyeyim ki? Babamın yeri işte.

Konuşmanın ilerleyen bölümlerinde Tayfun’un babasının işletmesine geçici bir süre olarak başladığını, ama zamanla kalıcı olduğunu anlarız. Bu işe de taksicilikten geçmiştir –ki taksi de günümüz dünyasında bir üretim aracı olarak değerlendirilebilir. Tayfun’un eskiden çalıştığı bahsi geçen taksi de kendilerininindir, ama kafe işletmeciliği ile kıyaslandığında gelir elde edebilmek için bu araçta kendi zaman ve emeğini sarf etmesi gerektiğinden daha adil bir kazanım aracı olarak değerlendirilebilir. Yani bu film özelinde konuya derinlik kazandırmak gerekirse; kafede emek sarf edip fal bakanlar doğrudan üretimi gerçekleştirir ve emekleri doğrultusunda artı değer oluştururlar; ancak üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar ise bu emek sonucunda ortaya çıkan artı değere sadece üretim aracına sahip olduklarından dolayı el koyma hakkına sahiptir.

Filmde Mina’nın bir falcıda işe başlaması ise tesadüfi bir olgu değildir. Fal temel olarak insanların geçmişleri ve gelecekleri hakkında bilgi vermektedir, ancak Mina içine sıkışıp kaldığı bu hayatta müşterilerine gelecekleri hakkında birtakım bilgiler verirken kendi geleceğini görememekte ve dolayısıyla şimdiki zamana hapsolmaktadır. Bu durum filme ismini veren bir olgu olarak, geçmiş ve gelecek arasında sıkışıp kalan Mina ve Mina’ya benzeyen onlarca insanın hikâyesidir aslında. Diğer yandan Mina’nın ve kafede çalışan diğer kadınların burada çalıştıkları süre içinde kamusal alandaki görünürlükleri artmaktadır. Ancak Özdemir, kafedekilerin sigortasız çalışmaları ve sabit bir maaşa bağlı olmamalarının onların kamusal alandaki varlıklarını tartışmalı hale getirdiğine dikkat çeker (2018a: 150). Filmin finalinde de

görüldüğü gibi kafenin mühürlenerek kapatılması sonucunda; çalışanlar işsiz kalmaktadır. Bu durumda kadının kamusal alandaki görünürlüğünün şeffaflığı ve pamuk ipliğine bağlı oluşu da ortaya çıkmaktadır.

3.3.4. Bürokrasi ile Gelen Çaresizlik

Mina'nın özel mülkiyet sorununa yeniden döndüğümüzde ise film ilerledikçe Mina'nın barınma sorununun kademe kademe artış gösterdiği görülür. Kendi evine bir gelişinde elektriği kesilir, bir başka gelişinde binaya bir güvenlik görevlisi gönderilir ve bu görevli Mina ile küçük bir münakaşaya girer. Mina binaya gönderilen bu güvenliği tekinsiz bir adam olarak gördüğü için eve girince kapının arkasına bir kanepe dayama ihtiyacı duyar ve bu tekinsizlik hali film boyunca Mina'yı rahatsız etmeye devam eder. Mesela bir başka sahnede Mina apartmana girip dairesine çıktığı sırada, güvenlik görevlisi olduğunu iddia eden sivil giyimli adamla apartmanın içinde karşılaşır. Mina'nın etrafındaki çember adeta adım adım daralmaya başlamıştır. Filmin finaline doğru ise evin boşaltılması için mahkeme kararı gelmiştir. Mina'nın çalıştığı kafe de kapatıldıktan sonra bu hayatta elinde son kalan sığınağı da yakında elinden alınacaktır, hatta evi boşaltmadığı takdirde eşyalarıyla dışarıya atılacaktır. Yönetmen herhangi bir çıkış imkânı göstermeden Mina'yı İstanbul'da kapana kısılmış bir vaziyette filmi sonlandırır. Mahkeme tarafından evin boşaltılması için bir karar gönderilmiştir, ancak Mina'nın buradan sonra ne gibi zorluklarla karşılaşabileceği düşünülmez. Bürokrasinin aldığı karar kesindir ve ev boşaltılacaktır. Bu karardan sonra Mina ve Mina gibilerinin sokakta kalacak olma ihtimali karşısında herhangi bir önlem de alınmamaktadır. Mina evden zorla çıkarıldığı takdirde nereye gidecektir, insanın en temel ihtiyacı olan barınma sorunsalını nasıl çözecektir? Bu ve bunun gibi sorulabilecek birçok soru olmasına rağmen, bu gibi durumda kalan onlarca insanın sorunlarına bürokrasi herhangi bir cevap vermez. Kural çok açık bir şekilde ifade edilmiştir: "Herkes mülkiyet ve miras edinme hakkına sahiptir", ancak bu filmdeki gibi bir durumla karşılaşıldığında mülk edinme hakkını içinde bulunduğu koşullar gereğince kullanamayan insanların sokakta kalması sorununa yönelik herhangi bir önlem ve çözüm önerisi sunulmamaktadır. Yani kişilerin böyle bir sorunla karşılaşması durumunda eşyalarıyla birlikte sokağa atılmaları yasa tarafından onaylanmış bulunmaktadır.

Ayrıca özel mülkiyet ve sınıf farklılığı üzerinden ayrı bir parantez açmak gerekirse; Mina'nın özel olarak fal bakmak için zengin kadınların gün ve toplantılarına katılması ile kendi yaşadığı ve bu kadınların yaşadıkları ev görüntüleri aracılığıyla sınıf farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Yani hemcinsleri olan diğer kadınlar, Mina'yı para karşılığında fal bakması için kendi evlerine davet etmekte, bu sınıftaki kadınlar zenginlik ve lüks içinde yaşarlarken, Mina

ise tahliye edilmesi istenilen yıkık dökük bir evde barınma ihtiyacını gidermeye çalışmaktadır. Akın ise; bu yüzden Mina gibi kadın karakterlerin dayanışmasının gerekli ve zorunlu olduğunun altını çizmektedir (2017: 9). Yani alt sınıfta bulunan ve mevcut ekonomik sistem tarafından sömürülenler, kadın ve erkek ayrımı gözetmeksizin birlik olarak kendi haklarını savunmak zorundadırlar. Ancak filmin finaline doğru Mina ve aynı kafede çalışan diğer falcı Fazilet'in, kişisel husumet ve kıskançlık yüzünden arasındaki dayanışma halinin bozulduğuna şahit oluruz. Mina zengin hemcinslerinin cimri olmalarından yakınıyor, Fazilet ise Mina'nın kendisinden çok para kazandığına bozulur ve aralarında çıkan tartışma yüzünden ikilinin yolları ayrılır. Dolayısıyla kapitalist sistemin serbest rekabet ve serbest ticaret olgularının aynı sınıftaki insanların nasıl da ayrıştırılmasına hizmet ettiğini bu örnekte görmüş oluruz. Bu örnek sahnede görüldüğü üzere aynı sınıftan insanların, sınıf ve birlik olma bilinci edinememiş olması mevcut sömürünün devamına katkı sağlamaktadır.

3.4. Zerre: Onurlu Bir Yaşam İçin

3.4.1. Zerre Film Özeti

Zerre yönetmenliğini ve senaristliğini Erdem Tepegöz'ün üstlendiği 2012 yapımı uzun filmidir. *Zerre'de* İstanbul Tarlabası'nda bir engelli kızı ve yaşlı annesi ile birlikte yaşayan Zeynep'in (Jale Arıkan) zorlu koşullar içinde hayata tutunma çabası gerçekçi bir dille anlatılmaktadır. Filmde Zeynep'in çalıştığı tekstil atölyesinden yaka paça sürüklenerek atılmasının ardından, yeni iş arama sürecine ve bu süreçte içinde bulunduğu durumlara odaklanılmaktadır. Bir yandan aylardır kirasını ödeyemediği evin ev sahibi yakasına yapışırken, diğer yandan da işsizlik süreci onu zor bir karar almak zorunda bırakır.

3.4.2. Zerre Filminde Özel Mülkiyet

Zerre filmini açılış sekansından son sahnesine kadar toplumcu-gerçekçi bir sinema örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Yönetmenin tercih etmiş olduğu bu üslup hem filmin inandırıcılığını kuvvetlendirmekte hem de klasik anlatı sinemasının bir karşıtı olarak Zeynep'in yaşam mücadelesinde karşılaştığı çıkmazlara, seyirciye nefes aldırmadan odaklanmaktadır. Bu anlamda filmde gördüğümüz ve bize gösterilen tüm olay ve olgular sadece filmdeki Zeynep'in başına gelen özel bir durum değil, aynı sınıftan birçok insanın başına gelebilecek türden durumlardır. Film daha ilk baştan, yani isminden itibaren odaklandığı meselenin detaylarını vermektedir: Zerre; çok küçük parçacık! Yönetmen merkezine aldığı bu yaşam mücadelesi hikâyesi ile toplum tarafından bir kenara itilmiş, görmezden gelinmiş onlarca "küçük parçadan" birisine odaklanmaktadır. Filmin başrolünü canlandıran Zeynep karakterinin ismi ise, değerli taş, mücevher anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yönetmen toplumun en alt

tabakasında yaşam mücadelesi veren Zeynep'in, toplumun en az diğer üyeleri kadar değerli olduğuna ve alt sınıfta bulunan bu insanların yaşam şartlarının zorluğuna dikkat çekmektedir. Bundan dolayı filmin açılış sekansında bir grup tekstil atölyesi çalışanının yemek yediği yerin izbe, basık bir yer olarak tasvir edilmesiyle, işçi sınıfına layık görülen çalışma koşulları gösterilmiş olur. Bu sahne özelinde, Zeynep'in yemek yediği masada diğer işçi kadınların diyalogları aracılığıyla filmin asıl meselesi izleyiciye usulca fısıldanır. “Bir haftadır çocuğumu da göremiyorum”, “...Parayı da vermiyorlar evde erzak kalmadı” gibi cümlelerle güvencesiz koşullarında çalışan işçi sınıfının durumuna göndermelerde bulunulur. Ayrıca sigorta yapılma dönemi geldiği için işverenler işten çıkarma işlemi uygulayacaktır; buna karşılık kadın işçiler birlik olmak, grupça işi bırakmak gibi önlemler üzerinde düşünürler. Zeynep ise işittiği ama ortak olmadığı bu diyaloglar boyunca sessizliğini korur, ancak bir sonraki sahnede sessizliğiyle tezat oluşturacak bir şekilde yaka paça işten atılmasını izleriz. Atölyedeki diğer çalışanlar da bu işten atılma sahnesine en az bizim kadar seyirci kalırlar. Hiçbir çalışan bu duruma tepki göstermez, hepsi usul usul önlerindeki işi yapmaya devam ederler. Yılmaz’a göre, bu durum Zeynep'in sendikalaşma ve birlik olma sürecine aktif olarak dâhil olmasa bile, bu düşünceye sahip olanlarla aynı masada yemek yemiş olmasının cezasıdır (2015: 94). Bu sahne boyunca görüldüğü üzere, işçilerin sadece birlik olmayı ve haklarını savunmayı düşünmeleri bile işten uzaklaştırılmalarına yetecek bir sebeptir.

3.4.3. Güvencesiz İşçiler ve Yoksulluk

Zerre daha giriş sekansı itibariyle tokat gibi çarparak izleyiciyi yaşanan adaletsizlik karşısında çaresiz kalan bir insanın mücadelesine ortak olmaya davet eder. İşten kovulan Zeynep burnu kanayarak oradan uzaklaşır. Film boyunca Zeynep'in aşırı stres altında kaldığı durumlarda yine burnunun kanadığına şahit oluruz. Şentürk, bu durumu hastaneye gidecek ne parası ne de zamanı olan Zeynep'in direncinin sınırı olarak değerlendirir (2016: 159).

Zeynep'in işten yaka paça atılmasından sonra sokaklarda çaresizce dolaşmasına tanıklık ederken, izleyiciye düşünme payı bırakılır. Az önceki sahnenin yaşanmış olması, işçilerin güvencesiz, sigortasız ve sendikasız olmalarıyla ilintilidir. Dolayısıyla toplumun en alt katmanında yaşam mücadelesi veren bu insanların hayatlarına devam edebilmeleri bir avuç insanın iki dudağının arasındadır. Konuya genel anlamıyla bakıldığında ise, bu tarz olayların yaşanmasının temel nedeninin yine özel mülkiyet olgusundan kaynaklandığı görülmektedir. Yani üretim araçlarının sayıca toplumun azınlık bir kesiminde birikmiş olması ve alt sınıftaki insanların sayıca katbekat çok olması bu adaletsiz üretim ilişkilerinin devamını sağlamaya yetmektedir. Üretim araçlarının sahipliğini elinde bulunduran tekelci sermayedarların

belirlemiş oldukları çalışma koşullarına işçilerin itaat etmesi beklenilmektedir. Eğer bir grup işçi bu koşulları beğenmez ve süregelen eşitsizliğe itiraz ederse, ilk yaptırım olarak işten çıkarılır ve yerlerine aynı şartlarda çalışacak diğer yoksul işçiler dâhil edilir. Daha açık bir ifadeyle işin az, geçim sıkıntısı çeken işçi ve işçi adaylarının sayıca çok olması var olan adaletsiz üretim ilişkilerinin aynı şekilde devam etmesini sağlamaktadır. Filmin ilerleyen bölümlerinde Zeynep'in başka bir fabrikada iş bulması ve verilen maaşı düşük bulunduğunu belirtmesi üzerine; diğer işçi kadının “yarısını verseler bile herkes çalışır” demesi de bu duruma iyi bir örnektir.

Yukarıda bahsi geçen Zeynep'in bulduğu ikinci iş, Trakya'da yatılı olarak çalışacağı bir fabrikadır ve burada yine güvencesiz bir şekilde çalışarak, karşılığında haftalık 90 lira alacaktır. Aylık olarak 360 lira yapan bu maaşın ise özellikle İstanbul gibi bir yerde geçinmeye yetmeyeceği açık bir gerçektir. Yine Zeynep'in bu yeni işi üzerinden üretim araçlarının özel mülkiyete tabi olması sonucunda ortaya sömürünün çıktığı görülmektedir. Burjuva mülkiyet anlayışından doğan bu ilişkide, her işçiye haftalık 90 lira verilmesi ve bu işçilerin emekleri ile üretilen artı değer burjuvalar tarafından ele geçirilmesi gibi bir durum söz konusudur. Locke ise nüfusun arttığı ve kaynakların daraldığı bir atmosferde mülkiyet hakkının sınırlandırılması için ilk olarak eldekilerin israf edilmemesini, ikinci olarak da diğer insanların yaşamlarının tehlikeye atılmaması gerektiğini dile getirir ve ayrıca doğal akıl yasaları gereğince mülk sahibi tarafından diğerlerinin istihdam edildiğini ve emeklerinin karşılığının verildiğini ifade eder (Çakmakaya, 2017: 116). Ancak bu örneklem üzerinde gördüğümüz gibi işler Locke'un yaklaşımında bahsettiğinden çok farklı bir noktaya evrilmiştir. Özel mülkiyet hakkının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu evrim, dünya zenginliklerinin birçoğunun azınlık bir grup elinde toplanmış olması ve bu zenginliği miras hakkı ile yine kendi ailesi aracılığıyla devam ettirmesi; insanlar arasındaki eşitsizliğin hem kaynağı hem de bu eşitsizliğin aynı şekilde devam edebilmesinin bir güvencesidir. Her ne kadar Locke'un iyimser yaklaşımı mülk sahiplerinin, mülk sahibi olmayanları istihdam ederek eşitliğin sağlanabilirliği üzerine kurulu olsa da buradan açıkça ortaya çıkacak sonuç sömürüdür. Yani mülk sahiplerinin sırf bu mülk sahiplikleri durumundan elde etmiş oldukları toplumsal ayrıcalık, yasalar aracılığıyla da güvenceye alındıktan sonra, diğerlerini ücretli köleler haline getirip öyle de kalmalarını sağlamaktadır. Bir başka deyişle; kendileri kadar mülk sahibi olamayanların, hiçbir zaman kendileri kadar mülk sahibi olamayacak olmalarının garantisi; özel mülkiyet bağlamında zenginliklerin çoğunluğuna sahip olan sınıf için adaletsiz, ama bir o kadar da avantajlı bir durumu doğururken; diğer yandan ücretli köleler haline getirilen alt sınıf için; tamamen adaletsiz bir yaşam ve yoksulluk doğurmaktadır. Yine bu örnek yaklaşımdan anlaşılacağı üzere,

pastanın en büyük payını alan burjuva sınıfı, en büyük payın sonsuza dek kendinde kalması için süregelen adaletsiz atmosferde, bu adaletsizliği vahşi yaşam benzetmeleri ile normalleştirerek, özel mülkiyet hakkına sarılacaktır. Çünkü burjuva iktidarının bir getirisi olan kapitalizm her anlamda “vahşetin çağrısıdır”.

3.4.4. Organlarını Satmak Zorunda Kalan Bir Anne: Zeynep

Filmdeki diğer ve belki de en hayati mülkiyet sorunu, Zeynep ve ailesinin temel barına ihtiyacı üzerinden karşımıza çıkmaktadır. Zeynep’in bakmakla sorumlu olduğu bir engelli kızı ve bir de tüm gün evde kızı Gülçin’le ilgilenen yaşlı bir annesi bulunmaktadır. Ancak içinde bulunduğu olumsuz ekonomik koşullardan dolayı uzun zamandır ev kirasını ödeyememektedir. Balcı, görünürde var olan evin aslında olmadığını, bu evin yerine hep bir yerinden edilme ve dışarı kovulma korkusunun bulunduğu söyler (2018: 94). Zeynep’in çevresinde ise kendisine yardım edebilecek kimse bulunmamaktadır. Tanıdığı bir Remzi vardır, o da bir lokantada çalışıp kendisi zar zor geçinmektedir, ancak yine de çalıştığı lokantadan Zeynep ve ailesi için yemek yardımında bulunur. Diğer bir tanıdık ise büfede çalışan Ayşe’dir. Ayşe ise Zeynep’in toplu bir para bulması durumunda belki belediye de bir iş ayarlayabileceğini belirtir. Buradaki bahsi geçen toplu paranın ise, belediyedeki işi ayarlayacak olan kişiye verilecek rüşvet olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla toplumsal yozlaşmanın ve ayrışmanın her yere sirayet ettiği bu durumda dahi Zeynep’in tüm umudu bu belediye işindedir; diğer türlü bir ihtimal onun için düşünülemez. Çünkü ev sahibi Kudret –ki bu isim de tesadüfi değildir; güç ve iktidar anlamına gelmektedir- Zeynep’i kendine olan borcu karşılığında kızı Gülçin’in organlarından birini satmaya ikna etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Kudret, güçsüz düşmüş, zor, çıkışsız bir durumda kalan bir hayvanın etini yemek için başında dolanan bir akbaba gibi Zeynep’in etrafında dolanmaktadır. Tabii Zeynep için Kudret’in bu teklifini kabul etmek söz konusu bile değildir, elinden gelen her yolu dener; bir iş bulsa kendi deyimiyle “köpekler gibi çalışacaktır”, ama artık İstanbul’da da iş kalmamıştır.

Zeynep tüm bu olumsuz koşullara rağmen pes etmez; geçimini sağlamak için evde lavanta bohçası yapar ve her Sela okunduğunda koşup camii çıkışından cenazeden ayrılan insanlara bu bohçaları satmayı dener. Zeynep’in para kazanabilmesi için sık sık Sela okunmalıdır; yani Zeynep ve ailesinin hayatta kalabilmesi için birilerinin sürekli ölmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu sahne özelinde kapitalist sistemin vahşeti betimlenmektedir. Ayrıca Zeynep’in kendi emeği ile yaptığı bohçaları sokakta satması da yasaktır; bir keresinde belediye elindeki bütün bohçalara el koymuştur. Yalnızca cami çıkışında satmasına karışılmamaktadır. Zeynep eğer ki bu ekonomik çıkmazdan kurtulmak istiyorsa; ev sahibinin

isteğine boyun eğerek ya çocuğunun ya da kendisinin bir organını satmak zorundadır. Mevcut sistem o derece vahşileşmiştir ki bir insanın yaşamına devam edebilmesi için, organlarına göz dikmiştir -ki filmin finalinde Zeynep içinden çıkamadığı bu parasızlıktan kurtulmak için bir organını satmaya razı olacaktır. Yaşartürk ve İlbuğa, hayatta kalabilmek için bir organın satılmasını, Zeynep'in kendi etini yemesinin bir metaforu olarak yorumlamaktadırlar (2014: 170). Bu durum bir anlamda özel mülkiyet yasasından kaynaklanan ve çözülemeyen bir sorun yüzünden, insanların kendi organlarını satmayı bile göze aldıklarını göstermektedir. Filmdeki bu detay özel mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan eşitsizliğin en somut örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Çünkü Zeynep'in kirasını bile ödeyemediği bu tek gözlü evden başka hiçbir şeyi, gidecek başka hiçbir yeri yoktur. Ev sahibininse kendi barınma ihtiyacını karşıladığı ve üstüne fazladan gelir elde etmek için kiraya verdiği evleri bulunmaktadır. Dolayısıyla iki kişi arasındaki sınıf farklılığı ve mal varlığından kaynaklanan ayrılık; birinin yaşam koşullarını iyileştirip sınıf atlatabilirken, diğerinin sokakta kalmasını, bedenini satması gibi ihtimalleri doğurabilmektedir.

3.5. Aydın ve Ailesinin Derin Uykusu: *Kış Uykusu*

3.5.1. *Kış Uykusu* Film Özeti

Kış Uykusu, senaristliğini Ebru Ceylan ve Nuri Bilge Ceylan'ın üstlendiği, Kapadokya'da babalarından kalma küçük bir oteli işleten Aydın Bey (Haluk Bilginer), kardeşi Necla (Demet Akbağ) ve kendisinden yaşça küçük olan eşi Nihal (Melisa Sözen) arasındaki içsel çekişmelere odaklanan, yönetmenliğini ise Nuri Bilge Ceylan'ın üstlendiği 2014 yapımı uzun filmidir. Filmde en az bu üç kişinin aralarındaki ilişki kadar önemli olan bir diğer konu ise Aydın ve kiracıları arasında yaşanan icra meselesinden kaynaklanan mülkiyet sorunudur. Bu filmdeki özel mülkiyet sorunu ise, diğer örnek filmlerden bakış açısı itibariyle birtakım farklılıklar göstermektedir. Diğer örnek filmlerde günümüzdeki özel mülkiyet anlayışından olumsuz etkilenen karakterler filmlerin merkezinde yer alırken, *Kış Uykusu*'nda özel mülkiyet anlayışından herhangi bir zarar görmeyen ve kiracılarını mağdur eden bir ev sahibi hikâyesinin merkezinde yer alır. Tezdeki diğer örnek filmlerden farklı olarak bu film, kiracıların yanında ayrıcalıklı bir yaşama sahip ev sahibi konumunda bulunan bir bireyi de yakından gözlemleme olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla kiracı olarak oturdukları evlerinden tahliyesi istenen alt sınıftan insanlar ile kirasını alamadığı için rutin bir işlem olarak tahliye davası açan ev sahibinin çatışması, özel mülkiyet ilişkilerinin gözlenmesi bakımından önemli veriler sunmaktadır. Yönetmenin kendisi ise her ne kadar bu filmde sınıf ilişkilerinden doğan bir meseleye

odaklanmasının temel amacı olmadığını belirtse de¹⁶ eski maden işçisi ve yeni işsiz olan İsmail ve ailesinin var kalma mücadelesi ve bu hayatla taban tabana zıt Aydın'ın ailesi ile aralarında yaşananlar filmin bu meselelere dair de söyleyecek sözü olduğunu göstermektedir. Ayrıca film 2014 yılında dünyanın en saygın film festivallerinden olan Cannes Film Festivali'nde büyük ödülün sahibi olmuştur¹⁷.

3.5.2. *Kış Uykusu* Filminde Özel Mülkiyet

Aydın Bey'in ülkenin bir aydını olarak kendini Kapadokya'daki küçük bir otele kapatmış olması “kış uykusu” metaforu ile anlatılmaktadır. Ancak filmde Aydın, Nihal ve Necla kadar yer eden bir diğer mesele ise sınıflar arası ilişkilerdir. Bu ilişkileri belirleyen ana etmen ise Weber'in de belirttiği özel mülkiyet sahipliği ve mülksüzlük olarak çerçevelenmiştir; çünkü Weberci bakış açısında sınıf ilişkisi bu iki temel üzerine kuruludur (Özonur, 2016: 108). Aydın'ın babasından kalma küçük bir otelin yani günümüz üretim araçlarından birine sahip olması ve bu otelde çalışanlar (Hidayet ve eşi Fatma) ile arasındaki ilişki, özel mülkiyet sahipliğinin ve mülksüzlüğün karşıtlığı bağlamında, mülk sahibi olanların olmayanlar üzerindeki iktidarını gözlemleme olanağı sunar. Aydın'ın sabah kalkıp otele gelmesi ve otelde kalan bir müşteri (Timur) ile kısa bir sohbet etmesinden sonra, otelin çalışanlarından Fatma içeri girer ve Aydın'a: “Günaydın Aydın Bey” der. Aydın'ın ilk cevabı ise “Neredesin yahu? Adam kalkmış kahvaltı ediyor, bir şey istese yardım edecek kimse yok” olur. Ayrıca bu sahne boyunca Aydın'ı bir koltukta oturmuş gazetesini okurken görmemize karşın, Fatma'yı ise kucağında odunlarla birlikte ateş yakarken, otelin işlerini yaparken görmekteyiz. Bu sahne bize üretim araçlarının özel mülkiyeti ve bu mülkte çalıştırılan insanların ürettiği artı değeri göstermesi bakımından önemlidir. Aydın'ın, otelin işleriyle ilgilenen Fatma'nın eşi Hidayet'le ilişkisi de temelde bu düzeydedir, ancak Hidayet gücün ve iktidarın yanında uzun yıllardır çalıştığı için patronunun çıkarlarını kendi çıkarıymışçasına savunmakta, kira ve icra meselelerinde detaylıca değinileceği üzere, bu uğurda kendi sınıfından insanlara ise üstten bakabilmektedir. Bu anlamda gücün ve iktidarın yanında bulunmanın bir süre sonra sınıf bilincini körelttiği ve iktidarın çıkarlarını kendi çıkarıymış gibi savunmaya ittiği gibi bir sonuca varmak da mümkündür.

¹⁶ <http://www.altiyazi.net/soylesiler/nuri-bilge-ceylanla-kis-uykusu-uzerine-iii/>. Erişim Tarihi: 21.05.2019

¹⁷ Bu ödül Cannes Film Festivali'nde Türkiye'nin aldığı ikinci büyük ödül olmuştur. Cannes'daki büyük ödülü Türkiye adına ilk defa 1982 yılında *Yol* filmi ile Yılmaz Güney ve Şerif Gören almıştır.

3.5.3. Taş Atan Çocuk ve Aydın'ın Korkusu

Filmdeki mülkiyet sorununu en net gözlemlene olanağı sunan sahne ise, Hidayet ve Aydın'ın araçlarında gittikleri sırada Aydın'ın oturduğu tarafın camına büyük bir taşın isabet etmesi ile görünür kılınır. Ancak o taşın atılmasından hemen önce araçta geçen şu diyaloglar, meselenin özüne dair bazı ipuçları vermektedir.

Aydın: İcradan sonra ödedi mi bir şey?

Hidayet: Yok, Aydın Bey o da ödemedi bir şey. Tahliye davası açtık, çıkartacağız diyor bir iki ay içinde avukat.

Aydın: Nereye çıkartıyorsun Hidayet ya! Kiracıyı koruyor kanunlar.

Taşın araçtaki bu diyalogların geçtiği ana denk gelmesi ise tesadüfi alınmış bir karar değildir. Çünkü Aydın'ın yaşadıkları bölgede kiraya verili birçok özel mülkü bulunmaktadır ve az önce bahsi geçen icra gönderilen ev ise taşı atan küçük İlyas'ın yaşadığı evdir. Ayrıca bu icra kararı sırasında cezaevinden yeni çıkmış olan baba (İsmail) icrayı durdurmak için görevlilere engel olmaya çalışmış, ancak icraya engel olamadığı gibi bir de çocuğunun gözü önünde polislerden dayak yemiştir. Belli ki İlyas evlerine icra gönderip, evdeki buzdolabını ve televizyonlarını alıran bu adama karşı duyduğu derin öfkeyi bu şekilde dışa vurmuştur. Atılan o taş Aydın'ı yattığı “kış uykusundan” uyandırmaya yetmez elbette, ancak (Erişen, 2015: 70) “o taş, Aydın'ın görmek istemediği, görse de kendi yaşantısından uzak tutmak istediği, yüzleşmek istemediği, ötekileştirdiği dünyanın (eğitimsiz, cahil, yoksul) imidir”. Bir sonraki sahnede ise Hidayet taşı atan İlyas'ı yakalamış, hatta bu kovalamaca sırasında İlyas kaçarken dereye düştüğü için ıslanmış ve bu vaziyette evine getirilmiştir. Hidayet çocukla birlikte evin avlusuna girmesine rağmen, Aydın ise kendi güvenli bölgesi olan aracın yanında bekleyip olan bitene uzaktan tanık olmayı tercih etmektedir. İsmail ise taşı atan oğluna Hidayet ve Aydın'ın gözü önünde bir tokat atar; bu tokat İlyas'ın suçunun diyetidir. İsmail ikinci olarak oğluna tokat attığı eliyle evin camına bir yumruk atar; bu ise Hidayet ve Aydın'a verilen açık bir mesajdır. Ayrıca sahnenin devamında İsmail'in sarf ettiği: “Üç kuruşluk kira borcu için, buzdolabını televizyonu götürdünüz yetmedi mi?” sözleri özel mülkiyet anlayışından kaynaklanan bir başka olumsuz durumu imlemesi bakımından önemlidir.

3.5.4. Mağrur ya da Mağdur Olmak

Evlerine icra gönderilen İsmail'in kardeşi İmam Hamdi Hoca'nın Aydın'ı ziyarete geldiği sahne sınıf farklılığının ve bu farklılığın iki sınıf arasındaki ne tür bir alt-üst ilişkisine yol açtığına gözlenmesi bakımından önemlidir. Aydın yakın arkadaşı Suavi'yi yolcu etmek

için odasından çıkarken, yardımcılarında Fatma'ya Hamdi Hoca'yı bu odaya almasını söyler. Geri geldiğinde ise kapının önünde Hamdi'nin çamura bulanmış ayakkabıları ile karşılaşır ve sağ ayağıyla yavaşça Hamdi'nin ayakkabılarını kenara iter (Görsel 3.4). Bu sahneyi burjuvazinin alt sınıf karşısındaki takınmış olduğu bir tavır olarak da okumak mümkündür. Çünkü aslında: “Hamdi çamurlu ayakkabılarıyla girse de çıkarsa da o odanın insanı değildir” (Kaplan, 2015: 156). Bir önceki sahnede Aydın Bey'in yoksul bir köye yardım amaçlı küçük bir toplantısına şahit olurken, bu sahnede kira borçlarının ödenmemesi gerekçesi ile icraya verdiği ve evlerindeki buzdolabı, televizyonunu aldırıldığı Hamdi Hoca karşısındaki tavrından, Aydın'ın samimiysizliği üzerine birtakım fikirler ediniriz. Zira aynı sahnenin devamında Hamdi kendilerine açılan tahliye davasının durdurulmasını ve en kısa zamanda kiraların ödeneceğini belirtmesi üzerine bile Aydın Bey, Hamdi'ye tamam demez. “Sen bana gelme, git Hidayet'le ya da avukatlarımla konuş” diyerek konuyu kapatır. Oysaki tahliye davasını ne Hidayet ne de avukatları durdurabilir, ancak kendisinin durdurabileceğini bildiği halde ve tüm bu mal varlığına rağmen evinden dışarı atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu insanların içinde bulunduğu zor durum karşısında bile onlara yardımcı olmak istemez. Üstelik bu görüşmeden sonra, açılan tahliye davasını iptal ettirmemesi yetmezmiş gibi, İmam Hamdi üzerinden yola çıkarak, ülkedeki din adamlarının pasaklılığını ve pervasızlığını anlatan bir de köşe yazısı kaleme alır. Ancak bu Hamdi'nin eve son ziyareti olmaz, bir sonraki seferde ise cama taş atan İlyas'ı da zorla yanına alarak Aydın'ın elini öpüp, özür dilemeye getirir. Bu sahne boyunca da iki sınıf arasındaki farklılıklar belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Mesela Hamdi ve İlyas eve girmeden hemen önce Aydın sofradaki balı beğenmez ve yardımcılarını Fatma'ya değiştirmesi ya da sıcak suya tutması için geri verir. Hamdi ve İlyas geldiğinde de ailenin sofranın başında olması, yoksulluk sınırının altında yaşayan ve kiralarını ödeyemedikleri için evlerine icra gönderilen bu aileyle tezat oluşturur. Sahnenin sonunda ise Hamdi, Aydın'ın elini öpmesi için zorlasa da İlyas Aydın'ın elini öpmeden, belki de bunu yapmayı hiç istemediğinden yere yığılır (Görsel 3.5). Aydın ise elini öptürmeden önce Nihal ve Necla'ya bir bakış atar; bu onun krallığının bir provasını andırır, ancak İlyas'ın yere düşmesiyle Aydın'ın da maskesi yere düşer ve tüm çıplaklığı ile sahnede tek başına kalır (Kaplan, 2015: 158-159).

Görsel 3.4. İmam Hamdi'nin çamurlu ayakkabıları.

Görsel 3.5. El öpme sahnesi

Aydın, bu sahne yaşanmadan önce İlyas'ın arabaya neden taş atmış olabileceğini bile kestiremez. Hatta bu taş atma olayı yaşanana kadar bu evde kimlerin yaşadığına dair bir fikri bile yoktur. İcraya verme işlemini ise söylediğine göre, avukatları kiraların ödenmemesi durumunda rutin bir işlem olarak gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Aydın'ın kendi dünyasının dışındaki dünya ile ilgisi ve bilgisi son derece sınırlıdır. Köksal ise bu anlamda Aydın karakterini; düşünsel mücadele eyleminden uzak, kendi benliğine esir düşmüş sahte bir aydın olarak değerlendirir (2015: 111). Ayrıca tüm bu yaşanan gelişmelerin temelini mülkiyet sorununa dayandığı ise açık bir gerçektir. Ancak Aktan, insanın mülkiyet edinmek için doğal bir içgüdü olduğunu, kişilerin kendilerine ait bir toprağının bulunmamasının, başkalarının mülküne el koymaya; yani hırsızlığa yol açacağını belirterek, insanların çalışmalarının ve üretmelerinin altında yatan temel amacın mülkiyet olgusu olduğu iddia eder (2018: 210). Yani bu cümleleri ile süregelen özel mülkiyet ilişkisinin doğal bir içgüdü olduğunu belirterek, mal mülk biriktirmenin önemine dikkat çeker. Ancak diğer örneklerde de görüldüğü üzere suça yönelmenin altında yatan temel noktanın mevcut mülkiyet anlayışı olduğu düşünülmektedir. Durumun daha net kavranabilmesi için, filmde Aydın'ın Nihal'le konuşmasında da belirttiği gibi, bu tarz kalburüstü yaşayan insanların sahip oldukları tüm zenginliklerinden vazgeçerek herhangi bir işkolunda asgari ücretle çalışarak ve kiracı olarak hayatlarını idame ettirmeye

çalışmaları gerekmektedir. Özel mülkiyetin doğal bir hak olduğunu savunanların neredeyse tamamı bulundukları dönem ve sosyo-ekonomik yapı içerisinde kalburüstü kimseler oldukları için, sosyal yapıdaki eşitsizlik ve adaletsizlikten olumsuz olarak etkilenmemekte, aksine insan yaşamındaki sosyal adaletsizliklerden beslenerek mal-mülk sahibi olmakta ve bu adaletsizliği olağan göstermek için her zaman başvurdukları klasik örnek olarak doğada yaşayan diğer canlı türleri arasındaki rekabeti ve vahşeti göstermektedirler. Bunun en iyi örneği Aydın'ın kendisine gelen bir mektup üzerine bir köye yardım etme kararını arkadaşı ve eşine danıştığı sahnede karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Aydın bu yardım düşüncesi karşısında üst sınıfa mensup arkadaşı Suavi'nin: "Bu yoksulluk, fakirlik bir tür doğal afet gibi Aydın'cığım. Allah'ın takdiri yani bir yerde. Kadere karşı gelemesin ki" cümleleri genel anlamda üst sınıfının mülkiyet eşitsizliğinden doğan yoksulluk karşısındaki tutumlarını açık etmektedir. Kaldı ki Aydın bu yardım kampanyasına, gönderilen mektupta kendi yazılarına yönelik övgülerin bulunmasından dolayı olumlu yaklaşmaktadır. Aydın'ın bu yardım kampanyasına olumlu bir yaklaşım sergilemesindeki samimiyetsizlik ise, kirayı ödeyemedikleri gerekçesiyle kiracılarının evlerine haciz yollaması üzerine, kiracı Hamdi'nin tahliye davasının durdurulması talebine verdiği olumsuz yanıtla da ortaya çıkmaktadır. Aydın kiracılarının evlerine haciz gönderilmesinde sanki kendisinin hiç sorumluluğu yokmuş gibi konuyu kestirip atmaktadır¹⁸. Ayrıca filmin finaline doğru genç öğretmenle girdiği tartışmada işine gelmediği için İslami değerlere çok yakın olmamasına rağmen yoksulluğu ve adaletsizliği "Allah böyle yaratmış" diyerek normalleştirmeye çalışır. Yani bu örnekten de net bir şekilde anlaşılacağı üzere, burjuvazinin süregelen adaletsiz koşullar karşısındaki tavrı samimiyetten uzaktır.

Tüm bu çelişkili ifadelerin sarf edilmesinin altında yatan temel gayenin, hayvani bir içgüdü olan sahip olma arzusu olduğu düşünülmektedir. Yani işlerine gelmediğinde özel mülkiyet anlayışından ortaya çıkan olumsuz koşulları doğal yaşam benzetmeleri ile normalleştirmeye çalışanlar, yine bu görüşle taban tabana zıt bir şekilde insanın doğadaki diğer canlılardan üretim yapma ve ilerleme sağladığı argümanları ile ayrıldığı ve daha üstün bir konumda bulunduğunu ileri sürmektedirler. Eğer ki insanlar bahsettikleri gibi kendilerini doğadaki diğer canlılardan birtakım üstün özellikler sayesinde ayırdıysa; pek tabii hayvani bir içgüdü olarak beraberlerinde getirdikleri sahip olma arzusundan kaynaklandığını iddia ettikleri, özel mülkiyet anlayışını da evrime uğratarak, daha adil bir sosyal düzen kurabilirler. Ancak özel mülkiyeti sosyal düzende olağan bir durum olarak görenler tabii ki işçiler, yani alt kesimdeki insanlar değildir. Kendi zenginliklerini ve birikimlerini tamamen tesadüf eseri içine

¹⁸ <http://www.altiyazi.net/yazilar/bir-turkiye-alegorisi-olarak-kis-uykusu/>. Erişim Tarihi: 21.05.2019

doğdukları aile ve sosyal çevre aracılığıyla edinmiş olabilirler. Bu durumda kendi sahipliklerini yine bir içgüdü olduğunu iddia ettikleri, miras bırakma yoluyla kendi soylarını devam ettirecek yavrularına bırakabileceklerini bildikleri için, özel mülkiyetten doğan sosyal adaletsizlikten tabii ki rahatsız olmalarını beklemek boşuna olacaktır. Yeryüzündeki zenginliklerin büyük bir çoğunluğuna ister çalışarak, (tekstil atölyesinde çalışarak kendine bir ev alamayan işçilerin varlığını göz önünde bulundurarak), ister içine doğdukları aile ve çevre aracılığıyla egemen olmuş olsunlar, bu zenginliklerden ve sahip oldukları ayrıcalıklı yaşam tarzından taviz veremeyecekleri için özel mülkiyeti olağan bir hak olarak gösterme zorunluluğu içindedirler. Mevcut sistem, güçlü ve zenginin diğerleri üzerinde egemenlik kurmasını vahşi doğa benzetmeleriyle olağanlaştıran, sayıca kıyaslandığında dünyadaki küçük bir azınlığın düzenidir. İşte tam da bu sebepten, kendi zenginliklerinin kaynağı olan özel mülkiyet temelindeki, serbest piyasa ekonomisini ve onun tüm getirilerini kendi sınıflarının ve türlerinin devam etmesi için sürdürmeye çalışmakta, köşeye sıkıştıklarında da var olan eşitsizliğin kaynağını hayvanların yaşamında göstererek vahşeti normalleştirmekte, işlerine gelen durumlarda ise, insani değerlerin ve insanın ürettikleri aracılığıyla ilerlemelerinden dem vurmaktadırlar. Kabaca özetleyecek olursak, sosyal ve ekonomik adaletsizliğin hüküm sürdüğü dünyada bu adaletsizlik üzerinden ayrıcalıklı bir konum edinmiş olanlar ve zenginliklerini kendi türlerinin devamı olacak kişilere miras bırakabilmenin güvencesinde yaşayanlar için, var olan bu vahşi düzen pek tabii normaldir. Bunun için üretim araçlarına sahip olanlar; var olan güçlerini ve değerlerini birtakım iktidar araçlarıyla toplumun her kesimine yayararak, açlık sınırında yaşayan insanlara, en azından hala hayatta oldukları için şükretmelerini salık vermektedirler.

3.6. Mülkiyet ya da Yok Olmak: *Toz Bezi*

3.6.1. *Toz Bezi* Film Özeti

Toz Bezi senaristliğini ve yönetmenliğini Ahu Öztürk'ün üstlendiği İstanbul'da evlere gündeliğe giderek geçimlerini sağlamaya çalışan Nesrin (Asiye Dinçsoy) ve Hatun'un (Nazan Kesal) yaşamlarından bir kesiti anlatan 2015 yapımı uzun filmidir. Nesrin'in kocasının ortadan kaybolmasından sonra beş yaşındaki kızı ile hayata tutunma çabası gerçekçi bir sinema diliyle aktarılır. Ayrıca film aynı yıl İstanbul Film Festivali'nde en iyi film, en iyi senaryo ve en iyi kadın oyuncu ödüllerinin de sahibi olur.

3.6.2. *Toz Bezi* Filminde Özel Mülkiyet

Toz Bezi merkezine aldığı konu itibarıyla kayıt dışı ekonomiye, özel mülkiyetten kaynaklanan adaletsiz gelir dağılımına, sınıf ilişkilerine, kimlik meselelerine ve kadın erkek eşitliği bağlamından toplumsal cinsiyet olgularına dair birtakım veriler sunmaktadır. Film Nesrin ve abla dediği üst komşusu, şehir hayatında Nesrin'den daha eski ve deneyimli olan Hatun'un gündeliğe giderek İstanbul gibi büyük bir şehirde hayata tutunma çabalarına odaklanmaktadır. Film bu yönüyle herhangi bir okul bitirmemiş insanların normal istihdam koşullarından yararlanamamasına da dikkat çekmektedir (Çınar, 2018: 27). Yönetmen Ahu Öztürk de filmin çıkış noktasının kendi deyimiyle “şehrin bağırsaklarında yaşayan” alt sınıftan bu kadınların yaşam mücadelesine dair bir şeyler anlatmak olduğunu belirtmektedir¹⁹. Her ikisi de Kürt kökenli olan Nesrin ve Hatun, Kars'tan iç göç yolu ile İstanbul'a gelmişler ve burada bir gecekondu mahallesine yerleşmişlerdir. Tezin ikinci bölümünde işlendiği üzere 1960'lardan sonra hızlanan iç göç ve artan kentleşme olgusunun bir örneği olarak, kentin sınıfsal bağlamda nasıl ayrıştığını bu film özelinde açık bir şekilde görmekteyiz. Tabii bu ayrışmanın temelinde mevcut ekonomik sistem ve onun bir uzantısı olan özel mülkiyet olgusu yatmaktadır. Kadınların ikisinin de şehrin görece daha iyi semtlerinde yaşayan orta-üst sınıftan insanların evlerine temizliğe gitmeleriyle bu ayrım daha da belirginleşmektedir. Gürbilek bu durumu, 1980 sonrasında ülkenin sınıfsal olarak ayrışması üzerinden değerlendirmektedir. O'na göre, 1980'lerde farklı sınıflara mensup insanların rastlaşabildiği mekânlar ortadan kalkmış, zenginler, alt sınıftan insanlarla karşılaşamayacakları kendi özel sitelerine çekilmişlerdir (2007: 68-69). Bu ayrışma şehir merkezlerinde insani olarak dayanışmayı ve kolektif bilinci yok etmesine rağmen, Nesrin ve Hatun gibi geleneksel değerlere bağlı altsınıftan insanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde halen dayanışma ağlarının güçlü olduğu görülmektedir.

Filmin ana çatışması Nesrin'in hiçbir iş tutmayan kocasını “bir iş bulmadan bu eve gelme” diyerek evden kovması ve kocanın ortadan kayboluşundan sonra Nesrin'in barınma ihtiyacını bile karşılayamayacak duruma gelmesiyle ortaya çıkar. Film yapı itibarıyla bu iki kadının dünyasına odaklandığı için filmdeki erkekler bir anlamda vardır, ama aynı zamanda yokturlar da. Örneğin Hatun'un kocası mahallenin kahvesini işletmekte, ancak ev içi işlerde bir gündelikçi olan karısıyla görev dağılımına yanaşmamaktadır. Dolayısıyla erkeğin ev içindeki varlığı bir nesneden farksızdır. Nesrin'in kocasınınsa film boyunca ismi ve izi hep oradadır, ama fiziksel varlığı film boyunca izleyiciye gösterilmez, daha doğrusu ailesini bırakıp gitmiştir ve bir daha geri dönmez. Bu anlamda Nesrin'in kocasının varlığının hiçbir yararı olmadığı,

¹⁹ <https://medium.com/jivaninsesi/ahu-%C3%B6zt%C3%BCrk-ile-toz-bezi-%C3%BCzerine-konu%C5%9Ftuk-89f1e44afd88>. Erişim Tarihi: 24.05.2019.

ancak yokluğununsa Nesrin'i ekonomik olarak çıkmaza sürüklediği söylenebilir. Nesrin geçimini birkaç eve temizliğe giderek sağlamaya çalıştığı için film ilerledikçe içinde bulunduğu ekonomik çıkmaz da giderek derinleşecektir. Ancak Özdemir ise filmi bu yönüyle ataerkil söylemi yeniden ürettiği gerekçesiyle eleştirerek, daha umutlu bir söylem kurulması gerektiğini belirtmektedir (2018b: 114). Yani Nesrin'in kocasının ortadan kaybolmasından sonra hayata tutunmakta güçlük çekmesini ve filmin sonunda kendiliğinden ortadan kaybolmasını egemen ideolojinin onaylanması olarak yorumlar.

3.6.3. Güvencesiz İş Hayatı: Gündelikçilik

Filmde özel mülkiyetten kaynaklı sınıf farkının en belirgin gözlendiği sahneler evlere gündeliğe gidildiği bölümlerde görünür. Nesrin'in yaşadığı ev ve temizliğe gittiği evler üst sınıftan insanlara ait olduğu için iki sınıf arasındaki zıtlıklar daha net okunabilmektedir (Görsel 3.6 ve Görsel 3.7). Aslında bakıldığında Nesrin'in temizliğe gittiği evin sahibi ve Nesrin'in kendisi de filmde çalışan kadınlar olarak tasvir edilir, ancak Nesrin bu çalışan kadının işte olduğu zamanlarda onun ev temizliğini ve birtakım ev işlerini yaparak çalışmakta ve bu bağlamda para kazanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir çalışma güvencesi bulunmamakta, temizlikten kazandığı parayla da geçimini sağlayamamaktadır. Örneğin bir sahnede Nesrin evde temizlik yaparken, ev sahibi eve gelir ve bugün ne kadar yorulduğundan bahseder, üstelik Nesrin de kadına hak verir ve işinin hiç de kolay olmadığını belirtir. Bu ironik sahne özelinde altsınıf ve üst-orta sınıf arasındaki eşitsiz ilişki görünür olur. Nesrin kocasının gitmesiyle çocuğu ile tek başına kalmış, evinin faturalarını bile ödeyemezken, ev sahibinin en büyük derdi ise evdeki puzzle parçalarından birisinin kaybolmuş olmasıdır. Üstelik bu kayıp parçanın bulunması için süpürgenin içindeki toz ve pislik dolu torbayı Nesrin'e kontrol ettirmekten de çekinmez.

Görsel 3.6. Nesrin'in kirada yaşadığı ev

Görsel 3.7. Nesrin'in temizliğe gittiği ev

Sınıf ilişkilerinden kaynaklanan adaletsizliğin bir başka görünür olduğu sahne, Nesrin'in temizliğe gittiği diğer evde ortaya çıkar. Ev sahibi bu sahnede Nesrin ve kızı Asrin'i de sofraya davet eder. Ancak Nesrin ev sahibi gelmeden evin malzemeleriyle kendine bir sandviç hazırlamıştır. Nesrin bu sandviçi yerken ev sahibinin gelmesiyle büyük bir suçluluk duyar ve elindeki sandviçi sanki büyük bir suç işlemişçesine utanarak çöpe atar. Nesrin de tıpkı bu ev sahibi gibi bir çocuk büyötmektedir, ancak o kızı Asmin'i temizliğe gittiği evlere yanında götürmek zorundadır. Bu sahnedeki ev sahibi ise dışarıdan hazır aldığı yemeğini çocuğuyla birlikte yerken, arkadan küçük Asmin'in bakışları, tek bir karede bize onlarca şeyi anlatır (Görsel 3.8).

Görsel 3.8. Sofraya davet edilen Asmin

3.6.4. Nesrin'in Yok Oluşu

Nesrin'in kocasının günler geçmesine rağmen ortaya çıkmaması ve Nesrin'in kazandığı paranın yetmemeye başlaması ile ekonomik olarak çökuşe geçişin ilk sinyali elektrik faturasının ödenememesinden dolayı elektriğin kesilmesi ile verilir. Nesrin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için birçok yere iş başvurusu yapar, yeni gündeliğe gidilecek evler arar, ancak hiçbir olumlu dönüş alamaz. Ayrıca Nesrin içinde bulunduğu ekonomik çıkmazdan dolayı evinin kirasının iki aydır ödeyememiştir ve ev sahibi iki aylık borç için kapıya dayanır. Bunun üzerine Nesrin üst katında oturan Hatun'a koşar ve eksikliğini tamamlaması için biraz borç para ister,

ancak Hatun parayı vermeyi reddeder; çünkü gündeliğe gittiği semtlerin birinden kendisine ev almak için para biriktirmektedir. Hatta bu isteğinin gerçekleşmesi için “Allah’ım sen affet” diyerek bir kiliseye gidip dua bile eder. Bu isteğin altında yatan temel gayeninse sınıf atlamak olduğu görülmektedir. Hatun da evlerine temizliğe gittiği insanlar gibi lüks ve ferah evlerde yaşamak istemekte; hatta belki de kendi evinin temizliği için bir gündelikçi tutmanın hayalini kurmaktadır. Bozkurt filmi bu yanıyla, rekabet, dayanışma, iktidar, sınıf ve sömür ilişkilerinin görülmesi üzerinden değerlendirir²⁰. Hatun bu hayalleri kurarken alt katında yaşayan Nesrin, mevcut evin kirasını ödeyemediği için dışarı atılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ev sahibi kiranın ödenmesi için iki üç gün mühlet verir, eğer ödeyemezse evi boşaltmasını talep eder, çünkü bu ev Nesrin’in özel mülkü değildir ve kendine ait olan başka hiçbir mülkü de bulunmamaktadır. Dolayısıyla özel mülkiyetten kaynaklanan bir sokakta kalma vakasının daha yaşanması işten bile değildir. Nesrin’in kazandığı para ile bu evin kirasını ödeyemeyeceği ise açıktır. Oldu da bu ayın kirasını denkleştirebilse bile diğer aylar aynı zorluğa yine düşecektir. Yani artık Nesrin’in, kocasının isteğiyle getirildiği bu şehirde hiçbir çaresi kalmamıştır. Yönetmen ise bize bir tahliye sahnesi izletmek yerine, Nesrin’i tıpkı kocası gibi ortadan kaybeder ve nereye gittiği film boyunca açıklamaz. Yaşanan bu durum belki de büyük şehirde yaşama tutunma mücadelesinin zorluğundan dolayı, bu mücadeleyi kaybetmenin ve başa çıkamamanın bir metaforu olarak okunabilir. Çünkü Nesrin’in kocası ortaya çıkmadıkça ekonomik olarak giderek bunalıma girer ve Nesrin ortadan kaybolmadan önce ise ev sahibi iki aylık kirayı istemeye gelir. Yani karakterler içinde bulundukları bu ekonomik çıkmazlar ve çaresizlikler yüzünden kalabalıklar arasında yavaş yavaş silinerek ortadan kaybolmaktadır. Asrin ise artık Hatun teyzesi ile birlikte ev temizliklerine gitmeye başlar. Nesrin usulca ortadan kaybolur, ancak bu düzende hiçbir değişim gözlenmez. Akın ise bu ortadan kaybolmayı ya Nesrin’in bütün bu dertlerden kurtulduğu ya da bu kayboluşla birçok yeni mücadelenin başladığı şeklinde yorumlamaktadır (2017: 36).

Filmin finalinde Nesrin’in ortadan kaybolması ile kızı Asrin tek başına ortada kalmıştır. İlk başta İstanbul’daki akrabaları Asrin’i köye göndermeye karar verdiyse de Hatun vicdani olarak kendisini sorumlu hisseder ve Asrin’e bakmaya karar verir. Bu kararın ardından Hatun, Nesrin’in boş kalan evine girer. Evin elektriği kesilmiş, içindeki aile dağılmış ve ev tam anlamıyla yaşamını yitirmiş ve karanlığa gömülmüştür. Sonuç itibarıyla burjuva mülkiyet anlayışından kaynaklanan mevcut sistemde bir aile daha dağılmış ve bir çocuk adil, eşit ve olağan bir hayat şansını elinden kaçırmıştır.

²⁰ <http://www.altiyazi.net/yazilar/toz-bezi-2/>. Erişim Tarihi: 24.05.2019.

3.7. *Nefesim Kesilene Kadar: Bitmeyen Mücadele*

3.7.1. *Nefesim Kesilene Kadar Film Özeti*

Nefesim Kesilene Kadar senaristliğini ve yönetmenliğini Emine Emel Balcı'nın üstlendiği İstanbul'da ablası ve eniştesiyle birlikte yaşamak zorunda olan ve tekstil atölyesinde çalışarak yaşama tutunmaya çalışan Serap'ın (Esme Madra) yaşam mücadelesinin anlatıldığı 2015 yapımı uzun filmidir. *Nefesim Kesilene Kadar* yönetmenin ilk uzun filmidir ve filmde derinlikli işlenmiş bir karakter ortaya koymaktadır. Özellikle Serap'ın içinde bulunduğu koşullar ne kadar ağır olursa olsun, Serap mücadeleye “nefesi kesilene kadar” devam etmekte ve film boyunca tek bir yılgınlık ibaresi dahi göstermemektedir.

3.7.2. *Nefesim Kesilene Kadar Filminde Özel Mülkiyet*

Film Serap'ın bir meyve sebze halinde babasını aradığı sahne ile açılır ve bu “babayı arama” olgusu film ilerledikçe bir metafora dönüşür. Zira baba, film boyunca Zeynep'in içinde bulunduğu yaşamdan kurtuluşunun bir sembolü olarak tasvir edilir ve bu bağlamda babaya bir kurtarıcı rolü atfedilir. Ancak film klasik anlatı formlarının dışında özgün bir yapıya sahip olduğu için Serap babasının gerçek yüzünü öğrendikçe, bu kurtarıcı figürü değersizleşerek silikleşmeye başlar. Bu değişim süreci ise Serap'ın başka birine dönüşmesine vesile olur. Zaten Serap'ın babasına duyduğu ihtiyaç, barınma sorununa yönelik bir çözüm bulabilme umudundan kaynaklanmaktadır.

Serap daha küçük yaşında annesini kaybetmiş, babasının da uzun yol şoförü olması sebebiyle çocukluk yıllarını yetiştirme yurdunda geçirmiştir. Ne var ki Serap bir süre sonra bu yurttan kaçarak ablası ve eniştesinin evine geçici süreliğine yerleşir. Dolayısıyla en temel haklardan birisi olan barınma ihtiyacını içinde bulunduğu koşullar gereği tam olarak karşılayamamaktadır. Ablasının evinde bulunduğu süre zarfında ise Serap'ın çaresizliğine ve yersiz-yurtsuzluğuna vurgu yapılır (Çiçekoğlu, 2019: 69). Babaya duyduğu ihtiyaç da bu ortam yüzünden giderek artmaktadır; çünkü eniştesi Serap üzerine dayanılmaz bir baskı unsurudur. Öyle ki Serap'ın çalışarak kazandığı tüm parasına eniştesi tarafından el koyulmakta, hatta parasının olmadığını belirttiği durumlarda çantası ve kıyafetleri aranmaktadır. Klasik Türk Sineması'nın kodları bağlamında değerlendirildiğinde enişte zalim bir üvey baba, abla ise silik ve bastırılmış bir anne rolündedir. Dolayısıyla Serap'ın tek umudu uzun yol şoförlüğü yapan babasına sabit bir iş bulmak ve bundan sonra babasıyla birlikte aynı evde yaşamaktır. Ancak ne var ki baba, Serap'ın bu isteğine sıcak yaklaşmaz ve olumsuz bir cevap da veremediği için Serap'ı türlü yalanlar ve bahanelerle her seferinde atlatmaya çalışır.

Serap önce annesinin ölümü ile yetiştirme yurduna gitmek zorunda kalmış, daha sonra kendi çabası ile bu durumdan kurtulmak için yurttan kaçarak ablasının evine gelmiştir, ancak buradaki durumu da bir mahkûmdan farksızdır. Dolayısıyla Serap'ın dünyadaki tek isteği başını sokabileceği bir evden başka bir şey değildir. Serap'ın içinde bulunduğu ekonomik sınıf, onun sosyal çevresini de doğrudan belirlediği için Serap'ın kendi başına yapabilecekleri hayli sınırlıdır.

3.7.3. Asla Pes Etmeyen Karakter: Serap

Nefesim Kesilene Kadar örneklem olarak seçilen diğer filmlerden, ne kadar köşeye sıkışsa da pes etmeyen Serap karakteri ve karakterin gerekirse içine fırlatıldığı olumsuz koşullardan suç işleyerek çıkma çabası ile ayrılmaktadır. Örneğin ablasının evinden başka gidecek yeri olmamasına rağmen eniştesinin baskılarına dayanamaz ve bir gece bu evi terk eder. Ancak tek sosyal ortamı işyeri olmasına rağmen burada da kendisine koşulsuzca yardım edecek samimi bir çevresi bulunmamaktadır. Film boyunca Serap'ı işyerinden tek bir arkadaşı ile konuşurken görürüz: O da Dilber'dir. Evden kaçtıktan sonra da mecburiyetten bu arkadaşının evine sığınır. Ancak bu sığınma durumu sadece bir gece ile sınırlı kalır ve Serap mecburen kendi başının çaresine bakmaya karar verir. Gidecek başka hiçbir yeri olmadığı için ertesi geceyi kimseye belli etmeden çalıştığı atölyede geçirir. Ancak atölye yöneticisi Sultan'ın bu durumu öğrenmesi Serap için bir kırılma noktası olacaktır. Ayrıca güvenlikleri bahane edilerek kadınların eve kapatıldığı bir düzende, Serap için tehdit olan mekânların evler olması ve güvenliğinin sağlandığı mekânınsa güvencesiz çalıştığı atölye olması dikkat çekmektedir (Büyükgöze, 2017: 21).

3.7.4. Bir Yöntem Olarak Dayanışma

Filmdeki bütün kadınlar Serap dâhil birbiri ile dayanışmadan uzak bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin bir sahnede Serap işyerinden saatlik izin almış, ancak izin saatinden geç döndüğü için maaşından kesinti yapılmıştır. Üstelik izin saatinden geç döneceğini arkadaşı Dilber'e arayıp bildirdiği halde, Dilber bu durumu atölye sorumlusu Sultan'a aktarmayı ya unutmuş ya da umursamamıştır.

Serap belki bu olayın intikamını almak belki de hoşlandığı erkeği Dilber'den kıskandığı için; ortak arkadaşları olan bu erkeklerle Dilber'i atölyenin bir odasında öpüşürken görmesi üzerine durumu Sultan'a ispiyonlar. Sultan'ın bu olay karşısındaki tavrı ise çok sert olur; sonuç olarak Dilber işten kovulur. Bu duruma kişisel çıkarlar, kıskançlıklar, alt-üst meselesi ve rekabetçi kapitalist sistemin neden olduğunu söylemek mümkündür. Yönetmenin kendisi de

vermiş olduğu bir röportajda bu duruma hem mesleki rekabetin hem de iki kadın arasındaki kıskançlık dürtüsünün neden olduğunu belirtmektedir²¹.

Serap'ın atölyede kaldığının Sultan tarafından öğrenilmesi üzerine, Sultan bu duruma sinirlenmekle birlikte Serap'ın burada kalmasına göz yumar. Kadınlar arasındaki bu dayanışma örneği, film bağlamında ilk olumlu sonucunu doğurur -ki bu sahneden sonra Serap baskı altında yaşadığı ablasının evinden temelli ayrılır ve kendi özgürlüğü için ilk büyük adımı atar. Bu sahnede, işbirliği ve dayanışma içinde olunan en ufak eylemde bile insan yaşamında görülen sorunların çözülebileceğine işaret edildiği düşünülmektedir.

Filmdeki özel mülkiyet olgusunun bir diğer boyutu ise üretim araçlarının sahipliği durumudur. Örneğin Serap çalıştığı atölyeye zamanını ve emeğini satmakta ve bunun karşılığında bir ücret almaktayken; işletme sahibi ise tüm işçilerinin ürettiği malın satışı ile kar yani art değer elde eder. Üretim araçlarının mülkiyetinin tek bir kişinin elinde toplanması, değerlerin asıl üreticisi olan işçilerinse bu üretim araçları üzerinde herhangi bir mülkiyet hakkına sahip olmaması durumu emek sömürsüne yol açmaktadır.

Kapitalist mülkiyet anlayışında bilindiği üzere herkesin mülkiyet edinme hakkı vardır, ancak bu hakkın herkese tanınmış olması herkesin bu haktan yararlanabileceği sonucunu doğurmamaktadır. Özellikle üretim araçları üzerindeki mülkiyet, çalışan işçi sınıfı ile kıyaslandığında sayıca çok az kişinin elinde toplandığı için, mevcut güç açık bir sömürüye dönüşmektedir. Yani işçi sınıfının hayatta kalabilmesi, artan kentleşme sonucunda büyük şehirlerde yoğunlaşan üretim araçlarına bağlı kılınmıştır. Eğer ki işçi yaşamını sürdürmek istiyorsa, mevcut düzene boyun eğmeli ve kendisine dayatılan bütün koşullar altında çalışmaya razı olmalıdır. Çünkü işçinin mevcut iş düzenine itirazı durumunda elenmesi ve yerine aynı hızda yeni birilerinin bulunması kaçınılmazdır. Üretim araçlarının mülkiyetinin tek bir elde toplanması doğal olarak bu sonucu doğurmaktadır. Konuya bu açıdan yaklaştığımızda, kapitalist mülkiyet anlayışı bölümünde Rand'ın ifade ettiği, üst tabakadakilerin altsınıfın açlıktan ölmesini önlediği önermesinin geçersiz ve bu anlayışın sadece güçlünün güçsüzü sömürmesine aracılık eden bir söylem olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki bu tarz sorunların yaşanmasına doğrudan kapitalist mülkiyet anlayışının neden olduğu gayet açık bir durumdur. Kapitalizm öncesi dönemde, insanların nüfus olarak kırsalda yoğunlaşması ve burada yaptıkları tarım ve hayvancılık ile kendi geçimlerini sürdürebildikleri de bilinen bir gerçektir. Sanayi Devrimi'yle birlikte kentlerin büyümeye başlayıp ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulmasıyla, kırsal bölgelerdeki insanlar topraklarını ve hayvanlarını satıp büyük şehirlere

²¹ <https://www.evrensel.net/haber/264194/yonetmen-emine-emel-balci-kadinligin-arasi-yok-ya-cinsel-obje-ya-ana>, Erişim Tarihi: 28.05.2019.

göç ederler. Bu durumunda sonucunda ise özel mülkiyet anlayışından kaynaklanan birtakım sorunlar ortaya çıkmaya başlar. Bununla birlikte büyük şehirlerde hayatta kalmaya çalışan alt sınıf için yaşam mücadelesi giderek daha da zor bir hal alır. Dolayısıyla bu durumda üst sınıftan insanların üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasının ve sistemin kendisinin yoksulluğu ve geçim sıkıntısını doğurduğu belirtilebilir. Özellikle kırsal yaşamda hemen her ailenin barınacağı bir evinin bulunması, ancak büyük kentlere göçle birlikte barınma sorunları yaşadıkları ve bu sorunların sonucunda, sokağa atılmaların, evsizliğin yaygınlaştığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

3.7.5. Çaresizlik ve Suç Arasındaki İlişki

Mevcut sistem içerisinde ekonomik olarak köşeye sıkışmış ve çaresiz kalmış insanların hayatta kalabilmek için bazı durumlarda suça yöneldiği de gözlemlenmektedir. Bu anlamda mevcut sistemin kendisinin suçu üreten bir mekanizmaya dönüştüğü de ileri sürülebilir. Bu film özelinde, barınma ihtiyacını çalıştığı atölyenin deposunda gidermeye çalışan Serap'ın hoşlandığı erkeğin arabasından para çalmasına şahit oluruz. Dolayısıyla ekonomik çıkmazların ve barınma ihtiyacının karşılanamadığı bu gibi durumlarda bireylerin suça yönelmekten başka çarelerinin kalmadığını söylemek mümkündür.

Serap çalmış olduğu bu parayla babasının borçlarını kapatıp, hala babası ile bir eve çıkmayı düşünmektedir. Ancak babasının aslında böyle bir borcu yoktur, sadece kızı ile birlikte eve çıkmayı istemediği için böyle bir bahane bulmuştur. Serap bu gerçeğe yüzleştğinde zihnindeki baba imgesi de bir yıkıma uğrar. Bunun bir dışavurumu olarak bir otel odasında babası ile girdiği tartışmada babasının yere düşerken başını sert bir şekilde çarpmasına sebep olur. Filmde babanın ölüp ölmediğine dair herhangi bir bilgi verilmezken, bu yüzleşme sahnesinden sonra Serap bireysel anlamda tamamen özgürleşir ve üstelik bir de babasını kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle polise ihbar eder. Dolayısıyla biz de film boyunca büyük çıkmazların içine sürüklenmiş bir karakterin mevcut durumunu iyileştirebilmek adına ne gibi olumsuz koşullarla karşılaşabileceğine şahit oluruz. Sosyal yaşamın ve bu yaşamı düzenleyen sistemin vahşileşmesiyle aynı oranda insanların da bu vahşete dâhil olması gibi bir durum söz konusudur ve yine bu film özelinde sisteme dâhil olan tüm toplumun bir katil yaratma sürecini de gözlemlene fırsatı yakalarız.

İçine düştüğü yaşam mücadelesi Serap'ı gördüğü rüyadan uyandırır ve gerçeklerle yüzleşmesini sağlar. Ancak bu noktaya gelene kadar Serap'ın geçtiği aşamalar onu sırasıyla yalancı, riyakâr, ispiyoncu, hırsız ve belki de katil yapmaya yetmiştir. Dolayısıyla *Nefesim Kesilene Kadar* filminde mülkiyet sorununun çözümü aşamasında başlayan olaylar, tıpkı *Rıza*

filminde olduğu gibi ancak suçla çözülebilmektedir. Genel olarak bakıldığında süregelen eşitsiz gelir dağılımı, sağlanamayan sosyal adalet, bu örneklemeler bağlamında çıkmazda kalan insanları suça yöneltmektedir.

Filmin başlarından Serap'ın babası ile yüzleşme sahnesine kadar, baba figürü Serap için bir kurtarıcı, bir dayanak noktası olarak tasvir edilirken, son sahneden sonra babanın yok olmasıyla Serap'ın başka birine dönüşmesi söz konusudur. İlk başlarda Serap'ta baba takıntısı o derece yoğundur ki babasıyla olduğunda babasının cüzdanına gizlice para koyabilmektedir. Tabii bu durumun altında yatan temel amacın babayla bir eve çıkma ihtiyacı olduğunu da atlamamak gerekir. Ancak bir sahnede babası ile kaldıkları otel odasında, babasını yabancı bir kadınla yarı çıplak bulmasından sonra bir değişim yaşanır. Bu bağlamda eğer ki filme bir eleştiri yöneltilecekse o da Serap'ın eve çıkmak için babasına ihtiyaç duyması durumuna yöneltilebilir. Yani filmde Zeynep biriktirdiği parayı babasına vermek yerine kendi ayaklarının üstünde durarak tek başına bir ev tutsa, hatta çalıştığı işyerinden kendisine destek olacak bir başka ev arkadaşı bulabilse kadın karakterlerin erkeğe bağımlı durumu egale edilebilir ve en baştan itibaren daha iç açıcı bir senaryo yaratılabilirdi. Ancak yönetmenin bu tercihindan dolayı kapsamlı bir eleştiri yürütmek gerçekçilikten uzak bir bağlam kurulmasına neden olabilir. Çünkü yönetmen Serap ve Serap gibi onlarcasının sistem tarafından köşeye sıkışmışlığına, çaresizliğine dikkat çekmek istemektedir. Bu yaklaşım ise mevcut sistemin bir kadın karakter üzerinden ne derece zorlu ve insani değerlerin yitirilmesine yol açabileceğinin gözlenmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla ilk yaklaşım filmdeki kadın karakterin bir erkeğe muhtaçlığının ya da senaryonun eleştirilmesi değil, Serap gibi erkek-kadın ayırmaksızın onlarca insanın karşılaştığı bu tarz çıkmazlar karşısında ne gibi çözüm yolları bulunabileceği olmalıdır. Yani bir filmi, anlattığı öykünün sahiçiliği, bu sahiçilikten kaynaklanan kadın karakterin acizliği üzerinden eleştirmek ve daha umutlu bir senaryo kurması gerektiğini önermek yerine, gerçek yaşamda bu tarz öykülerin varlığı karşısında düşünmek, tartışmak ve olası çözüm yollarını değerlendirmek daha yapıcı bir sonuç doğuracaktır.

3.8. *Babamın Kanatları: Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz*

3.8.1. *Babamın Kanatları* Film Özeti

Babamın Kanatları Kıvanç Sezer'in senaristliğini ve yönetmenliğini üstlendiği, 2016 yapımı uzun filmidir. Filmde Van depreminde evlerini kaybeden ve çalışmak için İstanbul'a büyük bir inşaata gelen, İbrahim (Menderese Samancılar) ve yeğeni Yusuf (Musab Ekici) karakteri üzerinden mevcut neo-liberal politikalarla güncellenen kapitalist sistemin çarkları ve bu çarkların arasında sıkışmış işçilerin hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Film, İbrahim ve

Yusuf'un içinde bulundukları çalışma koşulları karşısında takınmış oldukları tavır ile iki işçinin de hayata tutunma çabası özelinde düzene ayak uydurma ya da birlik olarak insanlık onurunu korumanın mücadelesini merkezine almaktadır. Ayrıca filmde Türkiye'nin her yerini saran betonlaşmanın arka planında yaşanan ve çoğu zaman kamuoyundan gizlenen işçi ölümleri ve bu ölümlerin ardından yaşananlar gerçekçi bir sinema diliyle anlatılmaktadır.

3.8.2. *Babamın Kanatları* Filminde Özel Mülkiyet

İbrahim ve yeğeni Yusuf 2011'de yaşanan Van depreminde evlerini kaybetmişler, ailelerini geride bırakarak yeniden bir ev sahibi olabilmek için İstanbul'daki inşaatlara çalışmaya gelmişlerdir. Filmdeki temel çatışma ise yaşanan bu doğal felaketten sonra oluşan mülkiyet sorunu üzerine temellenmektedir. Van'daki ailesiyle telefonla görüşen İbrahim, TOKİ'nin depremzedelere konut inşa ettiğini ve aylık 400 TL'den yirmi yıl vade ile insanları yeniden ev sahibi yapacağını öğrenir. Bu hesaplama göre TOKİ depremzedelere 20 yıllık vade ile toplamda 96.000 TL'ye ev satışı gerçekleştirmektedir. Oysaki İbrahim'in bu dünyada o kadarlık bir zamanı kalmamıştır. İbrahim filmin açılış sekansında ilerlemiş bir kanser hastalığı olduğunu öğrenmiş, hatta doktor raporu ile emekliye ayrılması ve acilen kemoterapi tedavisi alması önerilmiştir –ki bu tedavinin olumlu sonuç vermesi de çok zor gözükmektedir. Konuyu TOKİ özelinde değerlendirdiğimizde ise, sistem ve sistemin üretim araçlarına malik olanlar bir doğal afeti bile lehine çevirip kendilerine yeni bir pazar yaratabilmektedir.

Filmde mülkiyet sorunuyla ilgili dikkat çeken en büyük ayrıntı, konteynerlerde barınan, kendilerine ev alabilmek için TOKİ'ye 400 lira üzerinden yirmi yıl boyunca borçlandırılan bu insanların, burjuva sınıfı için özel ve lüks binaların yapımında çalışmalarıdır. Bir başka deyişle burjuva sınıfı kendi yaşayacakları konforlu ve lüks sitelerini, hiçbir zaman böyle bir evde oturamayacak, hatta belki de hiçbir zaman kendisine ait bir evi olamayacak alt sınıftan insanlara yaptırmaktadır. İşin ilginç tarafı bu evlere talip olan orta sınıftan bireyler de bu evleri alabilmek için bankalardan yüklü miktarda kredi çekerek borçlanacaklardır. İşçilerin yaşadığı bu durumu aynı zamanda Marx'ın emeğe yabancılaşma teorisi üzerinde de açıklamak mümkündür. Marx bu durumu “işçi ne kadar çok nesne üretirse o kadar az sahiplenir ve kendi ürünü olan sermayenin egemenliği altına o kadar çok girer” sözleriyle açıklamaktadır (2011: 140). *Babamın Kanatları*'nda da görülen tam olarak bu cümlelin somut dışavurumudur. İbrahim bir inşaat ustası olarak hayatı boyunca başkalarının yaşayacağı evlerin yapımında çalışmış, ancak bu emek karşılığında ürettiği ürün olan evlerden bir tanesine bile sahip olamamıştır.

İbrahim kanser olduğunu öğrendikten sonra, çok fazla vakti kalmadığını ve ölümü durumunda Van'daki ailesinin zor durumda kalacağını bildiği için birtakım çözüm yolları

aramaya başlar. İlk olarak doktordan aldığı kanser raporu ile emekliye ayrılmak için devlet dairesine gider, ancak bürokrasi engeline takılır; çünkü emekli olabilmesi için çalışma gün sayısının 1800 olması gerekmektedir. Oysa İbrahim'in çalıştığı gün sayısı o an için 1071'dir, dolayısıyla emekli olabilmesi için kanser raporu olmasına rağmen ya 729 gün daha çalışacaktır ya da 7.000 küsur lira olan sigorta primini kendisi dışarıdan ödemeyecektir. İbrahim'inse bu iki ihtimali de gerçekleştirecek gücü yoktur, yani büyük bir çıkmazın içine hapsolmuştur. Önce depremde evini kaybetmiş, ailesini geride bırakıp İstanbul'a büyük inşaatlarda çalışmak için gelmiş, ilerlemiş ve tedavisi pek mümkün olmayan bir hastalığı olduğunu öğrenmiş, TOKİ'ye yirmi yıl boyunca aylık 400 TL ödemeye mecbur bırakılmıştır. Bütün bu olumsuz koşulların bir araya gelmesi ile bu örnekte de mevcut mülkiyet anlayışının bir aileyi daha büyük bir çıkmaza sürüklediğine şahit olunmaktadır. İbrahim bu durumdan kurtulabilmek için ikinci çareyi bir dostundan borç istemekte bulur, ancak arkadaşı da aylık 900 lira ile geçinmektedir. Başka hiçbir çaresi olmadığı için bir umutla son parasını horoz dövüşüne yatırır ve son parasını da bu kumarda kaybeder. Bu örnekte de kapitalist mülkiyet anlayışının bir insanı daha çaresiz bırakması ile para bulabilmek için yasadışı yollara başvurmak zorunda kaldığını görmekteyiz. Dolayısıyla üretim araçlarının tekelleştiği, işveren ve işçi arasındaki gelir farkının uçuruma dönüştüğü bu gibi durumlarda insan hayatı da aynı oranda değerini yitirmektedir. Proudhon'un (2010: 164) özel mülkiyetin hırsızlık olduğunu belirtmesinden yola çıkarak; bu örnekte çalınanın bir insanın hem emeği hem de yaşamı olduğu görülmektedir.

3.8.3. İş Güvenliği, İşçi Ölümleri ve Adaletsiz Gelir Dağılımı

Filmin ana motiflerinden birini oluşturan, hatta yönetmenin de bir röportajında ifade ettiği üzere filmin asıl çıkış noktası olan işçi ölümleridir. Sezer, *Babamın Kanatları*'nı ilk yazmaya başladığında İstanbul'da bir inşaatta hayatını kaybeden bir üniversite öğrencisinin hikâyesine odaklanan bir anlatı kurmak istediğini belirtmektedir²². Senaryo gelişmeye başladıktan sonra bu ölüm filmde bir yan hikâye olarak kendisine yer bulmuştur ve bu ölüm olayı aynı zamanda İbrahim'in hikâyesi için de kırılma noktası olacaktır. Bahsi geçen bu üniversiteli işçinin inşaattan düşerek ölmesi üzerine, bütün şantiyeye derin bir sessizlik çökmekle birlikte, yöneticiler tarafından bu olayın üstü hızla örtülür. Cenaze ise kimseye gösterilmeden apar topar kaldırılır ve bu ölüm olayının basına yansması engellenir. Ölen işçi ise burada staj yapan genç bir hukuk öğrencisidir. Ölen gencin hukuk öğrencisi olması ve bir iş cinayetine kurban giderek yaşamını yitirmesi ile sistemdeki hukuk mekanizmasının işlevsizliğine dikkat çekilmek

²² <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2016/12/01/babamin-kanatlari-filminin-yonetmeni-kivanc-sezer-ile-insaat-iscileri-sinif-bakisiyla-beyaz-perdede/>. Erişim Tarihi: 31.05.2019.

istenmiş olabilir. Çünkü bu düzende ölen öldüğüyle kalır, inşaat ise aynı hızında devam eder. Şirket yöneticileri olayın mahkemeye yansımaları önlemek için ölen gencin ailesine bir miktar kan parası vererek olayın kapanmasını sağlar. Dolayısıyla yapılan bu apartmanlara işçilerin alın terleriyle karışık insan kanı bulaşır. Tüm bu olumsuz koşullardan haberi olmayan ya da haberi olduğunda işçi ölümlerini “bu işin fitratında” var diyerek normalleştirenler, (Çakmakçaya, 2017: 127) insanların eşit olmasının imkânı olmadığını ima ederek, neden insanların eşit olarak mülkiyete sahip olmaları gerektiğini de kavrayamamaktadırlar.

Dolayısıyla kapitalist mülkiyet anlayışının toplumsal sınıflar arasında yaratmış olduğu uçurum ve bu uçurumdan doğabilecek birçok toplumsal sorun onlarca insanın hayatını altüst etmektedir. Mülkiyetin insanlar arasındaki eşit paylaşımı ve toplumsal adaletin ve eşitliğin sağlanması her şeyden önce insanlık onuru gereğidir ki filmin yönetmeni de bu filmde asıl anlatmak istediğinin “insanlık onuru” olduğunun altını çizmektedir²³. Ayrıca bu sorun temelde sadece altsınıfı değil, toplumdaki bütün kesimleri yakından ilgilendiren bir konudur. Çünkü toplumsal adaletin sağlanmadığı bir toplumda, eşitsiz gelir dağılımı ve eşitsiz mülk edinmeden dolayı birçok suç türeyebilmektedir. Yani özel mülkiyetin daha adil dağılabilmesine olanak tanıyan bir toplum düzeninde ekonomik olarak eşitlik sağlanacağı ve geçim zorluğu çeken insanların sayısı azalacağı için, bu problem üzerinden türeyen birçok suç da kendiliğinden ortadan kalkacaktır. En azından sınıf temelli ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan ciddi sorunların çözülebileceği düşünülmektedir. Ancak bu eşitlik durumu, toplumdaki adaletsizliği büyük balığın küçük balığı yemesi örneği üzerinden normal göstermeye çalışan ayrıcalıklı sınıf için bu ayrıcalıklarını yitirme tehlikesi taşıdığından asla sağlanamayacak bir olgu olarak lanse edilmektedir. Bu düşünüş biçimine göre; altsınıf insanı depremde evini kaybetse bile kendisine yirmi yıl borçla ev satan sisteme şükretmelidir; çünkü bu adaletsiz bir durum olarak gözüксе bile onlara göre yaşanan şey doğanın bir gerçeğidir. Yani var olan adaletsizlik gayet normaldir ve buna karşı çıkılmasını gerektiren herhangi bir durum yoktur; çünkü adalet yaban hayatında yaşayan canlıların dünyasında da yoktur. Bu anlamda birçok düşünür tarafından insan yaşamındaki adaletsizliğin kaynağı olarak gösterilen özel mülkiyet olgusu, bu adaletsizliğin sebebi olan sınıf tarafından herhangi bir sorun olarak algılanmamakta ve adalet olgusu özel mülkiyetin korunması –ki bu kendi sınıflarının devamını garantiler- üzerinden yeniden inşa edilmektedir. Aslında temelde yatan olgu, çok basit bir şekilde özetleyecek olursak; güçlünün güç sahibi olmasını sağlayan araçların diğer sınıfın eline geçmemesi için verdiği savaştır. Bilindiği üzere sistemin sahipleri, bu güce sahip olan küçük bir azınlık sınıftır ve bu sınıf üretim

²³ <http://haber.sol.org.tr/kultur-sanat/babamin-kanatlari-insanlik-onuru-hakkinda-bir-film-177778>. Erişim Tarihi: 31.05.2019.

araçlarını, basın-medya kuruluşlarını, dönemin egemen zihniyetinin taşıyıcısı olan eğitim ve dini kurumları kendi tekelinde bulundurdıkları için; alt sınıftakilere kendi sınıfının devamını sağlayacak değer ve sistemleri benimsetmektedir. *Babamın Kanatları*’nda Yusuf karakteri üzerinden gördüğümüz birey ise bize iktidarın karşısında alınan konum ve bu konum üzerinden rant elde edebilmenin bir örneği olarak sunulur. Dolayısıyla gücün ve iktidarın karşısında takınılan tavır bireyleri ayrıcalıklı bir konuma yükseltebilirken, aynı zamanda yevmiyesini alamadığı için hakkını savunan bireyi de kapı dışarı eder. Doğaldır ki yeryüzü zenginliklerinin büyük bir kısmına sahip olan sınıf; hiçbir zaman bu kadar zenginliğe sahip olamayacak sınıfa kendi zenginliğinin haklı gerekçelerini medya, eğitim kurumları, dini değerler aracılığıyla ezberletecektir.

3.8.4. Mülksüzlerin İntiharı

Babamın Kanatları’nda film boyunca inşaat sektörü özelinde kapitalizmin çarklarının işleyişi en tepede bulunanlardan en alttakilere kadar sırasıyla gösterilir. Yönetmen, işçinin giderek sömürüyü içselleştirdiğine, vahşi kapitalizmin yalnızca bireysel kurtuluşlara imkân tanıdığına dikkat çekmek ister (Sezer, 2017: 174). Bir sahnede uzun süredir yevmiyelerini alamayan işçiler, *Zerre* filminde olduğu gibi birlik olarak haklarını aramayı planlamaktadırlar. Birlik olurlarsa yevmiyelerini zamanında alabileceklerini düşünerek, eğer ki paralarını alamazlarsa topluca iş bırakma eylemi düzenlemeyi kararlaştırırlar. Yusuf ise bütün bu konuşulanları gizlice dinler ve ertesi gün ustabaşı Resul’e anlatır. Yusuf bu işbirlikçi tavrı ile Resul’ün gözüne girmeyi ve mesleki pozisyonunda yükselmeyi planlamaktadır. Bu nedenle emeklerinin karşılığını alamadıkları için haklarını aramak isteyen işçilerin planlarını doğrudan zararlı bir eylem olarak yansıtır. Yusuf’un bu fırsatçı tavrına amcası İbrahim ile yemek yediği sahnede metaforik olarak bir gönderme yapılır. İbrahim sofraya Resul’ün gelmesi üzerine yemeğini yarım bırakıp masadan kalkar, Yusuf ise İbrahim’in yarım kalan yemeğini önüne alarak kendisi devam eder. Bu anlamda Yusuf hem işbirlikçi hem de fırsatçı tavrıyla tam bir “devrin adamı” örneği oluşturmaktadır. Amcasını ise bu yaşa kadar gelip hala başkalarına çalıştığı için hatalı bulmakta, kendisi onun gibi olmamak için çabalamaktadır. Yalnız, Yusuf sisteme ayak uyduran, yükselme hevesinde bir gençten daha fazlası olarak aynı zamanda vicdanlı da bir karakter portresi çizer. Resul’le yaptığı bu işbirliğinin karşılığında amcasının sigorta masraflarını ödemek için kendi maaşından beş milyar avans ister, bir milyar da kendi birikmişinden ekleyerek amcası İbrahim’in sigorta masraflarını ödeyebileceğini belirtir. Yusuf bütün olumlu ve olumsuz yönleriyle gerçek bir insan profili olarak sunulduğu için filmdeki en derinlikli işlenmiş karakter olarak algılanmaktadır. Lakin İbrahim, Yusuf’un bahsettiği bu

paranın geleceğine inanmadığı için ailesini kurtarabilmek adına kaza süsü vererek inşaatta intihar eder. Çünkü O'na göre: “Karıncalar içlerinden biri ölse bile hiçbir şey fark etmez. Var güçleri ile çalışmaya devam ederler. Binlerce milyonlarca karınca, kimse ölenin bile farkına varmaz.”

Bu ölüm aynı zamanda Yusuf'un gerçeklerle yüzleşmesi için bir kapı açar. Şirketin avukatı ve yetkilisi ölen amcası için şirkete dava açmadıkları takdirde yirmi bin lira tazminat vermeyi teklif eder. Kendilerine sunulan bu teklifiyse ölen İbrahim'in eşi kabul etmez, onun eşinin hayatta olmasından başka bir talebi yoktur. Yusuf daha sonraki yaşantısında işbirlikçilik yaparak yükselmeye devam edecek midir bilinmemektedir, ancak bu görüşme esnasında “yaşı ve sağlık durumu” göz önünde bulundurulduğunda bir insan hayatının yirmi bin liraya tekabül ettiğini iyice öğrenmiş bulunmaktadır. Ayrıca şirket sorumlularının gerçek yüzlerini yakından gözlemlene fırsatı bulur. Dolayısıyla bu örneklem üzerinde kapitalist üretim ilişkileri ve mülkiyet anlayışından kaynaklanan bir sorunun, bir insan hayatına mal olduğu görülmektedir. İbrahim'in geride bıraktığı ailesinin durumunun ne olacağı ise meçhuldür, eğer ki süregelen barınma sorunlarına bir çözüm getirmek istiyorlarsa ne yapıp edip yirmi yıl boyunca TOKİ'ye aylık 400 TL ayırmak zorundadırlar.

SONUÇ

2000 Sonrası Türkiye Sinemasında Özel Mülkiyet Sorunu isimli bu tezde öncelikle mülkiyet kavramının ilk ortaya çıkışı ve günümüze kadar geçirmiş olduğu evrimsel süreç araştırılmıştır. Araştırmanın tutarlı ve sistematik bir şekilde ilerleyebilmesi için mülkiyet olgusu tarihsel dönemlere ayrılarak, her biri kendi içerisinde özel olarak değerlendirilmiştir. Mülkiyet kavramının evrensel boyutta araştırıldığı ilk bölümde birçok farklı düşünürün fikirlerine yer verilmiş; bu doğrultuda mülkiyet ilişkilerinin ilk ortaya çıktığı dönemden bu yana kadar birçok kez şekil değiştirdiği bulgulanmıştır. Elimizde tam olarak kesin veriler bulunmamakla birlikte, insanların henüz doğadan tam olarak ayrışmadığı “İlkel Dönem” isimli bölümde mülkiyet olgusunun kolektif bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Bu dönem içerisinde insanların bilinen anlamda üretici konumunda olmamaları ve doğa ile sürekli bir mücadele içinde bulunmaları ise bu dönemdeki kolektif mülkiyet anlayışının doğruluk oranını artırmaktadır. Ancak hem eldeki kaynakların yetersizliği hem de o döneme ilişkin net verilerin olmamasından dolayı ilkel döneme ilişkin mülkiyet ilişkisi derinlikli bir şekilde analiz edilememektedir.

Antik Yunan’dan itibaren bireysel anlamda özel mülkiyet anlayışının hâkim olduğu kesin olarak bilinmektedir. Çünkü bu dönemde yaşamış birçok düşünürün bu konu üzerine ileri sürmüş olduğu fikirler günümüze kadar gelebilmiştir. Hatta ulaşılan bilgiler gösteriyor ki günümüzdeki kapitalist mülkiyet anlayışının temelleri de yine Antik Yunan’da atılmıştır. Platon ve Aristoteles gibi filozofların eserlerinde bu konuya sıkça yer vermeleri, hem mülkiyet konusunun insan yaşamındaki önemine hem de çözüm aranmaya çalışılan ikircikli yapısına işaret etmektedir. Yalnız her ne kadar bu ve diğer filozofların eserlerinde sıkça işlenmiş bir konu olsa da soruna yönelik kesin bir çözüm bulunamamıştır.

Antik Yunan’da oluşturulan mülkiyet anlayışı ise genel hatlarıyla belirli taşınır ve taşınmaz mallar üzerindeki sahiplik ve bu malların miras bırakılmasından oluşmaktadır. Bu çağdan itibaren günümüze kadarki dönemlerde ise otoriteler tarafından mevcut mülkiyet anlayışı devam ettirilmiştir. Rönesans ve Reform hareketlerinin yaşanmasından sonra gerçekleşen Fransız Devrimi ile mülkiyet hakkı yasalaşarak son şeklini almıştır. Ne var ki bu döneme kadar araştırılan mülkiyet olgusunun hemen hemen her dönemde, toplumdaki güç ve ayrıcalık sahiplerinin çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılmış olması ilk dikkat çeken bulguyu oluşturmaktadır. Yani hangi sistem içerisinde olursa olsun, o toplumdaki güç sahibi konumunda bulunanlar mevcut mülkiyet anlayışından en karlı çıkanlardır. Bu yüzden bahsi geçen güç sahipleri toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını koruyabilmek için aynı zamanda özel mülkiyet anlayışını da korumaya yönelik bir tutum takınmaktadırlar. Tahmin edileceği üzere

mevcut zenginliklerden eşit oranda faydalanamayan “mülksüzler” ise mevcut mülkiyet anlayışına boyun eğmekle yükümlü kılınmıştır. Özellikle kapitalist mülkiyet anlayışı gerek toplum sözleşmelerinde gerekse modern devletlerin oluşmasıyla birlikte anayasalarca güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Tabii ki özel mülkiyetin en büyük otorite olan devlet tarafından da aynen savunuluyor ve korunmaya tabi tutuluyor oluşu; devletin de meşru otoritesinin maddi zenginliğe –ki bu güç demektir- ve bu özel mülkiyet anlayışına dayanıyor olduğuna işaret etmektedir.

XIX. yüzyıla girilmesiyle birlikte mevcut mülkiyet anlayışı ilk olarak Avrupa’da yerleşirken, toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliğin de aynı oranda yükselişe geçmesiyle birlikte özel mülkiyet anlayışına yönelik ilk ciddi eleştiriler de kendini göstermeye başlamıştır. Daha önceki tarihlerde de mevcut mülkiyet anlayışına çeşitli eleştiriler getiren düşünürler bulunmakla birlikte; gerek eleştirilerini sağlam bir temel üzerine oturtamamaları, yani sistematik bir bütün oluşturacak tezlerinin yetersizliği, gerekse bu eleştirilerin sadece kişilerle sınırlı kalmasından dolayı bu itirazlar toplumsal yaşamda yankı bulmamıştır. Tezin birinci bölümünün sonunda işlenen “Anarşist Mülkiyet Anlayışı” ve “Marksist Mülkiyet Anlayışı” işte bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Hem anarşist hem de komünist düşünürlerin ortak noktası; toplumsal adaletsizliğin kaynağı olarak mevcut özel mülkiyet anlayışını görmeleri ve bu anlayışı sistematik bir şekilde analiz ve eleştiriye tabi tutarak yerine nasıl bir sistem olması gerektiğini belirten tezlere sahip olmalarıdır. Bu tez kapsamında örneklem olarak incelen filmlerde de Anarşist ve Marksist düşünürlerin özel mülkiyete yönelttikleri eleştirilerinin haklılık payının yüksek olduğu görülmektedir.

Sinemanın günümüz koşullarında sosyo-ekonomik ve politik koşullardan doğrudan etkilenen ve aynı oranda da toplumu etkileyen en etkili sanat olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla siyasal değişimlerin ve ekonomik geçişlerin olumlu ve olumsuz sonuçlarını sinema filmleri aracılığı ile değerlendirebilmekteyiz. Çünkü sinema sanatı doğrudan gerçeklikten beslenir ve toplumsal gerçekliği de dönüşüme uğratar. Bu bakımdan Türkiye özelinde Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren değişen ve dönüşen ekonomik, kültürel ve siyasal süreçler ve bu süreçlerin mülkiyet temelinde sinema filmlerine yansımaları da önemli olmuştur. Bu tez kapsamında analiz edilen filmlerin özellikle 2000 sonrası dönemi kapsamı ve bu filmlerde taşra ve kent, kentin taşrası gibi farklı mekânlardaki bireylerin yaşamlarında özel mülkiyet bağlamında açığa çıkan birtakım sorunların olduğuna işaret edilmektedir.

Film analizlerinin bulgularına geçilmeden önce, tezin ikinci bölümünde bu analizlerin ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasal koşullarından ayrık durmaması için; mülkiyet anlayışının Türkiye’de ne yönde başlayıp geliştiği araştırılmış; mülkiyetle doğrudan ilişkili olan

Türkiye’deki kentleşme süreçleri değerlendirilmiştir. Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte devlet liberal bir tutum takınmış ve bu doğrultuda, Avrupa merkezli liberal mülkiyet anlayışı benimsenerek, bu görüş tüm anayasalarda güvence altına alınmıştır. Yani mülkiyetle ilgili Avrupalı devletlerin tutumunun aynısı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde de görülmektedir. Ancak Türkiye’de yaşanan sanayileşme, sermaye birikimi ve kentleşme gibi olgular Avrupa devletlerine kıyasla hem çok geç hem de plansız yaşandığı için toplumsal ve ekonomik sorunların yol açtığı yıkım büyük hasarlar bırakmıştır. Özellikle henüz yüz yılı doldurmamış Cumhuriyet yönetiminde iki kez askeri darbe ile demokratik yaşamın kesintiye uğratılması bahsedilen yıkımlara birer örnek teşkil etmektedir.

Bu kapsamda Türkiye’deki kentleşme süreçleri özellikle önem arz etmektedir; çünkü örneklem olarak seçilen yedi filmin altısındaki mülkiyet sorunu İstanbul’da yaşam mücadelesi veren insanlar üzerinden işlenmektedir. Bu durum, büyük şehirlerde sanayileşmenin artmasıyla birlikte kırsaldaki nüfusun büyük şehirlere akmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Daha iyi bir yaşam standardına kavuşmak için büyük şehirlere gelen insanların, daha iyi yaşam standartlarına sahip olamadıkları gibi en temel hakları olan barınma ihtiyaçlarını bile gidermede sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca filmlerde gözlendiği kadarıyla ortaya çıkan sorunların ardında yatan temel gerçek bizi doğrudan özel mülkiyet anlayışına götürmektedir. Burada kast edilen mevcut özel mülkiyet anlayışının sınıfsal farklılıkları beslemesi ve kendisinin de bu sınıfsal farklılıklardan beslenmesidir.

Bilindiği üzere mülkiyet hakkı o toplumu oluşturan tüm yurttaşlara verilmiş temel bir haktır. Bu durum Türkiye’nin 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında da açık bir şekilde yer almıştır. Ancak örnek filmlerdeki bulgulardan yola çıkılarak Türkiye özelinde, özel mülkiyet hakkından her yurttaşın eşit oranda faydalanamadığı ileri sürülebilir. Bu anlamda mülkiyet hakkının herkese tanınmış bir hak olması ile toplumda eşitlik duygusu yaratılmaya çalışılmaktadır. Anayasayla güvence altına alınması ile de herhangi bir toplumsal hareketin önlenmesinin amaçlandığı düşünülmektedir. Toplumun üst sınıfını oluşturanlar, nüfus olarak o toplumun alt sınıfından katbekat daha az olduğu için; dolayısıyla kontrol altında tutulmaya çalışılan kesim ağırlıklı olarak alt-orta sınıftan insanlardır. Çünkü sayıları nüfusun büyük bir çoğunluğuna tekabül ettiği için yaşanacak herhangi bir toplumsal reaksiyonda mevcut sistemin işlemesi zor duruma girecektir. Ayrıca özel olarak belirtmek gerekmektedir ki mevcut mülkiyet anlayışından üst-orta sınıf herhangi bir zarar görmemektedir. En azından sınıf olarak barınma ve geçim sorunları yaşamadıkları gayet ortadadır. Örneklem olarak incelenen filmlerde de mülkiyet hakkından yararlanamayarak barınma ihtiyacını dahi karşılayamayan insanların tamamı alt sınıfa mensup bireylerdir.

Mülkiyetle ilgili tarihsel süreçler ve Türkiye'nin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı incelendikten sonra filmlerden elde edilen en net bulgu: Mevcut mülkiyet anlayışının insanların barınma sorunlarını gidermede büyük bir probleme dönüşmesidir. Ortaya çıkan bir diğer bulgu ise; üretim araçlarının mülkiyetinin belirli bir zümrenin elinde toplanmış olmasından kaynaklanan eşitsiz gelir dağılımı ve güvencesiz iş koşullarıdır. Dolayısıyla bu iki mülkiyet sorunu birçok bireyin ve ailenin hayatını zor durumda bırakmakta, bazı koşullarda suç ve intiharla sonlanabilmektedir. Bu anlayış aynı zamanda toplumsal adaletin de sağlanmasını engellemekte, hatta sistem bu adaletsizlik üzerinden işlerliğini devam ettirmektedir.

Tezde incelenen ilk film *Rıza'da*, hayattaki tek mülkü olan kamyonunun bozulması üzerine tamir parası bulamayan Rıza karakterinin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için suça yöneldiği görülmektedir. Alt-orta sınıfa mensup bir birey olan Rıza'nın yaşadığı bir ekonomik buhran durumu, onun hayatını kökünden değiştirmektedir. Filmde Rıza'nın kamyonu hem üretim aracı hem de barınma ihtiyacının giderildiği bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Dolayısıyla bu aracın kaybı Rıza için kesin olarak yaşamsal ihtiyaçlarının da karşılanamaması demektir. Bu durumda birey hayatta kalabilmek için elinden gelen her türlü yolu denemeye çalışmakta; bu filmde görüldüğü üzere bir cinayet bile işleyebilmektedir. Dolayısıyla devlet tarafından herkese mülkiyet edinme hakkı verilmiş olması bu hakkın aynı oranda kullanılabilir olmadığını göstermektedir. Tek bir film ve karakter üzerinden herhangi bir genelleme yapılamayacağı için diğer filmlerden özel mülkiyet bağlamında ne gibi sonuçlar elde edildiğini sırasıyla rapor etmekte fayda vardır.

İkinci örneklem *Şimdiki Zaman* filmindeki Mina karakterinin yine İstanbul'da geçen hikâyesinde, barındığı evden tahliyesi istenmektedir. Mina bu evde kiracı olarak bulunduğu için tahliye kararına itiraz hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla koskoca şehirde güvencesiz bir işte çalışarak başka bir eve taşınması da pek olası gözükmemektedir. Film finali itibarıyla bize Mina'ya ne olduğunu söylemez, ancak mevcut mülkiyet anlayışından kaynaklanan bir evden atılarak sokakta kalma vakasının yaşanması olasılıklar dâhilindedir.

İncelenen bu filmde hem üretim araçlarının mülkiyeti hem de özel mülkiyet sorununun insan yaşamında ne gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği gözlemlenmektedir. Filmdeki Tayfun karakteri, babasının sahibi olduğu bir işletmenin patronu olarak tasvir edilmektedir. Diğer tüm çalışanlarsa kendi emek ve zamanlarını bu işletmeye satarak geçimlerini sürdürürler ki o da işletme devlet tarafından kapatılana kadar devam eder. Dolayısıyla bu filmde de Mina karakteri üzerinden mevcut özel mülkiyet anlayışının insan yaşamında ne gibi yıkımlar yaratılabileceği görülmektedir.

Üçüncü örneklem olan *Zerre* filminde özel mülkiyet anlayışından kaynaklanan problem, Zeynep karakterinin içinde bulunduğu zor koşuldan hiçbir çıkış yolu bulamayarak organlarından birisini satmasıyla sonuçlanmaktadır. Zeynep'in düzenli bir işi olmadığı için kirada kaldığı evin kirasını denkleştirememesi, kendisi ve ailesinin sokakta kalmasıyla sonuçlanacaktır ki Zeynep hiçbir çözüm yolu bulamadığı için organ mafyasına teslim olur. Bu örneklemde de özel mülkiyet bağlamında ortaya çıkan bir sorunun yine suç çeteleri ile kurulan bağlantı ile çözüme kavuşması dikkat çekicidir.

Zeynep filmin başlarında tüm gayri insani koşullara rağmen bir fabrikada çalışmaya razı olur, ancak burada kendisine yönelik cinsel istismar uygulanmasından dolayı fabrikayı terk etmek zorunda kalır. Dolayısıyla üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran ayrıcalıklı sınıf aynı zamanda oyunun kurallarını da belirlemektedir. Alt sınıf insanının sayıca çokluğu ve çaresizliği kendileri tarafından kurulan düzenin devam etmesi için bir avantaja dönüşmektedir. Çünkü bu gayri insani koşullarda çalışmayı reddeden ve direnen insanlar anında elenir ve yerlerine jet hızıyla başka çaresiz insanlar bulunur. İşte tam da bu noktada açlık ve barınma sorunu ortaya çıktığı için bireyler sırf hayatta kalabilmek ve ailelerini geçindirebilmek adına suçla bağlantı kurmak zorunda kalırlar. Bir başka ifade ile en temel ihtiyaçlarının karşılanamaması, hayatta kalma içgüdüğü ile insanlara her şeyi yapmayı göze aldırabilmektedir. Bu durumu özel mülkiyet anlayışı bağlamında yorumladığımızda mülkiyet hakkının eşit olarak kullanılmaması birçok insan için kati surette olumsuz sonuç doğurmaktadır. Dolayısıyla suç ve intihar oranlarının artışının arkasında yatan temel nedenlerden birisi ve belki de en büyüğü ekonomik problemlerdir. Çünkü zaten çok zor koşullarda yaşama devam eden bireyler bu tarz bir durumla karşılaştıklarında yıkım kaçınılmaz olmaktadır.

Dördüncü örneklem *Kış Uykusu'ndaysa* taşrada kirada yaşayan bir ailenin evlerinin kirasını ödeyememesi sonucunda evlerine icra gelir. Evlerinde televizyonları ve buzdolapları bu icra kapsamında ellerinden alınır. Üstelik bu evde yaşayan İsmail icrayı önlemeye çalışınca oğlunun önünde polislerden dayak yer. Ev sahibi ise yasal hakkı gereği kiracılarına tahliye davası açar. Film finali itibarıyla izleyiciye bu davanın nasıl sonuçlandığını, daha sonra bu aileye ne olduğu sorusuna cevap vermekten çok, ev sahibi Aydın ve eşinin evlilik problemlerine odaklanır. Ancak filmde de net bir şekilde görüleceği üzere bir yanda birden fazla taşınmaz mülke sahip olan ve ihtiyacından fazlasını kendi özel mülkü olmayan insanlara kiralayan bir sınıf varken, diğer yanda kendi özel mülkü olmadığı gibi mevcut kirasını dahi ödemekte zorlanan insanlar bulunmaktadır. Kaldı ki yaşanan herhangi bir mali krizden etkilenerek kiralari ödeyemediklerinde, ellerindeki diğer eşyalarına el koyulabilmekte ve son olarak evlerinden tahliye edilebilmektedirler. Filmin bir bölümünde Aydın; böyle durumlar için yasaların

kiracıları koruduğunu söylemektedir, ancak ortaya çıkan tablo bunun tam aksini göstermektedir. Çünkü en temelde yasalar tüm yurttaşlara mülkiyet edinme hakkı vermiş, ancak bu hakkın nasıl eşit bir şekilde paylaştırılacağını belirtmemiştir. Dolayısıyla serbest rekabet ilkesi gereğince bir tarafın elinde ciddi bir maddi zenginlik birikirken, diğer taraf ise ellerinde olmadan üst sınıfa bağımlı bir hale gelmiştir.

Kış Uykusu aynı zamanda seçilen örneklem arasında taşrada geçen tek filmidir, ancak burada da özel mülkiyet anlayışının yol açtığı bir sorun ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle özel mülkiyet sorununun sadece büyük kentlerle sınırlı olmadığı, mülkiyet hakkından yararlanamayan insanların ülkenin neresinde olursa olsun evlerinden atılma tehlikesiyle karşılaştığı gerçeğidir. Dolayısıyla eşitsiz gelir ve mülk dağılımı belli bir sınıfın zenginliğini artırırken diğer alt sınıfları ise yoksullaştırmaktadır. Sistemin kendisi de süregelen bu eşitsizlikten beslenmektedir.

Beşinci örneklem olan *Toz Bezi* filminde ise Nesrin karakteri kocasının ortadan kaybolmasından sonra evinin kirasını ödemekte zorlanmaya başlar. Bu filmde de temeldeki problem yine aynıdır. Nesrin kızı ile birlikte var olma mücadelesi verir, ancak düzenli bir iş bulamadığı gibi kendine ait bir evi de olmadığı için bu mücadele yok oluş ile sonuçlanır. Filmin bu finali analiz kısmında büyük şehirdeki yaşama tutunma mücadelesinin kaybedilmesi sonucunda silinerek yok olma olarak yorumlanmıştı. Burada diğer filmlerden farklı olarak, açık bir suç, intihar gibi bir olguyla karşılaşmayız, ancak bir bireyin bu sistem tarafından yavaş yavaş yutulmasına şahit oluruz. Film bu yönüyle süregelen mülkiyet problemleri üzerine düşünmek ve tartışmak için fazlasıyla alan açmaktadır. Zira buna benzer olaylar her gün onlarca insanın başına gelebilecek türden olaylardır. Özellikle barınma sorununun giderilmesi konusunda ortaya çıkan problemler, çözülemediği takdirde doğrudan insan ve toplum yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda toplumsal çürüme ve yozlaşma gibi olumsuz olguların da ivme kazandığı düşünülmektedir.

Altıncı örneklem *Nefesim Kesilene Kadar*'da, Serap barınma ihtiyacını idareten ablasının evinde, eniştesinin baskısı altında gidermektedir ve bu duruma katlanamadığı için evden kaçarak çalıştığı atölyede kalmaya başlar. Herkesin mülk edinme hakkına sahip olduğu mevcut düzen, Serap'a herhangi bir mülk sahibi olma fırsatı tanımadığı için Serap, önce hırsızlık yapar ve çaldığı bu parayla babası ile birlikte bir eve çıkma hayali kurar. Daha sonra babası ile arasında yaşanan tartışmada babasını iterek yere düşmesine, yere düşerken de başını sehpa çarpmasına neden olur. Film babanın ölüp ölmediğine tam olarak cevap vermese de Serap, babasının ölmemiş olma ihtimaline karşı mıdır yoksa hapse girmemek için midir bilinmez, ancak aralarındaki kavgadan sonra polisi arayarak babasını kaçakçılık yaptığı

gerekçesiyle ihbar eder. Birbiri ardına sıralanan tüm bu gelişmelerse sistemden kaynaklanan küçük bir açığın bireylerin yaşamında ve buna bağlı olarak toplumsal anlamda ne gibi felaketlere yol açabileceğini görmemize olanak tanır. Çünkü bu film özelinde değerlendirdiğimizde, kendini doğar doğmaz bu sistemin içerisinde bulan Serap, var olan olumsuz koşulları değiştirebilmek adına elinden geleni yapsa da sonuç olarak kendisini bir suçluya dönüştürmüştür. Bu bağlamda sistem yine suç üreten bir mekanizma görevi görmektedir.

Yedinci ve son örneklem olan *Babamın Kanatları* filminde İbrahim karakteri depremde evini kaybetmiş ve yeni bir ev alabilmek için İstanbul'da inşaatlarda başkalarına ev yaparak yaşama tutunmaya çalışmaktadır. Ancak aynı zamanda ilerlemiş bir kanser hastalığına sahip olduğu için daha fazla devam edecek gücü kalmamıştır. Ne yeni evinin taksitlerini ne de tedavi masraflarını ödeyecek durumu olmadığı için çalıştığı inşaatta kendi hayatını sonlandırır. Bu örneklem üzerinde ekonomik olarak içinden çıkılmaz bir durumda bir insanın hayatını sonlandırmasına şahit oluruz. Üstelik İbrahim intiharını, inşaatta iş kazasıymış gibi göstererek geride kalan ailesine bir miktar para kalması umuduyla gerçekleştirmiştir. Bir başka ifadeyle kendi hayatına son vermeden önce, geride kalacak olan ailesi için bir şeyler yapmaya çalışmıştır. Oysaki en azından sosyal devlet ilkesinin iyileştirilmesi ve ekonomik olarak eşit gelir dağılımına yönelik yapılacak birtakım yasal düzenlemelerle bu ve bu gibi durumlar için çözüm üretmek çok da zor değildir.

Mevcut mülkiyet anlayışından kaynaklanan yaşamsal problemlerin analiz edildiği bu tezde örneklem olarak seçilen yedi filmde de bireyler ve ailelerin yaşamlarında büyük yıkımlar yaşanmıştır. Örneğin; *Rıza* filminin ana karakteri Rıza, içine düşmüş olduğu ekonomik çıkmazdan bir mülteciyi öldürerek kurtulmaya çalışmıştır. *Şimdiki Zaman* filminde Mina karakterinin ise kiracı olarak kaldığı evinden tahliyesi istenmiş, film finali itibarıyla açık uçlu bittiği için Mina'nın hayatına nasıl devam edeceği ve içinde bulunduğu zorlu koşullardan ne şekilde çıkabileceği tartışmaya açılmıştır. *Zerre'de* ise Zeynep başka hiçbir çaresi kalmadığı için sırf kirasını ödeyebilmek için organlarından birisini satmak zorunda kalmıştır. *Kış Uykusu'unda* İmam Hamdi ve ailesinin kirada yaşadıkları evlerini boşaltmaları için tahliye davası açılmış; ancak film konusu itibarıyla bu meseleyle ilgilenmediği için bu davanın nasıl ve ne şekilde sonuçlanabileceğine dair ipucu vermemiştir. Yine de açılan bu tahliye davasının öncesinde evlerine haciz gelerek değerli eşyaları ellerinden alınan bu ailenin, varlık içerisinde yaşayan ev sahipleri Aydın Bey'in yaşantısı arasındaki kontrast, gelir dağılımındaki adaletsizliği göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu yönüyle sınıflar arası adaletsiz gelir dağılımının iki sınıf arasında ne türden problemler yaratabileceği gözlenmiştir. *Toz Bezi*

filminde ise Nesrin'in hayata tutunmak için gösterdiği tüm çabalara rağmen sistem tarafından nasıl yavaş yavaş yutulduğuna şahit olunmuştur. *Nefesim Kesilene Kadar*'da Serap karakteri en temel haklarından birisi olan barınma ihtiyacını giderebilmek için hırsızlık yapmak durumunda kalmış ve belki de babasının katiline dönüşmüştür. Son örneklem olan *Babamın Kanatları*'nda ise İbrahim herhangi bir çözüm bulamadığı için intihar etmiştir.

Örneklem filmler üzerinde görüldüğü üzere mevcut özel mülkiyet anlayışı özellikle altsınıfta yer alan insanların yaşamlarında büyük bir yıkıma neden olmaktadır. Ekonomik olarak çıkmazda kalan insanlar, içinde bulundukları zor durumlardan kurtulabilmek için ellerinden geleni yapmakta, ancak başka bir çözüm kalmayınca sırf hayata devam edebilmek için suça meyletmektedirler. Bu durumda özel mülkiyet anlayışından kaynaklanan sorunların çözümü için insanların suça yöneldiği söylenebilir. Yani mevcut sistemin kendisinin suçu ürettiğini de ileri sürmek mümkündür. Diğer filmlerde görüldüğü üzere, kişiler kiralarını ödeyemedikleri ya da sırf kiracı oldukları için sokakta kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmekte ya da hiçbir çıkış yolu kalmadığı için organlarını satmaya göze almakta, en kötüsü ise kendi yaşamlarına son verebilmektedirler.

Delayısıyla son söz olarak denilebilir ki: Özel mülkiyetin herkese tanınmış bir hak olması; bu hakkın herkes tarafından kullanılabilirliğini sağlayamamaktadır. Öncelikle mülkiyet edinme hakkının her yurttaşa verilmesi gibi, mülkiyet edinme hakkının adil bir şekilde uygulanabiliyor olması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle yasalarla verilen haklar; adalet temelinde ve toplumun her kesimi için geçerli olmalıdır. XXI. yüzyıl Türkiye'si özelinde değerlendirilen bu çalışma kapsamında incelenen filmlerde açık bir şekilde görüldüğü üzere birçok insanın barınma ihtiyacının karşılanması konusunda ciddi sorunlar yaşadığını söylemek mümkündür. Bu olumsuz durumlar sadece örneklem olarak incelenen filmlerde görebildiklerimiz ve anlamaya çalıştıklarımızdır. Oysaki gerçek yaşamda, sonuç kısmında belirtilen sorunları ve aklımıza gelmeyecek daha nicelerini yaşayan kaç kişi ya da kaç aile var bunlar tam olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda mevcut mülkiyet anlayışı değişmedikçe tam anlamıyla bir toplumsal adaletin sağlanamayacağı düşünülmektedir. Soruna kesin bir çözüm olmamakla birlikte; sosyal yardım platformlarının yaygınlaştırılmasının, insanlar arasındaki dayanışma ağlarının ve sosyal devlet ilkesinin geliştirilmesinin en azından birçok insanın sokakta kalmasına, kendi yaşamını sonlandırmasına ve suça meyletmesine karşı bir önlem olabileceği düşünülmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi içinse, insanları bir arada tutan, sorunların ortak bir platformda paylaşıldığı ve tartışıldığı ortamlara ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak dünyanın doğal kaynakları, dengeli bir şekilde kullanılıp eşit oranda paylaşıldığında bütün canlılara yetebilme kapasitesine sahiptir. Sorunun temeli dünya

kaynaklarının sömürülmesiyle başlayan bu sürecin insanın insanı sömürüsüne dönüşmesi ve zaman içerisinde bu vahşi durumun giderek normalleşmesidir.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, S. F. (2018). *Mahalle Kahvesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Akın, K. (2017). *Woman and Precarity in Contemporary Cinema*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akıncı, A. (2013). “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 39-58.
- Akıncı, A. (2014). “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBBF Dergisi*, 9(1): 55-72.
- Aksoy, E. ve Kocataş, G. Ö. (2017). “Gecekondu Alanlarında Uygulanan Kentsel Dönüşüm Projelerinin Meşruiyet Zemini Olarak Yoksulluk ve Suç”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14): 275-295.
- Aktan, C. C. (2018). “Mülkiyet Hakları Felsefesi”. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(18), 194-214.
- Aktaş, E. Esen, K. ve Katipoğlu, N. (hızl.). (2011). *Sinema Söyleşileri 2010 Boğaziçi Üniversitesi Mithat Alam Film Merkezi Söyleşi ve Panel Yıllığı 2010*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Altay, O. N. (2000). “Türkiye’de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2): 49-68.
- Altıparmak, A. (1998). “Türkiye’de Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (1): 65-80.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çev. M. Tuncay). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Arlı, A. (2005). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Şehirleşme ve Gecekondu Araştırmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6): 283-352.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Can Reklamevi Basın Yayın: Ankara.
- Atatürk, M. K. (2010). *Medeni Bilgiler*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Ayata, A. (2016). *Border as Black Hole Contemporary Migratory Films in Turkey*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydemir, C. ve Genç, S. (2011). “Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36): 226-241.

- Aydilek, E. ve Kazkondur, B. Ş. (2016). "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Devlet Aygıtının Dönüşümü". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55): 173-194.
- Bakunin, M. (1998). *Devlet ve Anarşi*. (Çev. M. Uyurkulak). Öteki Yayınevi, Ankara.
- Balcı, Ş. (2018). "2000'ler Türk Sinemasında Kentsel Dönüşüm". *Sinecine*, 9(2): 71-109.
- Başpınar, V. (2016). "Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukuku'nda Mülkiyet Hakkı Teminatı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3): 633-658.
- Bauman, Z. (2007). *Modernite ve Holocast*. (Çev. S. Sertbioğlu). Verus Kitap, İstanbul.
- Baytal, Y. (2007). "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40): 545-567.
- Berktaş, F. (2002). "Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:3. Modernleşme ve Batıcılık*. (275-285). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Belge, M. (2002). "Batılılaşma: Türkiye ve Rusya". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:3. Modernleşme ve Batıcılık*. (43-55). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bloch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi Üzerine*. (Çev. H. Portakal). Cem Yayınevi, İstanbul.
- Bostan, H. (2017). "Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Coğrafya Dergisi*. (35): 1-16.
- Bulut, N. (2003). *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bulut, N. (2006). "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet". *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X(3-4): 15-26.
- Büyükgöze, S. (2017). "Kadınların Hikâyelerine Mekânsal İlişkilerinden Bakmak: Nefesim Kesilene Kadar, Ana Yurdu ve Tereddüt Üzerine". S. K. Akgül, ve B. Küçüksaraç. (Ed.), *II. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 17-24
- Challege, F. (1969). *Mülkiyetin Tarihi*. (Çev. T. Aytuğ). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Sözlüğü*. Say Yayınları, Ankara.
- Coşkun, İ. (2003). "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(6), 45-70.
- Conti, F. (1982). *Rönesans Sanatını Tanıyalım*. (Çev. S. Turunç). İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- Çakır, S. (2007). *Kentleşme ve Gecekondu Sorunu –Elazığ Örneği-*. Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.

- Çakır, S. (2011). “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23): 209-222.
- Çaptuğ, M. (2016). *İdare Hukuku Açısından Kentsel Dönüşüm*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çakmakaya, E. (2017). “Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış Locke ve Rousseau’da Köle-Efendi İlişkisi”. *Dört Öge*. (11): 113-130.
- Çetin. H. (2002). “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, III(1): 79-96.
- Çınar, G. (2018). “Toz Bezi”. *Sekans*, (e9): 22-30.
- Çiçekoğlu, F. (2015). *Şehrin İtirazı Gezi Direnişi Öncesi İstanbul Filmlerinde Şehrin İsyan Eşiği*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Çiçekoğlu, F. (2019). *İsyankâr Şehir Gezi Sonrası İstanbul Filmlerinde Mahrem-İsyan*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem Mater ve Nesra Gürbüz (Yapımcı), Öztürk, A. (Senarist), Öztürk, A. (Yönetmen). (2015). *Toz Bezi*. [Film]. Türkiye.
- Çokbilir, C. (2018). *Kısa Filmlerde 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Dağtaş, E. ve Yıldırım, O. (2018). “Kültürel Emperyalizm Çerçevesinde Tüketim Pratiklerinin Türkiye Basınındaki Yansımalarının Çözümlemesi: 24 Kasım 2017 “Kara Cuma” Örneği” *Global Media Journal TR Edition*, 9 (17): 96-127.
- Dalkılıç, İ. (2011). “İbn-i Haldun'un Mülkiyet Anlayışı”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(25): 70-90.
- Demirci, E. (2013). *Kentleşmenin Bir Sonucu Olarak Gecekondu ve Gecekonduya Alternatif Çözümler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Demirçelik, M. (2011). *Kapitalist Mülkiyet Anlayışının Oluşum Süreci ve Türkiye’de Kapitalist Sistemin Gelişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Derindere, M. A. (2014). *Mülkiyet Hakkı Kapsamında Kentsel Dönüşüm Kavramı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Diakov, V. ve Kovalev, S. (2008), *İlkçağ Tarihi Cilt 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*. (Çev. Ö. İnce). Yordam Yayınevi, İstanbul.
- Dobb, M. (1965). *Kapitalizm Dün Bugün*. (Çev. M. Selik). Sosyal Adalet Yayınları, Ankara.

- Durğut, Ö. Ö. (2013). *Tayfun Pirselimoglu Üçlemesinde Mekân ve Kimlik: Rıza (2007), Pus (2009) ve Saç (2010)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dursun, S. (2008). “Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16): 421-433.
- Engels, Friedrich. (1990). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çev. K. Somer). Sol Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, İ. (2000). *Kapitalizm Kalkınma Postmodernizm ve İletişim*. Erk Yayıncılık, Ankara.
- Erişen, A. B. (2015). *Nuri Bilge Ceylan Filmlerinin Bahtin'in Kronotop Kavramı ile İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ertem, B. (2018). “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 8(14): 655-676.
- Eyüboğlu, S. (2004). “2000’lerde Değişen Bir Şey Var mı?”, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler*. D. Bayrakdar (hızl.). Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Frolov, İ. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. (Çev. A. Çalışır). Cem Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*. (Çev. Ş. Yeğin). Payel Yayınları, İstanbul.
- Gençalp, E. (2017). “Mayıs 1960 Darbesi ve Basındaki Yansımaları” *Uluslararası Darbe Sempozyumu*. 1: 329-349.
- Genel, G. M. (2014). “Almanya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü “Sirkeci Garı’ndan München Hauptbahnhof’a”. *Selçuk İletişim Dergisi*, 8(3): 301-338.
- Gevgilili, A. (1972). “Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 0(24): 45-96.
- Gürbilek, N. (2007). *Vitrinde Yaşamak 1980’lerin Kültürel İklimi*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Güriz, A. (2018). *Teorik Açından Mülkiyet Sorunu*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Güriz, A. (2010). *Kapitalist İdeoloji*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Göle, N. (2002). “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:3. Modernleşme ve Batıcılık*. (56-67). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Görmez, K. (1997). *Kent ve Siyaset*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (1994). “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje” (Çev. G. Naliş). *Postmodernizm. Fredric Jameson, Jean-François Lyotard, , Jürgen Habermas*. (N. Zeka hızl.). Kıyı Yayınları, İstanbul.

- Han, B. C. (2018). *Zamanın Kokusu Bulunma Sanatı Üzerine Bir Deneme*. (Çev. Ş. Öztürk). Metis, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1992). *Türk Dili Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Ekonomi Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2007). *Düşünce Tarihi*. Eriş Yayınları, İstanbul.
- Haşmet Topaloğlu (Yapımcı), Topaloğlu, H. ve Söylemez, B. (Senarist), Söylemez, B. (Yönetmen). (2012). *Şimdiki Zaman*. [Film]. Türkiye.
- Hunt, L. (2008). “Fransız Devrimi ve Özel Hayat”, *Özel Hayatın Tarihi 4 Fransız Devrimi’nden Büyük Savaş’a*. P. Aries, ve G. Duby (hızl.). (Çev. A. Berktaş). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, J. E. (2009). *Fransız Devrimine Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise’in Yakınları*. (Çev. O. Akınhay). Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Heaton, H. (2005). *Avrupa İktisat Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay. ve O. Aydoğuş). Paragraf Yayınevi, Ankara.
- İlbuğa, U. E. (2010a). “Çokkültürlülük, Ulus-ötesilik ve Kültürlerarası İletişim Yeterliği” *Çankaya University Journal of Humanities and Social Science*, 7(1): 163-180.
- İlbuğa, U. E. (2010b). “Küreselleşme ve Değişen/Dönüşen Kültürel Değerler Bağlamında Türk Sinemasında ‘Aile’”. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, :105-131.
- İlbuğa, U. E. (2013a). “Sinemada Göçün Öteki Yüzü: “Bilinmeyen Kod, Cennet Batıda, İşte Özgür Dünya, 40 ve Biutiful” Filmlerinde İlegal Göçmen Kimlikleri”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (37): 87-106.
- İlbuğa, U. E. (2013b). “12 Eylül Askeri Darbesinin Günümüz Türk Sinemasına Yansımaları: Bornova Bornova ve Çoğunluk Film Örnekleriyle”. *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6(1): 38-62.
- İlbuğa, U. E. (2017). “1960-1970’li Yıllarda Kent ve Taşra Karşıtlığında Türkiye’de Kadınların Sinema İzleme Pratikleri Üzerine Bir Araştırma”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (45): 388-402.
- İlknur Akanlar ve Tayfun Pirselimoglu (Yapımcı), Pirselimoglu, T. (Senarist), Pirselimoglu, T. (Yönetmen). (2007). *Rıza*. [Film]. Türkiye.
- İnalcık, H. (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kadioğlu, A. (1999). *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*. Metis Yayınları, İstanbul.

- Kağan Daldal (Yapımcı), Tepegöz, E. (Senarist), Tepegöz, E. (Yönetmen). (2012). *Zerre*. [Film]. Türkiye.
- Kantarıcı, Z. (2014). “En İyi Yönetime Giden Yol: Aristoteles’in Siyaset Felsefesi”. *Mavi Atlas*, (2), 21-39.
- Kaplan, T. (2015). *Çağdaş Anlatı Sinemasında Varoluşçuluk: Nuri Bilge Ceylan Sineması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Köksal, C. (2015). *Göstergebilimsel Yaklaşımla Sinemasal Mekân Analizi Otellerde Geçen Filmler Üzerinden Mekânsal ve Anlamsal Çözümlemeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükbüçakçı, E. (2010). *Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, R. ve Demirçelik, M. (2011). “Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform hareketi”. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (30): 181-190.
- Kılıçbay, A. (1984). *Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kılıçbay, M. A. (2005). “Ortaçağın Orta Malı Olmadığına Dair”. *Doğu-Batı Dergisi*, (33): 69-79.
- Kocabaş, S. (2011). *T.C. Devleti Tarihi V Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol 1950-1960*. Bayrak Matbaacılık, İstanbul.
- Levi, S. (2006). *Yabancıların Taşınmaz Mal Edinmeleri*, Legal Yayınları, İstanbul.
- Machan, Tibor. (2004). “Mülkiyet Hakları ve Kapitalizmi Savunmak”. (Çev: B. Akın). *Piyasa*, (9), 31-30. <http://ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=13>. (Erişim Tarihi: 29.03.2019).
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (Çev. S. Belli). Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (Çev. K. Somer). Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (Çev: T. Ok. ve O. Geridönmez). Evrensel, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto*. (Çev. N. Satlıgan). Yordam Kitap, İstanbul.
- McNeil, H. W. (2002). *Dünya Tarihi*. (Çev. A. Şenel). İmge Kitabevi, İstanbul.

- Meriç, M. (2010). *2000 Sonrası Türk Sinemasında Dönüşüm ve “Uzak İhtimal” Filminin Göstergebilimsel Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Nadir Öperli ve Titus Kreyenberg (Yapımcı), Balcı, E. E. (Senarist), Balcı, E. E. (Yönetmen). (2015). *Nefesim Kesilene Kadar*. [Film]. Türkiye.
- Odabaşı, İ. A. (2004). “Bilimsel Sosyalizm’in Öncüsü: Gracchus Babeuf ve Eşitler Hareketi”. *Bilim ve Ütopya*, (124): 8-23.
- Öğütçü, M. (2005). “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”. *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(Özel Sayı): 555-616.
- Özdemir, H. (2012). “Türkiye’de İç Göçler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Bakış Dergisi*. (30): 1-18.
- Özdemir, G. B. (2018a). “Şimdiki Zaman: Kadın Karakterlerin Film Mekânlarındaki Temsilinin Feminist Film Eleştirisi Çerçevesinde İncelenmesi”. *Sinecine*. 9(2): 131-164.
- Özdemir, G. B. (2018b). “A Film Toz Bezi Criticized by Within The Scope of Identification and Representation Facts Associated With Masquerade and Space”. C. B. Tanrıtanır. ve S. Özer. (ed.). *Academic Research in Social, Human and Administrative Sciences- II*. Gece Kitaplığı, Ankara, 105-118.
- Özen, Z. (2004). *Sinema ve Modernizm*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Özonur, D. (2016). “Bir Sinema Filminde Sınıfların Temsili ve Politik Duruş Kış Uykusu”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (43): 98-118.
- Öztürk, Ş., Nas, F., ve İçöz, E. (2008). “24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2): 15-32.
- Öztürk, E. (2013). *2000 Sonrası Türk Sinemasında Yoksulluk*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Platon. (2007a). *Devlet*. (Çev: N. Tunç). Oda Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2007b). *Yasalar*. (Çev: C. Şentuna. ve S. Babür). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Polat, A. Y. (2015). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Bütüncül Bir Bakış: Elazığ Örneği”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1): 185-201.
- Pösteki, N. (2005). *1990 Sonrası Türk Sineması (1990-2005)*. Es Yayınları, Ankara.
- Proudhon, J. P. (2010). *Mülkiyet Nedir?*. (Çev. D. Çetinkasap). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Rand, A. (2005). “Kapitalizm nedir”. (Çev. N. Kandemir). *Liberal Düşünce Dergisi*. (37),165-184. <http://ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=53>. (Erişim Tarihi: 20.02.19).
- Rousseau, J. J. (2003). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni*. (Çev. E. Ergün). Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Rousseau, J. J. (1990). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (Çev. R. N. İleri). Say Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, J. J. (2012) *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. V. Günyol). Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Russel, B. (1972). *Batı Felsefesi Tarihi 2*. (Çev. M. Sencer). Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Sarıca, M. (1983). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Sevinç, Z. (2013). *Yeni Türk Sineması: 2000 Sonrası Türk Sinemasına Sosyolojik Bir Bakış*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Sevinç, Z. (2014). “2000 Sonrası Türk Sineması Üzerine Yapısal Bir İnceleme”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (40): 97-118.
- Sezer, K. (2017). “İlk Film, İlk Yolculuk”. *SineFilozofi Dergisi*, 2(3): 174-176.
- Smith, A. (2003). “Serbest Teşebbüsün Avantajları”, *John Locke’dan Adam Smith’e Voltaire’den Lord Acton’a Özgürlük Yazıları*. C. C. Aktan ve İ. Y. Vural (drl.). Çizgi Kitabevi, Konya.
- Smith, A. (2006). *Ulusların Zenginliği 1*. (Çev. M. Saltoğlu). Palme Yayıncılık, Ankara.
- Smith, A. (2011). *Ulusların Zenginliği 2*. (Çev. M. Saltoğlu). Palme Yayıncılık, Ankara.
- Soner Alper (Yapımcı), Sezer, K. (Senarist), Sezer, K. (Yönetmen). (2016). *Babamın Kanatları*. [Film]. Türkiye.
- Stirner, M. (2016). *Biricik ve Mülkiyeti*. (Çev. S. T. Noyan). Kaos Yayınları, İstanbul.
- Şen, B. (2018). *Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şentürk, B. (2016). “Derdi Başından Aşkın Kadınlar: Sultan’dan Zerre’ye Türk Sinemasında Kenardaki Kadının Dönüşümü”. *Fe Dergi*, 8(2): 149-169.
- Tanilli, S. (1994), *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, Cilt I, İlkçağ: Doğu, Yunan, Roma*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- Tanilli, S. (2001). *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*. Adam Yayınları, İstanbul.
- Tanilli, S. (2006). *Uygarlık Tarihi*. Alkım Yayınevi, İstanbul.

- Tahiroğlu, B. (2001), *Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları*. Der Yayınları, İstanbul.
- Tayanç, D. (2010). “Modernizm ve Postmodernizmin Kadın Kimliği Üzerindeki Etkisi”. *Köprü Üç Aylık Düşünce Dergisi*.
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1047>. (Erişim Tarihi: 05.04.2019).
- Taylor, C. (2006). *Modern Toplumsal Tahayyüller*. (Çev. K. Koyukayan). Metis Yayınları, İstanbul.
- Taylor, C. (2011). *Modernliğin Sıkıntıları*. (Çev. U. Canbilen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A. (2002). *Düşünce Tarihi 2*. Bulut Yayınları, İstanbul.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev. H. Tufan). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, M. (1976). “Karl Marx ve Friedrich Engels”, *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*. M. Tunçay (drl.). Bilgi Yayınları, Ankara.
- Tunçay, M., Cemil, K., Hikmet, Ö., Korkut, B., Selahattin, H., Murat, K., Ayla, Ö., (1989). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi, Ankara.
- Turan, A. (2008). *Türkiye’de Kentsel Rantın Oluşumu ve Bölüşümü: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tütengil, O. C. (1983). *100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları*. Gerçek Yayınevi, Ankara.
- Ulus, İ. (1983). “Mülkiyet Hakkı”. *Ekonomi Ansiklopedisi*. Paymaş Yayınları, İstanbul, II, 971-973.
- Yalamaç, E. (2011). *2000 Sonrası Türk Sinemasında Kadın Temsilleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yaşartürk, G. ve İlbuğa, U. E. (2014). “Üç Maymun, Pandora’nın Kutusu, Güzel Günler Göreceğiz, Geriye Kalan, Şimdiki Zaman ve Zerre Film Örnekleriyle Türk Sinemasında Kentli Kadın Olgusu”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (39): 159-180.
- Yetenek, E. (2015). *27 Mayıs 1960 Darbesi’nin Tarih Eğitime Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

- Yetkin, Ç. (2012). *Siyasal Düşünceler Tarihi III XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Batı Osmanlı-Türk Siyasal Düşüncesinde Ütopyacılık, Sosyalizm, Anarşizm, Sendikalizm, Bilimsel Sosyalizm*. Güner Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ç. (2015). *2000'li Yılların Politik İkliminde Türk Sineması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yılmaz, G. (2015). *Ortaçağ Avrupası'ndaki Karanlık Feodalizmin İktisatla Aydınlanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Zencirkıran, B. G. (2015). "Batı'da Mülkiyet Kavramının Dönüşümü." *İnsan ve Toplum*, 5(9): 13-31.
- Zeynep Özbatur Atakan (Yapımcı), Ceylan, E. ve Ceylan, N. B. (Senarist), Ceylan, N. B. (Yönetmen). (2014). *Kış Uykusu*. [Film]. Türkiye
- Zürcher, J. E. (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Y. Gönen). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (199). *Protestan Ahlaki ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev. Z. Gürata). Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Wood, M. E. (2012). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (Çev. O. Köymen). Yordam Kitap, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- "1924 Anayasası". <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim tarihi: 10.04.2019).
- "1961 Anayasası". <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim tarihi: 10.04.2019).
- Acaroğlu, D. ve Günerbüyük, Ç., "Yönetmen Emine Emel Balcı: Kadınlığın Arası Yok, Ya Cinsel Obje Ya Ana". <https://www.evrensel.net/haber/264194/yonetmen-emine-emel-balci-kadinligin-arasi-yok-ya-cinsel-obje-ya-ana>. (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Arıcı, N. ve Beyaz, G., "Babamın Kanatları, İnsanlık Onuru Hakkında Bir Film". <http://haber.sol.org.tr/kultur-sanat/babamin-kanatlari-insanlik-onuru-hakkinda-bir-film-177778>. (Erişim Tarihi: 31.05.2019).
- Ata, A., "Johnson Mektubu ve Bilinmeyenler". <https://www.aydinlik.com.tr/johnson-mektubu-ve-bilinmeyenler-ozgurluk-meydani-haziran-2018> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
- Aytaç, S. Göl, B. ve Yücel, F., "Nuri Bilge Ceylan'la Kış Uykusu Üzerine". <http://www.altiyazi.net/soylesiler/nuri-bilge-ceylanla-kis-uykusu-uzerine-iii/>. (Erişim Tarihi: 21.05.2019).

- Bozkurt, A., “Toz Bezi: Şehrin Tozu”. <http://www.altiyazi.net/yazilar/toz-bezi-2/>. (Erişim Tarihi: 24.05.2019).
- “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789)”. <https://www.insanokur.org/insan-yurttas-haklari-bildirisi-1789/> (Erişim tarihi: 26.03.2019).
- Kaya, E., “Şimdiki Zaman: Bir Başrollük Yer Açmak”. <http://www.altiyazi.net/yazilar/simdiki-zaman-bir-basrolluk-yer-acmak/>. (Erişim tarihi: 13.05.2019).
- Kemal, G., “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”. <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> (Erişim tarihi: 10.04.2019).
- Liktor, C., “Bir Türkiye Alegorisi Olarak ‘Kış Uykusu’”. <http://www.altiyazi.net/yazilar/bir-turkiye-alegorisi-olarak-kis-uykusu/>. (Erişim Tarihi: 21.05.2019).
- Mahsereci, N., “Babamın Kanatları Filminin Yönetmeni Kıvanç Sezer ile: İnşaat İşçileri, Sınıf Bakışıyla Beyaz Perdede”. <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2016/12/01/babamin-kanatlari-filminin-yonetmeni-kivanc-sezer-ile-insaat-iscileri-sinif-bakisiyla-beyaz-perdede/>. Erişim Tarihi: (31.05.2019).
- Ödül, G., “Ahu Öztürk ile Toz Bezi Üzerine Konuştuk”. <https://medium.com/jiyaninsesi/ahu-%C3%B6zt%C3%BCrk-ile-toz-bezi-%C3%BCzerine-konu%C5%9Ftuk-89f1e44afd88>. (Erişim Tarihi: 24.05.2019).
- “Öztürk, F., “Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları”. <https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari-h244303.html> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
- C Levha Kanunları”. <http://hukukbook.com/xii-levha-kanunlari/> (Erişim tarihi: 20.03.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Tamer DAĞAŞ
Doğum Yeri - Tarihi	Denizli – 10.09.1992
Eğitim Durumu	
Mezun Olduğu Lise	Çağlayan Lisesi, 2011
Lisans Diploması	İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, TV ve Sinema Bölümü, 2016
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, 2020
Tez / Dönem Projesi	2000 Sonrası Türkiye Sineması’nda Özel Mülkiyet Sorunu
Yabancı Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
“Stranger Than Paradise Filmi Üzerine Minimalist Bir Bakış” Başlıklı Yayımlanmış Makale (Süleyman Demirel Üniversitesi / İFADE / İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi / Haziran 2018, Sayı:2)	
“Roy Andersson’un Yaşayanlar Üçlemesinde Bireyciliğin Sonucunda Bireyin Ölümü” Başlıklı Bildiri Sunumu (1. Ulusal Sinema ve Felsefe Sempozyumu / SineFilozofi)	
“Yaşayanlar Üçlemesinde Bireyciliğin Sonucunda Bireyin Ölümü” Başlıklı Yayımlanmış Makale (SineFilozofi Dergisi / 2019 / Özel Sayı)	
e-posta	dagastamer@gmail.com